

Луганська обласна організація Національної спілки краєзнавців України
ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”
ГО „Фонд відновлення залізничної спадщини України”

Луганищина: краєзнавчі розвідки

Матеріали
V Всеукраїнської науково-практичної конференції
(м. Лубни, 18 травня 2023 р.)

**Луганська обласна організація
Національної спілки краєзнавців України**

**ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”**

ГО „Фонд відновлення залізничної спадщини України”

Луганщина: краєзнавчі розвідки

Матеріали V Всеукраїнської
науково-практичної конференції
(м. Лубни, 18 травня 2023 р.)

Лубни
2023

Рецензенти:

Воронін В. М. – доктор історичних наук, професор.

Ваховський Л. Ц. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Нефьодов Д. В. – доктор історичних наук, доцент кафедри історії Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського.

Редакційна наукова колегія:

Курило В. С. – доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, голова правління Луганської обласної організації НСКУ.

Бадер А. В. – доктор політичних наук, доцент кафедри політології та правознавства ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Рубан М. Ю. – менеджер Департаменту сталого розвитку та внутрішніх комунікацій АТ „Укрзалізниця”, голова правління ГО „Фонд відновлення залізничної спадщини України”

Забудкова О. А. – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”

Л 83 **Луганщина: краєзнавчі розвідки** : матеріали V Всеукраїнської наук.-практ. конф., 18 трав. 2023 р., Лубни, Україна / ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка” [та ін.]. – Лубни, 2023. – 170 с.

До збірника ввійшли матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції „Луганщина: краєзнавчі розвідки” (18 травня 2023 р.)

Для широкого кола читачів, науковців, краєзнавців, учителів, студентів та всіх, хто цікавиться історією, сучасністю й переймається майбутнім Луганщини.

Роботи друкуються в авторській редакції. В збірнику максимально зменшено втручання в обсяг та структуру наданих до друку матеріалів.

УДК 908(477.61)

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”
(протокол № 11 від 26.05.2023 р.)

© Колектив авторів, 2023

© ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”

ЗМІСТ

Історія Луганського краю

<i>Авдєєв Є. Ю., Забудкова О. А.</i> Основні етапи історії села Заайдарівка.....	6
<i>Беніцький А. С.</i> Участь острогозьких козаків в освоєнні Луганського краю.....	11
<i>Бублик О. І.</i> Історія весільного рушника Новопсковщини.....	16
<i>Забудкова О. А.</i> Степан Письменний: життєвий шлях українського військово-політичного діяча.....	21
<i>Курило В. С.</i> Рід Курила в історії Білокуракинщини у ХІХ – ХХ ст.....	28
<i>Лисенко О. О.</i> Перші мешканці селища Верхнього на Луганщині.....	31
<i>Литвиненко Р. О.</i> Олександрівський маєток на Луганщині: історична реальність проти міфів.....	39
<i>Лук'яненко Д. В.</i> Спогади старобільчанина про режисера Сергія Ейзенштейна.....	47
<i>Мєдведєв А. В.</i> Українська соціал-демократична робітничка партія на Луганщині в добу Української Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918).....	53
<i>Набока О. В.</i> Луганщина у російській/радянській імперській ідеологічній концепції в ХІХ – ХХ ст.....	59
<i>Чередниченко І. О.</i> Хліб і борошняні вироби в традиційній культурі українців північної частини Луганщини.....	62
<i>Шевцова Є. С., Котеленець К. М.</i> „Харківський календар” як джерело зі статистики населення Старобільщини у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття.....	67

Історія залізничної спадщини Луганського краю

<i>Белицький П. В.</i> Донецький басейн – Санкт-Петербург: від попереднього проекту – до „надмагістралі”.....	71
<i>Рубан М. Ю., Фомін А. В.</i> Освоєння виробництва електропоїздів ДХК „Луганськтепловоз” (1991 – 2008 рр.).....	76

Історико-краєзнавчі розвідки інших регіонів України

<i>Барсуков О. Ю.</i> Дмитро Зеленський – визначний лубенський полковник і борець із царизмом.....	87
<i>Боднарчук О. Г.</i> Політика радянської влади на західноукраїнських землях в галузі освіти у період вересня 1939 – червня 1941 рр.....	91
<i>Бублик О. І.</i> Спротив антирелігійній політиці більшовиків в Україні у 20-х рр. ХХ ст.....	96
<i>Гурт Т. О.</i> Товариство „Просвіта” на Лубенщині у період 1906-1914 років.....	99
<i>Дяченко Т. М.</i> Стоїть на сторожі гора.....	105
<i>Ільницька В. В.</i> Ярема Вишневецький як діяч і культуротворець Лубенського краю ХVІІ століття.....	112
<i>Луковенко С. П.</i> Добропільщина була україномовною.....	116
<i>Макаренко В. О.</i> Федір Бельський та розвиток литовсько-українського степового прикордоння у ХІV–ХV ст.....	122
<i>Тараненко М. Г.</i> До питання первісних старожитностей Посульщини та заснування міста Лубни.....	125

Розвиток освіти на Луганщині. Музеї та музейна справа

<i>Белицький П. В.</i> Викладання навчальної дисципліни „Рудниковий транспорт” в Донецькому індустріальному інституті у 20-х – 30-х рр. ХХ ст.....	129
<i>Бойко А. О.</i> Вплив російсько-української війни на якість та доступність освіти на сході України.....	134
<i>Леєовець Н. М.</i> Історія становлення Луганського обласного краєзнавчого музею (1920 – 1943 рр.).....	139
<i>Пінчук Т. С.</i> Від творчого вчителя – до творчого учня (з досвіду роботи вчителя-словесника Красноріченського ліцею Прядки Інни Миколаївни).....	143
<i>Шевчук О. С.</i> Вчитель і суспільство.....	146

**Вивчення природно-кліматичних
та демографічних особливостей регіону**

Кисельова О. О., Кисельов Ю. О. Гідрографічні та гідрологічні особливості р. Лугань у контексті антропогенного перетворення довкілля.....151

Літературне краєзнавство

Ланко О. А. Художня семантика образу степу в поезії Якова Щоголева.....155

Скиба О. В. Екскурс в історію досліджень фольклору Луганщини.....161

Інформація про авторів.....167

ІСТОРІЯ ЛУГАНСЬКОГО КРАЮ

Є. Ю. Авдєєв

(ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”),

О. А. Забудкова

(ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”)

Основні етапи історії села Заайдарівка

Останнім часом історія сходу України, зокрема й Луганщини, привертає все більше уваги дослідників. У першу чергу це, безумовно, стосується вивчення або регіону загалом, або його великих населених пунктів. Втім, не менш цікавим, виглядає дослідження окремих невеликих поселень, які мають давнє походження й своєю історією ілюструють основні етапи становлення краю. З огляду на це предметом нашого вивчення стало село Заайдарівка Новопоксовської селищної громади Старобільського району.

Сучасне село Заайдарівка має площу 10,93 км². Його населення на 2020 р. складало 1327 осіб [1, с. 5]. Річка Айдар з заходу відділяє Заайдарівку від с. Осинове, а річка Кам’янка з півдня – від смт. Новопсков. Саме розташуванню село зобов’язане своєю назвою. Старі жителі розповідають, що колись рівна місцевість з багатими угіддями привабила жителів слободи Осинової, які сюди переселилися та назвали нове поселення Заайдарівкою, тобто „за Айдаром” [2]. Сталося це, ймовірно, на початку XVIII ст. (найчастіше вказується 1710 р.) [3, с. 486]. Відомо, що Заайдарівка була слободою у складі Острогоського Слобідського козацького полку [4, с. 70].

З часу свого заснування село було хліборобським, вирощували зернові культури, коноплі, поширеними були баштани. Розвинутим було й скотарство – наприкінці XIX ст. на кожні 100 душ в Старобільському повіті припадало 45 голів великої рогатої худоби [2].

У 1885 р. Заайдарівка налічувала 220 дворів та 1175 мешканців [5, с. 36]. За спогадами старожилів, житла наприкінці XIX – на початку XX ст. будували здебільшого з крейди, дах

накривали соломою або очеретом, який заготовляли понад річкою. До кожної хати прилягав шмат землі, що ділився на дві частини: двір та город. Двір був забудований повітками та коморами, тут же були кошара, конюшня, хлів, курник. В городі якомога ближче до двору – кухня [2].

Наприкінці XIX ст. в селі була збудована Іонна-Богословська церква. Кошти на її будівництво збирали місцеві жителі. На початку 1930-х рр. церкву закрили, купол зняли, а нову покрівлю зробити з очерету. В 1934 р. в ній був відкритий сільський клуб, пізніше – зерносховище. У 1942 р. віруючі відродили церкву в напівзруйнованій будівлі, де відновилися богослужіння, але на початку 1950-х рр. її знову було закрито та поступово розібрано [3, с. 486].

Бурхливі події революції 1917–1921 рр. зачепили й Заайдарівку. Після низки змін влади, у 1919 р. тут, як і в усьому регіоні, було остаточно встановлено радянську владу й почалися політичні та соціально-економічні перетворення.

У 1924 р. у селі було створено перше товариство спільного обробітку землі. У 1929 р. на його основі було засновано сільгоспартіль імені Сталіна, яка у 1930 р. була розділена на два колгоспи: „Комінтерн” та „Красний партизан” [2]. Кожен господар повинен був добровільно віддати майно в колгосп, інакше сім'ю „розкуркулювали, висилали на Соловки” [6, с. 23].

На жаль, не оминула Заайдарівку й трагедія Голодомору 1932–1933 рр. За списками Національної книги пам'яті жертв Голодомору на території Заайдарівської сільської ради загинув 232 особи [6, с. 14]. Із спогадів мешканки села М. Дмитренко: *„В ті страшні роки наша сім'я не вся вижила, у році план хлібозаготівки на колгосп збільшили, а через засушливу погоду врожай значно зменшився. На трудодні не давали нічого. Залишилась в пам'яті жахлива подія, коли до нас додому прийшли представники сільської ради та забрали в нас все зерно, яке було... Хліба в нашій сім'ї не було, надія була лише на корову-годувальницю, яку тримали батьки. Зиму пережили завдяки заготовленим овочам з городу... Коли почалася посівна, батько працював у бригаді. На обід там давали по шматочку хліба із відходів і куліш... Колгоспні коні від недоїдання пропадали і їх дорізали... Конину пускали на харчування колгоспників, які*

працювали на колгоспних полях... Коли вдома нічого було їсти, їли замість хліба випечені «галети» (коржусики) з висушеного і товченого листа вишні, берестка, проса, ячменя і жолудя, присолоюючи по смаку... Люди ловили у річці ракушки і їли: гора шкарлупи лежала біля рільничої бригади... Батько з матір'ю змушені були їхати в Росію в м. Богучар Воронежської області, де з продуктами було значно краще... Але за цей час, коли батьки їздили міняти льняні речі на продукти, у моєї бабусі від недоїдання опухли ноги, вона занедужала і злягла... через тиждень вона померла» [6, с. 23–24].

Терор голодом поєднувався з масовими репресіями. Типовим прикладом було вже згадуване вище розкуркулення – репресії проти певної частки заможних селян, щоб залякуванням змусити інших подати заяву до колгоспу. Під час розкуркулення селян позбавляли засобів виробництва, землі, громадянських прав, а інколи й життя. Так, у Заайдарівці 27 квітня 1933 р. були розстріляні „куркулі”: „Шейко Іван Маркович 35 р., Шейко Марія Марківна 35 р., Шейко Марко 70 р., Шейко Петро Тимофійович 25 р., Шейко Євдокія Марківна 34 р., Шейко Раїса 5 р., Шейко Іван 3 р., Носова Олеся 69 р., Шестопалова 65 р., Шестопалова Марія 64 р., Могильний Петро Іванович 6 р., Могильна Марія Іванівна 10 р., Мордовець Марія Прокопівна 5 р., Образков Георгій Якович 57 р.” [7, с. 36–37].

Поруч з цим повільно, але розпочинається механізація колгоспів: у 1930 р. село отримало перший трактор „John Deere” американського виробництва, а напередодні Другої світової війни в полях працювало 11 одиниць техніки [2].

У червні 1942 – січні 1943 рр. територія Заайдарівки була окупована німецько-фашистськими загарбниками. На честь загиблих воїнів-односельців у 1972 р. в центрі встановлено пам'ятник і стела скульптор Г. Г. Смешной), де увіковічені імена 168 заайдарівців. Загалом під час Другої світової війни на фронтах боролися проти загарбників 533 жителів села, 385 із них отримали нагороди [2].

У 1950 р. колгоспи Заайдарівки об'єднали в один – колгосп імені Жданова, який спеціалізувався овочівництві. Очолював його Данило Павлович Терник, під керівництвом якого колгосп став мільонером. Односельчани згадують його як дуже

вимогливого та справедливого керівника: „При його головуванні на полях не було жодної бур'янинки, викошувалися всі луки і сіножаті, будувалися великі свиноферми, кошари, кролятники. Також славився колгосп вироццуванням бащтанних культур” [2]. Було закладено фруктовий сад, виноградники, діяло п'ять пасік по 100 і більше вуликів. За ініціативи Данила Терника в колгоспі була організована одна з кращих в районі футбольна команда [2].

У 1958 р. колгосп ім. Жданова села Заайдарівка і колгосп ім. Кірова села Рогове були об'єднані в один колгосп „Родина”, однак уже в 1963 р. його знову роз'єднали. Колгосп Заайдарівки отримав назву „Маяк” і продовжив діяльність в зерно-тваринницькому напрямі [2].

Ще на початку ХХ ст. у Заайдарівці була відкрита церковно-приходська школа, де працював один учитель, а закон Божий викладав місцевий священик. У 1920-х рр. вона працювала вже як початкова, де, крім дітей, в системі лікнепу навчали й дорослих. В 1930-х рр. школа стала семирічною [3, с. 486–487]. Після звільнення села від німецької окупації відновилися заняття в місцевій школі. У 1943–1948 рр. тут були тільки початкові класи. З 1959 р. школа стала восьмирічною, зросла кількість учнів. Заклад розташовувався переважно в тісних приміщеннях колишньої церкви та її прибудовах, тож учні були змушені навчатися в дві зміни. З 1971 р. як результат наполегливої роботи директора П. М. Престінського навчання розпочалося в новій школі, побудованій за кошти колгоспу „Маяк” [2].

Крім того, протягом 1971–1975 рр. за кошти колгоспу велося будівництво житлових будинків, торгового центру, водозабірних і очисних споруд тощо. Заайдарівка за задумом архітекторів і будівельників мала стати експериментально-взірцевим селом [2]. Приблизно в цей час тут працювали дитячий садок, восьмирічна школа, клуб з глядацькою залогою на 280 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Після розпаду СРСР мешканці Заайдарівки вчилися жити в нових умовах, які ускладнювала глибока економічна криза. У 1995 р. із Заайдарівської сільської ради була виділена Рогівська сільська рада [2]. Тоді ж колгосп „Маяк” був перейменований в колективне сільськогосподарське підприємство „Маяк”, яке в 2000 р. розпалося на три самостійні підприємства

(ТОВ „Артеміда”, ТОВ „Тантал” та Новопокровське колективне комбикормове підприємство). З 2002 р. КСП „Маяк”, ТОВ „Артеміда” та ТОВ „Тантал” припинили своє існування.

У наші дні господарство села спеціалізується на виробництві зерна та продукції тваринництва, також розвинене садівництво, бджільництво, овочівництво. Найбільшими землекористувачами є СТОВ „Заайдарівське”, СТОВ Агрофірма „Закотненська”, фермерські господарства „Поле”, „Альона”, „Лебідь” та ін.

У 2018 р. територіальну громаду села Заайдарівка було добровільно приєднано до Новопокровської селищної об'єднаної територіальної громади з адміністративним центром у селищі міського типу Новопокров [8].

З 2022 р. село Заайдарівка перебуває під тимчасовою окупацією Російської Федерації.

Таким чином, вивчення історії окремих невеликих поселень Луганщини може стати першим кроком до розуміння основних етапів історії регіону на рівні пересічної людини.

Джерела та література

1. Місцевий індекс прав людини в Новопокровській ОТГ Луганської області: Звіт моніторингу / Ред. Т. Щербатюк, Н. Єсіна. 64 с. **2. Заайдарівська** сільська рада. Історія. URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:myO4Py1-DEcJ:https://zaaydarivka.selo.org.ua/istoriya-13-21-58-24-05-2016/&cd=3&hl=uk&ct=clnk&gl=ua>. **3. Рунов В. А.** Новопокров и его окрестности. М. : „ИСТ-ФАКТ”, 2002. 591 с. **4. Сасенко І. В.** Минуте українського козацтва на Луганщині : іст. нариси. Харків: СІМ, 2010. 99 с. **5. Волости** и важнейшие селения Европейской России. СПб.: Центр. статист. комитет, 1880–1886. Вып. 3. 1885. 349 с. **6. Голодомор** 1932–1933 років (спогади старожилів Новопокровщини) / Упоряд. Т. І. Сап'ян. Новопокров: КЗ „Новопокровська ЦБС”, 2019. 36 с. **7. Кобзар А. В.** Новопокровський вимір української трагедії 30-х років ХХ ст. *Луганщина: краєзнавчі розвідки*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф., 19 квіт. 2019 р.. Старобільськ, 2019. С. 34–38. **8. Новопокровська** селищна військова адміністрація. URL: <https://novopokrovrada.gov.ua/istorichna-dovidka-13-37-19-26-08-2021/>.

А. С. Беніцький
(Херсонський факультет
Одеського державного університету внутрішніх справ)

**Участь острогозьких козаків у освоєнні
Луганського краю**

У другій половині XVIII ст. козаками Острогозького слобідського козацького полку була заселена північна частина Луганської області. Активне переселення острогозьких козаків відбулось після придушення московським урядом булавінського повстання на спустошені та зруйновані каральними загонами В.В. Долгорукого землі по річках Айдар, Деркул та ін. Уряд намагався заселити спустошені землі на лівобережжі Сіверського Дінця, щоб запобігти новій хвилі повстань проти московського уряду з боку козацьких громад, які могли ще залишитись в юртах. У 1713 р. більшість учасників цього загону була заарештована та страчена. За наказом Адміралтейського приказу від 27 квітня 1709 р. полковник Острогозького слобідського козацького полку І. Тевяшов повинен був здійснити розвідку місцевості на р. Айдар, де планувалось розселити острогожців із родинами: *„чтобы онъ на Айдаръ, куда велено выселять черкасъ изъ безлестныхъ местъ, послать от себя или ехаль самъ для осмотра удобнейшихъ местъ для поселения и для распланировки городковъ отъ набеговъ воровскихъ людей”* [1, с. 163–164]. Так, відомо, що в місцевості біля Валуїок, Корочі та Белгорода колишні булавінці із Кабанього, Сватоволуцького та Теплинського козацьких городків зорганізувались в загін, який очолив отаман Маковецький. Вони чинили напади на помістя князя Меншикова, вотчину білгородського архієпископа та ін.

Заселення місцевості на Айдарі острогозькими козаками відбулося на початку 1730-х рр. Російська імперія готувалась до чергової війни з Османською імперією, тому завдяки слобідським козакам зміцнювали південні рубежі на лівобережжі Сіверського Дінця. У місцевості на річках Айдар та Деркул необхідно було збільшити населення та утворити нові козацькі поселення. Було побудовано українську оборонну лінію із фортифікаційними укріпленнями.

Слід зазначити, що переселення козацьких сімей Острогозького полку у 1730-х рр. на нові землі відбувалось

здебільшого примусово. Острогожці вимушені були виселятися з обжитих містечок, оскільки всіх, хто чинив спротив, позбавляли козацьких привілеїв та урядовим наказом переводили до полків корпусу ландміліції [2, с. 36]. Насильницьке переселення військових на південні прикордонні землі було розповсюдженою практикою у Московській державі, а потім і в Російській імперії. Так, при побудові у 1647–1648 рр. на Белгородській засечній лінії міста Царев-Олексієв до нього було примусово переселено близько тисячі служивих людей, яких йменували „зведенцями” [3, с. 127]. Не у всіх південних порубіжних містах Московської держави, у тому числі на річці Сіверський Донець та його притоках, були „звенці”. Для несення гарнізонної або станичної служби могли бути направлені служиві люди, яких періодично змінювали на нових. Іноді московський уряд на поселення до прикордонних південних фортець направляв злочинців, на кшталт відправки „на вічне життя” до Сибіру для несення військової служби. У другій половині XVII ст. московський уряд вже не відчував сильної потреби у служивих людях на південних рубежах. У цей період було декілька хвиль переселень українських козаків із родинами, яким надавалися землі саме на Білгородській лінії та біля укріплень, побудованих на півдні від неї. За це українські козаки були зобов’язані нести військову службу та відбивати напади ногайців та кримських татар.

З 1732 р. із сл. Урива, сл. Гвоздівка, сл. Землянська, сл. Єндовище, сл. Перлівка, сл. Ливні Воронізької губернії було переселено козацькі родини Острогозького слобідського козацького полку на річку Айдар та її притоки Біла, Кам’янка та ін. Припустимо, що після булавінського повстання частина населення знищених козацьких городків все ж таки залишилась. Острогозькі козаки назви населених пунктів, де мешкали донецькі козаки, не змінили. Відновлення колишніх населених пунктів на Айдарі відбувалось, найвірогідніше, за участю населення, яке змогло залишитись. Так, переселенці на чолі із острогозьким сотником Іваном Синельниковим у 1732 р. заселились у містечку Біленьке [1, с. 164]. Відомо, що до їхнього переселення цей населений пункт існував. Про нього згадував 25 травня 1731 р. капітан Бахмутського батальйонна Яків Агеєв

при відмежуванні земель Предтечинського Азовського монастиря на території колишнього Новоборівського козацького юрту: „... а налеве местечков Беленскаго да Шулгина да ново Айдарского бывшихъ пустыхъ юртовъ, на которыхъ юртахъ ныне поселены слободы...” [4, с. 209]. Крім того, на Ландкарті слобідських полків та Бахмутської провінції, яка була укладена у 1730 р., позначалось містечко „Біленьке”.

Слобожанцям вдалось відновити життя на спустошених московськими військами землях. Імовірно, мешканці, котрим пощастило вижити після каральних рейдів московських військ у козацькі юрти, влилися у громаду острогозьких козаків. На території Луганської області містечками Острогозького слобідського козацького полку були: сл. Біловодськ, сл. Стара Біле (Старобіле), сл. Нова Біле (Новобіленька), сл. Білолуцьк, сл. Закотне, сл. Осинове, Іванова Лука та ін. Південні кордони острогозьких козаків простягалися до сл. Шульгінка Бахмутської провінції. Острогожцями на землях сучасної Луганщини було утворено нові хутори, які у подальшому перетворилися у слободи, селища та ін. Проте слід не погодитись з думкою О. І. Шатуха, який вважає, що землі Борівського юрту було передано для заселення у 1732–1735 р. козакам Острогозького слобідського козацького полку. Автор також зазначає, що частину земель козацьких юртів, які взяли участь у булавінському повстанні, було передано для заселення козакам Сумського слобідського козацького полку [5]. Землі Ново-Борівського козацького юрту було передано Донецько-Успенському монастирю, а землі Старо-Борівського козацького юрту увійшли до складу Бахмутського повіту (з 1719 р. провінції).

Острогозькі козаки навколо слобід робили земляні та дерев'яні укріплення, обносили їх ровами та валами, щоб захиститись від татарських набігів, які турбували їх протягом першої половини XVIII ст. У деяких слободах укріплення були навколо церков, які слугували місцем захисту від нападу. Однак не завжди острогозькі козаки могли дати відсіч кочовикам. Так, у зв'язку із татарським нападом на сл. Білолуцьк, внаслідок якого остання була знищена, її мешканці вимушені були переселитися на інше, більш високе місце.

Слід не погодитись із думкою авторів, які вважають, що „із 1750 р. між Острогозьким полком та донськими козаками виникли суперечки із приводу території Донецького Предтечова монастиря Казанського юрту, розташованого на річках Деркул та Євсуз” [6, с. 178]. По-перше, на цих річках не було земель, які б належали Донецькому Предтечову монастирю. По-друге, за монастирські землі конфліктів між острогозькими та донськими козаками не було. У даний період за землі та рибні угіддя, що належали колишньому Донецькому козацькому юрту, конфлікт виник між зазначеним монастирем та донськими козаками Казанської станиці земель війська Донського.

У першій половині XVIII ст. острогозькі козаки залучались урядом не тільки для військових походів, але й для охорони соляних промислів на річках Тор та Бахмут, де вони несли станичну та сторожову службу. Так, наприклад, у 1731 р. російський уряд наказав брати по 200 козаків із Острогозького, Харківського та Сумського слобідських козацьких полків для охорони Бахмутського та Торського заводів. Ними керував урядовий наглядач Соляної Канцелярії Бахмутського та Торського заводів [7, с. 999]. Острогозькі козаки в середині XVIII ст. несли прикордонну службу на Українській оборонній лінії, у Слов'яносербії та ін.

26 грудня 1764 р. урядом було прийнято рішення про ліквідацію козацьке самоврядування у слобідських козацьких полках [9, с. 1004]. У 1765 р. Острогозький слобідський козацький полк було реорганізовано в Острогозький гусарський полк. Цей полк був не поселеним, а польовим та відносився до регулярної кавалерії. Проте острогожці навіть після того як стали військовими обивателями не втратили свого вільного духу й у 1767 р. в Законодавчій Комісії намагались відстояти право йти на службу до Острогозького гусарського полку, а не до інших полків при рекрутському наборі: „... *безпрепятственно принимаемы и определяемы были единственно только въ Острогожській гусарській, а не въ другіе...*” [8, с. 46].

У 1765 р. землі Острогозького слобідського козацького полку увійшли до складу Острогозької провінції Слобідсько-Української губернії. Колишні острогозькі козацькі містечка, які

розміщувались на території сучасної Луганської області, були включені до Осинівського комісаріатства Острогозької провінції.

Джерела та література

1. Слободські козацькі полки / [соч.] Петра Головинського. СПб. : Тип. Н. Тиблена и Комп., 1864. 247 с. **2. Яценко В. Б.** Інтеграція козацтва Слобідської України до соціальної структури Російської імперії; друга половина XVII–XVIII ст. : монографія / Харк. нац. екон. ун-т. Харків ; Вид. ХНЕУ, 2009. 70 с. **3. Загоровский В. П.** Белгородская черта. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1969. С. 127. **4. Межевая** выпись Успенского монастыря архимандриту Иоасафу на Новоборовской юрть, пожалованный монастырю в 1709 году (4 мая 1731 г.) / Воронежская старина. Воронеж : Изд. Воронежского Церковного Историко-Археологического Комитета, 1904. Вып. 4. С. 207–210. **5. Шатух О. И.** От казаков городка до городских казаков : веб-сайт. URL : <http://surl.li/eihhx> (дата звернення: 10.04.2023). **6. История** Луганского края : учеб. пособие / [авт. кол. : А. С. Ефремов, В. С. Курило, И. Ю. Бровченко и др.] ; М-во образования и науки Украины, Луган. гос. пед. ун-т имени Т. Г. Шевченко, Луган. обл. администрация. Луганск : Альма-матер, 2003. 432 с. **7. Докладъ** Соляной Конторы „Объ отдаче Бахмутскихъ и Торскихъ соляныхъ заводовъ на откупъ” (21 декабря 1732 г.) / Полное собрание законов Российской Империи. Собрание 1-е. 1 марта 1649–1825 гг. : В 45 т. Том VIII. 1728–1732. СПб. : Тип. II Отд-ния Собств. Е.И.В. Канцелярии, 1830. № 6287. С. 994–1001. **8. Наказъ** отъ жителей г. Острогожска и челобитныя (апрель, 1767 г.) / Сборник Императорского Русского исторического общества. Том. 147 : [Материалы Екатерининской законодательной комиссии / печатано под наблюдением Н.Д. Чечулина]. Ч. 14. С. Петербург : Тип. Гл. управл. уделов, 1915. С. 45–46. **9. Обь учреждении** изъ всехъ Слободскихъ полковъ особой Губернии и о сборе податей на содержание и учреждение Слободскихъ легкихъ войскъ (16 декабря 1764 г.) / Полное собрание законов Российской Империи. Собрание 1-е. 1 марта 1649–1825 гг. : В 45 т. Том XVI (28 июня 1762–1764). СПб. : Тип. II Отд-ния Собств. Е. И. В. Канцелярии, 1830. № 12293. С. 1003–1007.

О. І. Бублик

(ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”)

Історія весільного рушника Новопокщовщини

Луганщина завжди славилася своїми людьми – героями, вченими чи то простими трударями. Особливу роль у розвитку регіону відігравала інтелектуальна еліта – освітяни-педагоги, лікарі, інженери, вчені, яких готували луганські заклади вищої освіти. Важливе значення у підготовці спеціалістів належить Ворошиловградському державному педагогічному інституту імені Тараса Шевченка (згодом – Луганський національний університет імені Тараса Шевченка). Сотні випускників реалізували себе в різних сферах суспільного та політичного життя, навчальним закладом було підготовлено тисячі вчителів, вихователів, видатних учених. Особливою гордістю вишу є педагогічні родини та педагогічні династії, які працювали на освітянській ниві Луганщини [1].

Яскравим прикладом педагога, у якому поєдналися педагогічна майстерність і захоплення народною творчістю, є випускниця Ворошиловградського державного педагогічного інституту імені Тараса Шевченка Ніна Олексіївна Зайцева (дівоче прізвище – Кравченко).

Ніна Олексіївна народилася 27 липня 1947 р. у родині Кравченка Олексія Васильовича та Раїси Олександрівни в селі Степному Новопокщовського району. Після закінчення Новопокщовської середньої школи вступила до Ворошиловградського державного педагогічного інституту імені Тараса Шевченка на заочне відділення, спеціальність „Біологія та хімія”. По його закінченні працювала вчителем біології та хімії, але захоплення народною вишивкою, плетінням макраме, в’язанням взяли верх над біологією. Пройшла курси підвищення кваліфікації та з 1979 р. стала працювати вчителем праці (обслуговуючих технологій). Нею було створено прекрасний кабінет праці, який став зразковим на весь район та область. Тут, у цьому кабінеті, дівчатка навчались таким необхідним життєвими мудростям – шити, готувати смачні страви, конструювати одяг, в’язати та вишивати. За більш ніж 20 років роботи на цій посаді Ніна Олексіївна навчила не одну дівчинку

бути справжньою господинею, вклала в дитячі душі любов до української вишивки. Вона практично відроджувала національну пам'ять української вишивки. Не одна випускниця Новописковської середньої школи згадує ті заняття, які стали для багатьох півковою в професію чи просто допомогли в житті.

У педагогічній родині Ніни Олексіївни та її чоловіка, Віктора Миколайовича (теж вчителя) підростали дві доньки, яких мама навчила майстерності вишивки, в'язання, шиття. І основне захоплення Ніни Олексіївни – вишивання українського рушника, пошук та виготовлення весільного рушника – стає сенсом її життя. У свій вільний час вона їздить до краєзнавчих музеїв області та бібліотек, радиться із старшими жінками-майстринями, збирає по крихті матеріал. Результатом клопіткої роботи стає вишитий рушник з правильною вишивкою та поясненням цієї вишивки. Кожна деталь стає важливою на рушнику, як і кожне слово, сказане на весіллі. Дослідниця Галина Лозко небезпідставно вважає, що вишиті рушники є одним з найдавніших ритуальних атрибутів, є символом, що поєднує людину з її Предками, не дає забути свого Роду [2, с. 428]. А весільний рушник є оберегом Роду, він накопичує, вбирає в собі силу Роду.

Зібраний Ніною Олексіївною інформативний матеріал трансформувався у вишиті знаки і образи на весільному рушнику та у промовлянні побажання молодят. Так батьки, вручаючи весільний рушник, або стелячи його перед молодою парою, повинні промовити наступні слова-побажання:

„Проводжаючи в сімейну життєву дорогу, прийміть рушник, вишиваний на щастя, на долю, на довгії мирні літа. Цей весільний рушник – Ваш оберіг. На ньому вишиті узорі не лише для прикрашення виробу. В народній традиції здавна орнаменти і символи асоціювали з певними людськими якостями. Тут заковане наше батьківське благословення. Прочитайте і прийміть наші думки-побажання, надії та сподівання на щасливу долю.

На рушникові немає буйства фарб, лише червона та чорна на білому полотні. Червоний колір – сонячна енергія, чорний – сила землі, яка нам дає не тільки щедрі і багаті корисні копалини, а й дає силу всьому багатому зеленому світу. Кожна рослина

наділена своєю красою, міцністю, корисністю та цілющими властивостями і для людини, і для тварини. Це і прісна вода, яка поживляє все живе на землі. Крім сили землі і води для життя потрібне тепло, яке дає нам сонячне проміння. Сонячна енергія потрібна усьому живому на землі. От такої величі ми бажаємо Вашій сім'ї.

Рис. 1–2. Весільний рушник Н. О. Зайцевої (Фото автора).

Таємницю життя зберігає в собі квітка лілії. Раніше її називали «Крин» – однокорінне з криницею. Криничної чистоти Вам у сімейних стосунках! Утамовуйте спрагу тільки чистою водою своєї криниці. Чистота відносин між чоловіком і дружиною заповідана людству у Біблії. В орнаменті лілію доповнює знак, що нагадує хрест. Він магічний, благословляє пару на сімейне життя. Квітка лілії, листя і бутон означають трисединість народження, розвиток і нерозривність життя. Залишайтеся на все життя єдиним цілим – сім'єю!

Дуб і калина – чудодійні обереги роду. Вони об'єднують в собі силу надзвичайну і красу невмирущу. Краса не зовнішня, що має молодість і яка з роками марніє і втрачається, а та краса, що закладена в ваших думках: чуйність, доброта, милосердя, ум, працьовитість, справедливість, вірність, краса кохання. Ці

якості з роками не вмирають, а при використанні надзвичайної сили закріплюються в людині. Дуб – довголіття, мужність, терплячість і чоловіча енергія. Калина – дерево українського народу. Її червоні ягідки символізують жіночу вроду, здоров'я, красу, безсмертя роду.

Хміль, що в'ється, несе в собі значення розвитку молодого буйства і хмільного кохання. Витися хмелем – означає готовність до сімейного життя. Ми віримо, що Ви кохаєте і, незважаючи на Вашу молодість, впевнені, що готові до спільного життя.

Гроно винограду – символ радості і краси утворення сім'ї. Виноград – солодка ягода, тож і Ваші сімейні стосунки повинні приносити Вам насолоду! Сад-виноград – це поле життя. Прийміть нашу радість з нагоди народження сім'ї! Хай вона буде, як лоза винограду – чим старше дерево, тим воно сильніше, вагомніше, краще.

Своє місце на рушникові зайняли птахи – знак любові і парубання. Характерною ознакою весільного рушника є розташування їх один до одного голівками. На Вашому рушнику – ластівки. Птахи, що поселяються біля людських будинків, де є жива душа. А Вам вони нагадують, щоб Ви завжди линули до свого гнізда. Ластівки несуть в собі Боже благословення – весільний вінець. Птахи знаходяться на різних гілочках, бо Ви несете початки різних Ваших родів. Але з часом від вас відійдуть нові гілочки – дітки, які будуть нести продовження поєднання ваших родів. Розмістилися птахи на родинному дереві життя, що символізує саму Матір – природу, що містить в собі сутність творення і захисту роду, а через це вічне – оновлення життя, її гармонію. Хай дерево роду оберігає, захищає і милує Вас!

У своїй величі дерево вкоренилося в чаші достатку та добробуту. Ми бажаємо Вам достатку не тільки матеріального, а й духовного. Тому ніколи, дітки, не йдіть у розріз із людською мораллю, законами життя! Гідно несіть ім'я своєї сім'ї!

Посеред рушника – вінок. Він один, такою повинна бути Ваша сім'я – єдиною і неділимою. Тож і Ви підтримуйте один одного, як сплетений вінок протягом усього вашого життя. Не

дайте вінку розсипатися на окремі квіточки, адже їх сила і краса у єдності.

Хто не знає, що у кожній українській сім'ї має бути любисток, м'ята, чорнобривці, мак, нагідки. Вони милують наше око, лікують наше тіло. На Вашому вінку заплітається радістю мак і чорнобривці. Мак здавна вважається оберегом від будь якої нечисті і в даному випадку повинен захистити молодят. Чорнобривці – квітка батьківської оселі. Тож не забувайте тих, хто любить Вас, чекає завжди на Вас!

Це наші побажання. Але пам'ятайте, що ваше сімейне щастя залежить від вас самих. Тому, на рушнику вишиті трикутники. Верхівкою вгору і верхівкою вниз – це символи жінки і чоловіка. Об'єднані на одному полотні, вони означають подружню єдність, взаєморозуміння і прикладання зусиль до збереження всіх значень, закодованих в орнаментах і призначених не лише для очей, а й для розуміння і почуттів.

Цей рушник – Ваш оберег. Бережіть його, і весь час він буде повнитися тільки Вашою енергією, стане оберегом ще сильнішим для Ваших дітей і онуків. Бережіть його від злого ока, розгортайте його тільки у сімейному колі”.

Молодята, приймаючи рушник, повинні були вклонитися батькам у пояс і подякувати.

Ніна Олексіївна й далі, знаходячись на пенсії, вишивала та допомагала виховувати онучат, але спіткала важка хвороба. І в цей важкий час майстриня вишила весільні рушники донькам, племінницям і онучкам. Окрім того, знайомі, друзі, односельці зверталися з проханням придбати весільні рушники, і Ніна Олексіївна вишивала їх абсолютно безкоштовно і дарувала молодятам. Вишила і подарувала святі образи і рушники для Свято-Успенської церкви, що знаходиться в селі Осинове [3, с. 440].

2 вересня 2006 р. не стало Ніни Олексіївни, її душа відлетіла у вічність. Але розлетілися весільні рушники рідним, знайомим, друзям і родичам у Київ, Старобільськ, Львів і навіть за кордон.

Таким чином, пам'ять Роду зберігається, жива і буде жити вічно, допоки передається весільний рушник із покоління в

покоління. Український рушник – надбання українського народу, оберіг і складова української етнографічної культури.

Джерела та література

1. Климов А. О., Курило В. С. Луганський державний педагогічний університет імені Тараса Шевченка: Історичний нарис. Луганськ : Вид-во „Альма-матер”, 2003. 117 с. **2. Лозко Г.** Українське народознавство. Харків : Див, 2010. 472 с. **3. Рунов В. А.** Новопсков и его окрестности. М. : „ИСТ-ФАКТ”, 2002. 591 с.

О. А. Забудкова

(ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка)

Степан Письменний: життєвий шлях українського військово-політичного діяча

Черговий етап російсько-української війни, який розпочався повномасштабним вторгненням, знову підкреслив значення армії для збереження української державності. Саме тому актуальним завданням залишається не лише відзначення сучасних захисників України, але й вшанування пам'яті полеглих за неї в попередні часи. Зокрема, це стосується вояків українських армій часів революції 1917–1921 рр. Саме тому метою даної розвідки стала спроба відтворити основні етапи життєвого шляху одного з українських військово-політичних діячів того періоду – Степана Дмитровича Письменного.

Згадки про С. Письменного містяться у багатьох сучасних роботах, присвячених армії часів Української революції 1917–1921 рр. [1–4]. Серед них і збірка благодійного фонду „Героїка” „Біографічні довідки на бійців Армії УНР: уродженців Донбасу та загиблих на території Донбасу”, де зазначається, що Степан Письменний народився 1 серпня 1885 р. у Харківській губернії, а помер у 1940 р. в м. Старобільськ [5, с. 13]. Саме це привернуло увагу та змусило звернутися до вивчення цієї постаті в межах досліджень з історії Луганщини. Втім, на жаль, точного місця народження та обставин раннього періоду життя Степана Дмитровича встановити не вдалося. Відомо, що С. Письменний був учасником Першої світової війни [3] й навесні 1917 р. служив

матросом на Балтійському флоті (є відомості, що він був писарем начальника штабу дивізії тралення [6, с. 280].

Лютнева революція сколихнула українців-військових Балтійського флоту. У Гельсінгфорсі (суч. Гельсінкі, Фінляндія), де розташовувався штаб Балтійського флоту, у квітні 1917 р. ініціативна група військовослужбовців підтримала Центральну Раду в Києві. На одному з перших засідань моряків у Гельсінгфорсі 6 травня 1917 р. зустрічаємо матроса Степана Письменного. Під час обговорення прозвучала пропозиція спочатку здобути землю селянам, а потім вже думати про автономію України. У відповідь на це С. Письменний зазначив: „...Тільки той, кому не дорога незалежність рідного краю, може агітувати за те, щоб Установчі Збори висловили нам порядкування в нашій хаті. Автономія дає нам цілком право самим рішати питання про землю... Землю візьмемо самі, а Установчі Збори мають дати тільки широкую автономію” [7, с. 48].

Як представник українців Балтійського флоту С. Письменний бере участь у I-му Всеукраїнському військовому з'їзді в Києві 18–21 травня 1917 р., де увійшов до складу президії з'їзду разом з С. Петлюрою, В. Винниченком, М. Міхновським та підполковником Ю. Капканом [8, с. 250–251].

Більше того, С. Письменний став членом президії та секретарем створеної на з'їзді найвищої військової установи – Українського Генерального Військового Комітету (УГВК), який очолив С. Петлюра. Степан Письменний мав опікуватися у ньому флотськими справами [4]. Пізніше він також став членом Центральної Ради [9, с. 211–227].

Обрання простого матроса на подібні посади, вочевидь, можна пояснити певною соціалістичною „модю”, прагненням включити до складу вищого військового керівництва представника „народних мас”. Сучасники скептично ставився до цього. Так, полковник Олександр Шаповал підкреслював, що Письменний та деякі його колеги „мали досить слабеньку й загальну освіту. Коли в ті часи й могли бути використані, то не як члени Генер. Комітету, а як звичайні агітатори... В цій ролі, під кермою мудрого начальника, могли бути корисними, бо вони вміли... підмовляти до революційного салдата” [10, с. 3].

Прикметний випадок, який говорить про реакцію на С. Письменного публіки, згадує колишній секретар Центральної Ради Михайло Єремїїв. На одному із засідань „перед столом президії стояв великий портрет Шевченка... Плескали Грушевському, плескали Винниченкові, а найбільш оплесків випало на долю матроса Письменного, який, як тільки увійшов до зали, просто підійшов до портрета Шевченка і став перед ним на струнко. Аудиторія зразу не зрозуміла що до чого, а коли зрозуміла, то стався справжній землетрус, Грушевському довелося дзвонити пару десятків разів, доки люди заспокоїлися” [11, с. 134].

Як би там не було, рішення І-го Всеукраїнського військового з'їзду викликали хвилю українізації в армії та різко негативну реакцію Тимчасового уряду. Тож після нього до Петрограду була направлена делегація Центральної Ради на чолі з В. Винниченком, яка мала поставити питання можливості надання Україні автономії. У цій делегації С. Письменний представляв українських моряків [7, с. 50].

Протягом літа 1917 р. С. Письменний виконує передовсім представницькі функції – відвідує Гельсінгфорс, де звітує про результати роботи делегації у Петрограді, а також Севастополь з метою встановити зв'язок з Чорноморською українською громадою, бере участь у різноманітних засіданнях і обговореннях [7, с. 50; 12, с. 185].

Після проголошення III Універсалу УГВК був реорганізований у Генеральне секретарство (з січня 1918 р. – міністерство) військових справ. Степан Письменний стає начальником його канцелярії [13, арк. 2]. 5 лютого 1918 р. із наступом більшовиків на Київ військове відомство евакуюється. З приблизно 400 його співробітників з Києва вийшло 20, серед них і С. Письменний, який встиг вивезти військову казну [14, с. 93; 2, с. 195].

З середини лютого до початку липня 1918 р. С. Письменний обіймав посаду секретаря Військового міністерства УНР, після чого був звільнений з військової служби. Але вже 25 грудня 1918 р. повертається на посаду начальника канцелярії Головного управління Генерального штабу УНР, а з наступного року стає скарбником Військового міністерства [1, с. 340]. Про події 1919–

1920 рр. у житті С. Письменного, на жаль, практично нічого не відомо. У ці непрості часи він постійно переміщається разом з урядом та С. Петлюрою Україною.

У 1921 р. С. Письменний як уповноважений уряду УНР, вочевидь, брав участь у організації Другого зимового походу з метою повстання та повалення більшовицького режиму в Україні. Навесні 1921 р. він прибув до Львова, де розташовувався Повстансько-партизанський штаб на чолі з Ю. Тютюнником. Цікаво, що агентурні відомості до Департаменту політичної інформації МВС УНР він передавав під псевдо „Слобідський”. Одним із завдань С. Письменного була організація переходів з УСРР на територію Польщі [15, с. 217–221].

У тому ж 1921 р. С. Письменний відвідує Радянську Україну – Житомир, Коростень, Київ, Харків, проїздом Лозову, Краматорськ та Ясинувату. Цікавими є його спостереження про наш регіон: *„Район гірничої промисловості – центр здобичі чорного бриліанту – зараз уявляє з себе сплошний цвинтар. Безліч високих димарів, мов замислившись, стоять і ніби ще вищими стали і ні з одного димаря не видно клубків диму. Всі шахти стоять і головна трагедія в тім, що навіть для одкачки води не працюють помпи і, таким чином, Донбас умер і умер на багато років”* [15, с. 477].

Після поразки Другого Зимового походу вояки Армії УНР розходяться з таборів інтернованих у Польщі. Більшість з них мали намір оселитися на Волині, для чого вони мали знайти там бодай якусь роботу [16, с. 96]. С. Письменному пощастило влаштуватися на Рівненській електростанції [17, с. 9].

Про життя С. Письменного в 1920-х рр. відомо небагато. У 1924 р. він одружився з донькою священника Ангеліною Блонською. За інформацією журналіста Ігоря Гошовського, нащадка Блонських, у них було троє дітей: сини Ігор (1924 р.н.) та Леонід (1926 р.н.) та, ймовірно, дочка [18]. Мешкав колишній сотник С. Письменний у с. Заріцьк поблизу Рівного в родині дружини, у 1930 х рр. займався сільським господарством, працював у лісництві [19, арк. 106–107; 20, арк. 371].

У міжвоєнний період частина колишніх унерівців пішла шляхом співпраці з польською адміністрацією. У 1931 р. в Луцьку було створено проурядове Волинське українське

об'єднання (ВУО), до активістів якого належав С. Письменний. Відомо, що він був секретарем окружної управи об'єднання в Рівному, а також виконував обов'язки інструктора „Просвітянських хат” [21, с. 262; 17, с. 170–171].

Восени 1937 р. С. Письменний як представник Рівного увійшов до складу Українського Центрального Комітету (УЦК) [22, с. 86]. Ця українська організація поруч з культурно-освітньою діяльністю, була громадською базою Уряду УНР в Польщі. Припускаємо, що С. Письменний мав з ним зв'язки протягом всього часу перебування на Рівненщині. Так, про його підтримку якоїсь ініціативи згадує в одному з листів 1930 р. очільник Уряду УНР Андрій Ливицький [23, с. 205]. Більше того, за даними радянської розвідки С. Письменний належав до близького оточення Івана Литвиненка (псевдо „Морозенко”) – одного з найавторитетніших діячів спецслужби уряду УНР в екзилі, який у 1928–1935 р. працював у Рівному [19, арк. 106–107]. Подобиці цього знайомства ще належить з'ясувати. Приблизно в цей же час С. Писемний був нагороджений Хрестом Симона Петлюри (№ 1174) [24, арк. 20].

Не дивно, що після окупації Волині радянськими військами 23 грудня 1939 р. Степан Письменний був заарештований як *„колишній начальник військової канцелярії уряду Петлюри, начальник польської контрреволюційної організації”* [25, арк. 234]. Його дружину Ангеліну було вислано до Караганди (Казахстан). Сина Леоніда, за свідченням нащадків, як сироту забере Польща й згодом він зробить кар'єру на урядовій роботі під іншим прізвиськом [26].

Щодо останніх днів С. Письменного, то біографічні довідки вказують, що в 1940 р. він був розстріляний у концтаборі в Старобільську під Харковом [1, с. 340]. Дійсно, С. Письменний входить до т.зв. „Українського катинського списку”, куди увійшли ув'язнені Західної України, розстріляні в 1940 р. разом з польськими військовополоненими [27, с. 73]. Однак викликає сумнів утримання в Старобільську та розстріл там чи в Харкові, оскільки Старобільському таборі були переважно польські офіцери і лише чотири українця [28]. Існують припущення щодо поховання С. Письменного на польському кладовищі в Биківні (Київ), де спочиває частина страчених з „Українського

списку” [29]. Наразі дискусії тривають, тож місце останнього спочинку Степана Письменного, як і тисяч арештованих з ним у Західній Україні, ще остаточно не відоме.

Таким чином, наразі не можна підтвердити, що Степан Письменний народився чи знайшов свій останній спочинок на Луганщині. Втім, життєвий шлях цієї непересічної особистості викликає неабияке зацікавлення, а його вивчення має отримати продовження в наступних розвідках.

Джерела та література

- 1. Тинченко Я.** Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921). Наукове видання. К. : Темпора, 2007. 536 с.
- 2. Тинченко Я.** Українські збройні сили : березень 1917 – листопад 1918 р. (організація, чисельність, бойові дії). К. : Темпора, 2009. 480 с.
- 3. Мамчак М.** Мартиролог офіцерів та урядовців Українського державного флоту (1917–1921 рр.). URL: <http://ukrlife.org/main/uacrim/martyrolog.html>.
- 4. Мамчак М. А.** Україна: шлях до моря. Історія Українського флоту. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2018. 407 с. URL : http://ukrlife.org/main/prosvita/hist_flotua5.htm.
- 5. Біографічні довідки на бійців Армії УНР: уродженців Донбасу та загиблих на території Донбасу.** URL : [http://geroika.org.ua/wp-content/uploads/2015/08/ Біографії-воїнів-Армії-УНР-Донбас.pdf](http://geroika.org.ua/wp-content/uploads/2015/08/Біографії-воїнів-Армії-УНР-Донбас.pdf).
- 6. Гай-Нижник П.** Податкова політика Центральної Ради, урядів УНР, Української Держави, УСРР (1917–1930 рр.). К.: Цифра-друк, 2006. 303 с.
- 7. Савченко Г.** Українська військова рада Гельсінгфорсу в 1917 році. *Етнічна історія народів Європи*. 2000. Вип. 5. С. 48–52.
- 8. Дорошенко Д. І.** Історія України, 1917–1923. К. : Темпора, 2002. Т. 1. 320 с.
- 9. Верстюк В., Осташко Т.** Діячі Української Центральної Ради. Біографічний довідник. К. : [б. в.], 1998. 256 с.
- 10. Шаповал О.** На порозі відновлення гетьманської державності на Україні: короткий перегляд важніших подій 1917 р. на Великій Україні. *Січ*. 1929. Ч. 19. С. 3.
- 11. Єремійв М. Є.** Коновалець на тлі української визвольної боротьби. *Євген Коновалець та його доба*. Мюнхен : Видання фундації ім. Євгена Коновальця, 1974. С. 115–165.
- 12. Савченко Г. П.** Український рух у гарнізонах російської

армії Кримського півострова у 1917 р. *Крим в історичних реаліях України: Матеріали наук. конф. „Крим в історичних реаліях України: До 50-річчя входження Криму до складу УРСР”* (Київ, 19 лютого 2004 р.) / В.А. Смолій (відп. ред.). К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. С. 170–198. **13. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО).** Ф. 1076. Оп. 1. Спр. 1а. Арк. 2. **14. Жуковський О.** Вспомини часів епохи Великої Східньої Революції початка 1917–19 рр. (Із окопів до Тюрми). Записка книжечка. 1919 рік. / Упоряд.: П. Гай-Нижник. К. : [б. в.], 2018. 274 с. **15. Архів Української Народної Республіки.** Міністерство внутрішніх справ. Звіти департаментів державної варти та політичної інформації (1918–1922) / Упоряд. В. Кавунник. К. : Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2018. 612 с. **16. Виздрик В. С., Пехів В. Б.** Інтерновані частини армії УНР у таборах на території Польщі. *Військово-науковий вісник*. 2018. Вип. 29. С. 90–100. **17. Реабілітовані історією.** Рівненська область / кер. кол. упоряд. А. А. Жив'юк. Кн. 7. Рівне : Дятлик М., 2017. 680 с. **18. Семен (Степан?) Письменний.** URL : https://www.myheritage.com.ua/person-1000071_135831731_135831731/семен-степан-письменний. **19. Галузевий** державний архів Служби зовнішньої розвідки України (ГДА СЗРУ). Ф. 12617. Т. 6. **20. ГДА СЗРУ.** Ф. 12617. Т. 7. **21. Давидюк Р.** Еміграція УНР на Волині в умовах першої радянзації (вересень 1939 – червень 1941 рр.). *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. 2009. № 33. С. 353–369. **22. Давидюк Р.** З поляками за Україну: Наддніпрянська еміграція в суспільно-політичному житті міжвоєнної Волині. Рівне: ПП ДМ, 2014. 174 с. **23. Лівницький Андрій.** Листування (1919–1953 роки) / Упорядкування, вступна стаття, загальна редакція Я. Файзуліна. К. : Фенікс, 2019. 688 с. **24. ЦДАВО.** Ф. 5235. Оп. 1 Спр. 1807. **25. Галузевий** державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ). Ф. 5. Спр. 897. **26. Igor Hozowski.** URL : <https://www.facebook.com/igor.goshovsky.9/?posts/pfbid0333xpjpnuMAAgn5D2cPFDZV3Z2unD5aCw47rLDZJ8uMN6wMvrzbEQJJ>

[WWSg93Hvvl](#). 27. **Listy** katyńskiej ciąg dalszy: straceni na Ukrainie: lista obywateli polskich zamordowanych na Ukrainie na podstawie decyzji Biura Politycznego WKP(b) i naczelnych władz państwowych ZSRR z 5 marca 1940 roku / pod red. M. Tarczyńskiego. Warszawa, 1994. 114 s. 28. **Лебедева Н. С.** Катынь: преступление против человечества. М. : Прогресс-Культура, 1994. 352 с. URL : <http://www.katyn-books.ru/library/katyn-prestuplenie-protiv-chelovechestva6.html#bookmark12>. 29. **Stepan** Piśmienny. *Katyń... ocalić od zapomnienia*. URL : <https://katyn-pamietam.pl/hero/16979>.

В. С. Курило

(ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”)

Рід Курила

в історії Білокуракинщини у ХІХ – ХХ ст.

Білокуракинщина є одним з найстаріших регіонів на півночі сучасної Луганської області, заселення якого розпочалося у другій половині ХVІІ ст. На початку ХVІІІ ст. більша частина земель була подарована особисто російським царем Петром І російському роду Куракіних, на честь яких було названо адміністративний центр регіону – Білокуракине.

Проте Куракіни продовжували запрошувати на Білокуракинщину вихідців з інших регіонів України, які зазвичай були носіями ідей волелюбства та людської гідності, не характерних для пригнобленого довгими століттями кріпаччини російських регіонів. Ця обставина, вірогідно, стала однією з причини того, що у 1804 р. тодішній місцевий поміщик князь Олександр Куракін звільнив від кріпосної залежності більше 3 тис. селян Білокуракиного та Павлівки, а також надав їм можливість протягом 50-ти років викупити свої землі. Тож кріпацтво в його луганських володіннях було скасоване набагато раніше, ніж офіційно в Російській імперії в 1861 р.

Говорячи про причини вищезгаданої події зауважимо, що вона, найімовірніше, була обумовлена особливим потягом до свободи, який демонстрували місцеві мешканці. Як зазначають Г. Хоткевич і Н. Шинкарьова, у творах яких описується історія краю у період, що розглядається, селяни, якими володів Куракін,

вважали себе ошуканими. На початку XIX ст. ще були живі ті переселенці, які пам'ятали, що князеві посланники, агітуючи їх переселятися на Білокуракинщину, обіцяли їм тоді від імені Куракіна справжню, законну волю.

Розуміючи, що пан ніколи не дасть свободи добровільно, селяни були готові викупити свою свободу. Це, зі свого боку, розумів і Куракін, який скористався цим бажанням своїх селян у важкий для себе момент фінансової скрути. Таку думку обстоювала етнограф Н. Шинкарьова, яка вважала, що звільнення селян Білокуракиного та Павлівки було обумовлено серйозним картярським програшом у Парижі. *„Князь не забывал крестьян своей украинской дачи и, чтобы оставить о себе добрую память, предложил через управляющего: если народ согласен будет внести состоящий за ним долг к известному сроку, то тогда лишь только могут получить от него вечную свободу и землю со званием вольных и свободных хлебопашцев”*, – відзначала вона [2, с. 358].

Воля та добробут, отримані на початку XIX ст., приваблювали до краю нових поселенців. Саме тому на Білокуракинщині в цей період опинилися три брати Курили – вже не кріпаки, а вільні ремісники, які займалися будівництвом церков. Вони оселилися під горою, біля річки.

*Рис. 1. Родина Курило. Білокуракине. Початок 60-х років XX ст.
(Із родинного архіву В. С. Курило)*

Маючи спеціальний дозвіл на будівництво храмів, Курили активно займалися цим у населених пунктах регіону. Один з них був також малярем – розписував стіни фресками-іконами. У Білокуракиному довгий час діяла Свято-Тихонівська церква, побудована та розписана братами. На короткий час, у 30-х рр. ХХ ст. її закрили, але після того, як у 1942 р. її відкрила німецька окупаційна влада, храм більше не припиняв діяльності навіть після звільнення від окупації.

Частину селища, де стояла церква, дотепер називають Курилівкою. Ця майстровитість стала частиною генетичного коду роду Курилів. Автор цих рядків пригадує, що його батько, не маючи жодної ремісничої освіти, був майстром із золотими руками. Менший брат є конструктором, робить літаки.

Цікавим є життєвий шлях представників другої лінії батьківської гілки автора – Токаренків. Скажімо, один із Токаренків, батько бабусі, був старостою Білокуракиного більше двадцяти років. На іншому краю села жили Майбороди, з якими, врешті-решт, породичалися Курили. Збереглися родинні розповіді про те, що один із вихідців цього роду, Іларіон Майборода, переїхав із родиною на Полтавщину. Два його сини стали видатними українськими композиторами.

Особливий потяг до волі, притаманний родині Курило, проявлявся навіть вже в другій половині ХХ ст. в побутовому осуді дій радянської влади, міркуваннях про можливе заможне життя, якщо б перемогла національна революція і Білокуракинщина стала частиною незалежної української держави. Автор пригадує, що в 60-х роках ХХ ст., під час застільних зустрічей, його батько, дід, дядьки часто обговорювали ці питання. *„Ех, хлопці, оце якби тоді в 18–20 рр. Україна стала самостійною, уявляєте якби ми тепер жили. У мене не багато землі було тому, що землю давали на хлопців, а у мене було тільки два хлопці і шестеро дівчат. Але ми все ж жили нормально і не просили нічого, всі в школу ходили, і самогонку ж я не п'ю, я казбонку п'ю”*, – саме так осмислював своє сьогодення та минуле дід автора. Дід, попри колективізацію, зумів зберегти весь сільськогосподарський реманент, яким користувалися його діти та внуки. Наче готувався до того, що колгоспи ліквідують, а землю повернуть селянам.

Такі погляди та спосіб життя, які були характерні для родини Курило у різні історичні періоди явно вказують, що завчасне звільнення із стану рабської залежності на Білокуракинщини на початку XIX ст. врятувало суспільну свідомість місцевого населення від морального спотворення, від втрати відчуття вільного господаря своєї землі, яке було притаманно поколінням перших козацьких поселенців. Воно стало частиною суспільної свідомості мешканців регіону, яка мотивувала їх активно або пасивно бути в опозиції до радянської влади та щиро підтримувати незалежність України. Здебільшого вони залишаються вірними своїй Батьківщині й сьогодні. Про це свідчить той факт, що за часів незалежності місцеві мешканці на різних виборах давали найбільший відсоток у Луганській області за національно-демократичні партії і кандидатів від таких партій.

Джерела та література

1. **Особисті** спогади автора. 2. **Хоткевич Г.** З давнини. URL : <https://osvita.ua/school/literature/kh/82109/?fbclid=IwAR1aOcqBn9DT5ruapud-dr4iny4R5pHkPIGWghfjuqRkMKptkVntaiX3K5w>. 3. **Шинкарьова Н. П.** Слобода Бело-Куракино. *Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии* / Под ред. В. В. Иванова. Х. : Типография Губ. Правления, 1898. Т. 1. С. 358.

О. О. Лисенко

(Лисичанський міський краєзнавчий музей)

Перші мешканці селища Верхнього на Луганщині

Добре відомо, що найстарішим постійним поселенням на території нинішнього Лисичанська є Верхнє. Тут, після указів імператриці Єлизавети Петрівни від 29 березня та 1 квітня 1753 року була поселена одна з рот (3-я) сербського гусарського полку Райка Прерадовича.

Донедавна серйозним дослідженням слов'яносербського населення Верхнього (Третя Рота, шанець Вищий Біленький) займався лише В. І. Подов [1]. І тільки останнім часом місцеві краєзнавці почали заглиблюватися в історію міста, зокрема дослідження його населення. Як правило, це відбувається при вивченні власних родоводів і зумовлене позитивними зрушеннями у реалізації програми доступу громадян до документів Державного архівного фонду України.

В ході роботи з документами ЦДІАК і РДВІА [2–8], було вирішено провести аналіз списків, щоб порівняти та виявити прізвища, що закріпилися у Верхньому. На 1757 рік у складі роти було всього 25 осіб: 17 рядових гусар та 8 офіцерів та унтер-офіцерів [1, с. 31]. Пізніше, зважаючи на нечисленність, у роту активно вербували і закликали поповнення, у тому числі й малоросіян (українців). Основний упор був зроблений на порівнянні особистого складу Бахмутського гусарського полку 1766 року [2] (на жаль, в ньому немає поділу на роти) і сповідних розписів 1775 [3] і 1776 [4] років (тут крім військових є поселяни і піддані). А наявними метричними книгами вже доповнювалася вибірка. Виявилось, кілька людей присутні у всіх чотирьох документах, що дуже дивно. По-перше, селище було щойно засноване, чисельність жителів поступово зростала. По-друге, через те, що це військова територіально-адміністративна одиниця, то цілком була присутня плінність кадрів, коли солдатів і офіцерів могли переводити з роти в роту. По-третє, зважаючи на тяжкість життя на необжитому просторі, і складності військової служби, на початку існування Верхнього були часті втечі в пошуках кращого життя. Та й просто люди помирили.

Але найбільша складність дослідження полягала в тому, що у багатьох гусар їхні етнічні прізвища були змінені на російський манер, або присвоєні нові, як правило, утворені на основі побатькові. З огляду на це, почасти нереально визначити, чи одна особа згадується у різних документах, чи ні. Складно також виявити з великої кількості людей потрібного Молдована, Іванова, Яковлева або Маркова. До того ж у документах мали місце банальні помилки/описки. На жаль, найдавніший документ зі списку (за 1757 рік) доступний тільки за публікацією Подова [1]. Сам автор наводить шифр справи (ЦДІАК, ф. 1413, оп. 1, спр. 11), за можливості, слід зробити його копію та перевірити на наявність помилок. Тим більше, що Володимир Іванович сам пише у примітці, що деякі місця в документі залишились непрочитаними. Деякі „споконвічні” верхнянські прізвища (наприклад Ажипа, Лунгор, Орзул, Портянов, Дука, Олійник, Каракачан, Кафтанов, Чеботарьов) відсутні в перших документах і з’являються лише наприкінці 1760-х рр – як уже було сказано,

селище росло рік у рік, військові могли пересуватися по ротах, тому багато нинішніх прізвищ лисичан є вже в документах 1775 або 1776 років, але в більш ранніх відсутні або не виявлені з огляду на вищеописані причини. А деякі прізвища просто ще не встигли сформуватись. Наприклад, у документах часто фігурує специфічне для наших місць ім'я Панаїт, але як прізвище, прийняте воно було сім'єю пізніше. Тому в підсумкову таблицю автор їх не вносив.

У перших двох документах зі списку є графа „національність”. Звичайно, в сучасному розумінні, це не зовсім одне й те саме значення. Найчастіше під національністю могли розуміти „підданство”. Тобто країна, де людина народилася. Це видно за типовими українськими (малоросійськими, русинськими) іменами та прізвищами у деяких поляків і волохів, слов'янськими іменами у вихідців „цесарської” нації, або угорським ППБ у тих же волохів і навпаки. Також, деякі національності написані в різних варіаціях, по суті означаючи те саме: нації волоській (у таблиці подано скорочено) (вол), молдавській (молд), мунтянської (мун) – це по суті нинішні румуни/волохи, що походять з різних регіонів країни, або нації угорської (унг) /венгерської (венг). А ось екзотична нація арнаут (арн) – це албанець. Зустрічається і македонець (мак) - це грек, або слов'янин, що походить з історичної області Македонія. Інші скорочення нації в таблиці: української (малоросійської) (мал), російської (рос), сербської (серб), цесарської (цес), шведської (швец), грецької (греч).

При аналізі документів та їх перехресному порівнянні у полковому списку вдалося виявити чималий масив рядових гусар третьої роти (№ 164–219) [2, арк. 322 зв. – 323 зв.], хоча присутні окремі особи з різних розділів списку (офіцери, капрали, рядові гусари, майстрові, заступаючі унтер-офіцери і гусари тощо). Також кілька разів вдалося встановити факт зміни прізвища (Антонов – Кравец, Павлов – Крук, Трофименко – Шестопал, Герасимов – Кравец, Клименко – Бондар, Фератович – Свиридович, Кононенко – Коновал і так далі). У цьому плані найбільш корисним та інформативним виявився сповідний роспис 1775 року [3]: практично у всіх у списку вказані прізвище/ім'я/по батькові, тоді як у інших документах в

основному вказані тільки ім'я/прізвище. Також важко пояснити, чому в документах 1775 та 1776 років вибірково відсутні багато сімей (наприклад є в 1766 і 1775, але немає в 1776 або є в 1766 і 1776, і немає в 1775). За власним досвідом генеалогічних досліджень, автор схиляється до того, що церковнослужителі банально пропустили деякі сім'ї. І навпаки, кілька разів вдалося виявити дублі: коли та сама сім'я була записана кілька разів в одному документі. З цікавого: практично напевно рядові зі списку 1766 року: 195-й Матвій Роменков і 196-й Остап Романцов [2, арк. 323] – це батько і син. У сповідному розписі 1775 р. вони також записані поруч, а за наявності по батькові в документі цей зв'язок (і з тим походження прізвища) стає явним: Матвій Романович та Остап Матвійович.

Серед офіцерів і унтер-офіцерів перших років присутні серби вахмістр, (пізніше поручник) Матвій Меланкович і капрал (згодом вахмістр) Василь Клуєвський. Пізніше зі штабу командиром роти був призначений молдаванин Михайло Фугаров (на згадку від його прізвища неподалік Лисичанська залишився населений пункт Фугарівка), також з'явилися капрала Степан Петков, Степан Лозинський, Тодор Акшан і Яков Реймс/Релмз(разом з Клуєвським в 1766 вони становили один блок капралів (14-17, 19).

Форма імен і прізвищ подана мовою оригіналу, але без літер, які зараз не уживаються. Також виносні літери були записані звичайною формою. Цифри перед прізвищами – це номер за списками особистого складу (для документів 1757 і 1766 років), або номер двора (для документів 1775 і 1776 років).

Представлена стаття є лише першою спробою узагальнення наявних у автора документів і передбачає, що в майбутньому, з виявленням та опрацюванням нових знайдених документів, наші знання про перших жителів та заселення міста будуть збільшуватися і будуть нові правки та доповнення.

Джерела та література

- 1. Список** именной за майскую треть 1757 года. *Подов В. И. Славяносербия.* Луганск : Світлиця, 1998. С. 78–80.
- 2. Списки** про стан гусарських полків надісланих при рапортах 1766. *Російський державний військово-історичний архів (РДВІА).* Ф. 10. Оп. 109. Спр. 78.
- 3. Сповідний** розпис Іоанно-

Предтеченської церкви шанцю Вишньої Біленької 1775 року. *Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК)*. Ф. 1989. Оп. 1. Спр. 563. **4. Сповідний** розпис Іоанно-Предтеченської церкви шанцю Вишньої Біленької 1776 року. *ЦДІАК*. Ф. 1989. Оп. 1. Спр. 565. **5. Метрична** книга Іоанно-Предтеченської церкви Третьої Роти 1768 року. *ЦДІАК*. Ф. 1989. Оп. 1. Спр. 557. **6. Метрична** книга Іоанно-Предтеченської церкви Третьої Роти 1769 року. *ЦДІАК*. Ф. 1989. Оп. 1. Спр. 558. **7. Метрична** книга Іоанно-Предтеченської церкви Третьої Роти шанцю Вишньої Біленької 1771 року. *ЦДІАК*. Ф. 1989. Оп. 1. Спр. 562. **8. Метрична** книга Іоанно-Предтеченської церкви Третьої Роти шанцю Вишньої Біленької 1772 року. *ЦДІАК*. Ф. 1989. Оп. 1. Спр. 562.

1757	1766	МК	1775	1776
флигель-адъютант ранга подпоручика (не в роте) Михайла Фугаров (молд)			поручик 3 Михайла Василев сын Фугаров	отставной капитан 3 Михайла Васильев сын Фударов
вахмистр 2 Мартин Миланкович (серб)	вахмистр 5 Матвей Меланкович (цес)	•	поручик 5 Матвей Матвеев сын Меланкович	
ротный писарь 1 Григорий Алексеев (рос)	писарь полковой (не в роте) Григорий Алексеев (рос)			
капрал 2 Василь Клуевский (серб)	капрал 14 Василей Клоевский (серб)	•	вахмистр 7 Василей Яковлев сын Клоевской	вахмистр 7 Василий Клоевский
	капрал 15 Степан Петков (серб)	•	заступающий квартирмейстер 57 Стефан Федоров сын Петков	
	капрал 16 Степан Лозинской (вол)		капрал 59 Стефан Федоров сын Лозинской	17 Степан Лозинский
	капрал 17 Яков Реймерс/Релмз (нем)	•		
	капрал 19 Тодор Акшан (цес)			капрал 7 Федор Акшан
	ротный квартирмейстер 5 Сава Симеонов (серб)/ капрал 75 Сава Дмитриев (арн)		отставной поручик 6 Сава Семионов	поручик 6 Сава Семенов сын Димитев
	слесарь 1 Тимофей Молдавский (вол)	•	32 Тимофей Степанов сын Молдаван	
	плотник 1 Филип Мищенко (вол)		42 Филип Федоров сын Мищенко	21 Филип Мищенко
	рядовые гусары 89 Иваница Янко (молд)		81 Иваница Иванов сын Аенин	44 ?Иван Юнин
	134 Яков Яковлев (вол)			33 Яков Яковлев
7 Никифор Васильев (вол)	164 Никифор Васильев (вол)	•	33 Никифор Василиев сын	
	165 Осип Антонов (вол)		29 Иосиф Антонов сын Кравец	28 Осип Антонов
10 Семен Максимов (унг)	166 Семен Максимов (швец)		64 Симеон Максимов сын	39 Семен Максесимов
14 Павел Драгныш (вол)	167 Павел Драгниш (вол)		65 Павел Федоров сын Драгниш	20 Павел Драгниш
	168 Карп Палка (венг)		капрал 12 Карп Павлов сын Палко	капрал 13 Карп Палко
	169 Остап Юзефович (вол)	•	капрал 14 Евстафий Иосифов сын	
	170 Иван Павлов (вол)	•	16 Иван Павлов сын Крук	42 Иван Павлов

	171 Дмитрий Орус (вол)		квартиемир 9 Дмитрий Григорьев сын Орус	квартиемир 10 Дмитрией Орусов
	172 Иван Засншковский (пол)	•		
	173 Николай Сабов (вол)		28 Николай Иванов сын Сабаев	25 Николай Сабов
	174 Андрей Яковлев (вол)		24 Андрей Яковлев	20/53 Андрей Яковлев
	175 Козма Савельев (вол)	•	27 Кузма Савелиев сын	27 Косма Савелев
	176 Мартын Рац (греч)		15 Мартын Рац	14 Мартин Рац
	177 Пантелимон Игнатов (вол)	•	36 Пантелеимон Игнатов	34 Пантелимон Игнатов
	179 Омелян Ляхов (пол)	•		
	180 Григорей Иванов (вол)			33 Григорей Иванов
	182 Иван Драгницын (вол)	•	24 Иван Филипов сын Драгниш	24 Иван Драгниш
	183 Василей Самофалов (вол)		25 Василий Иванов сын Самофал	
	184 Иван Шоимол (вол)	•	18 Иван Ильин сын Шоймов	41 Иван Шуймов
	185 Антон Михайлов (вол)		71 ? Антон Михайлов сын Дуванский	
	186 Нестер Бараней (вол)	•	капрал 13 Нестер Степанов сын Бараней	квартиемир 10 Нестор Бараней
	189 Гаврила Герасимов (вол)	•	38 Гаврила Герасимов сын Кравец	37 Гаврила Герасымов
	193 Иван Григорьев (вол)	•	39 ? Иван Григорьев	97 Иван Григорьев
	195 Матвей Роменков (вол)		40 Матвей Романов сын	38 Матвей Романов
	196 Остап Романцов (вол)		39 Остап Матвеев сын Романцов	90 Остап Романцов
	197 Иван Селадий (вол)	•	69 Иван Селадей	40 Иван Саладей
	198 Федор Клименко (вол)		69 Федор Климентиев сын Бондар	60 Федор Клисенко
	199 Захар Гидима (вол)			23 Захарий Кидимин
	201 Степан Станкович (серб)		поруччик 6 Степан Игнатов сын Станкович	
	202 Парвен Петров (вол)	•	31 Пархом Петров сын	42 Парфен Петров
	203 Иван Самофалов (вол)	•	21 Иван Иванов сын Самофалов	31 Иван Самофалов
16 Михайло Драгныш (вол)	204 Михайла Драгниш (вол)	•	66 Михайла Степанов Драгниш	29 Михайло Драгниш
	205 Петр Жуков (вол)	•	11 Петр Яковлев Жуков	капрал 11 Петр Жуков
	206 Терентий Антонов (вол)		16 Терентий Антонов сын	61 Терентий Антонов
	207 Яким Михайлов (вол)		72 Аким Михайлов	
	210 Тодор Сабов (вол)	•	9 Тодор Василиев сын Сабов	

	211 Анисим Погребаченко (пол)	•		
	212 Данила Ферадович (мак)		19 Данила Федоров сын Фирадович	22 Данила Свиридович
	213 Федор Саенко (мал)	•	34 Федор Никитин сын Саенко	17 Федор Сеенко
	214 Ефим Гавайденко (мал)			32 Евфим Гавайденко
	215 Василей Кононенко (вол)	•	37 Василий Кононов сын Коновал	
	216 Тимофей Затворницкой (мал)	•	27 Тимофей Иванов сын Затворницкий	29 Тимофей Затворницкой
	219 Иван Гаидуненко (мал)			38 Иван Гаидуненко
	571 Иван Лаврентиев (греч)			37 Иван Лаврентиев
	заступающие капралы			
	3 Иван Скалицкий (серб)		60 Иван Иосифов сын Скалицкой	59 Иван Скалец
	6 Георгий Яношев (унг)	•	35 Иван Юрьев сын Янош (сын)	35 Иван Юрьев
	11 Степан Бараней (вол)		63 Стефан Григориев сын Бараней	89 Степан Баран
5 Григорий Яковлев (вол)	12 Григорий Яковлев (вол)			
	заступающие рядовые гусары			
	27 Андрей Федоров (мун)		78 ? Андрей Федорв сын Бирка	
2 Сидор Трофимов (унг)	42 Сидор Трофимов (венг)	•	26 Сидор Трофимов	30 Сидор Трофимов
	44 Федор Федоров (вол)		капрал 61 ? Федор Федоров	
17 Семен Драгныш (вол)	51 Семен Драгниш (вол)	•		
	52 Андрей Ивановской (пол)		68 Андрей Иванов сын Ивановской	
	54 Фома Рипинский (пол)		64 Фома Александров сын Рипинской	39 Фема Репинский
	55 Иван Кривченко (мал)	•	30 Никита Иванов сын Кривецкий (сын)/ 67 Иван Григориев сын Кривка/ 72 Иван Федоров сын Кривой	
	82 Степан Волошин (вол)		37 Стефан Михайлов сын Волошин	
	121 Федор Иванов (вол)		81 ? Федор Иванов сын Гашина	56 Федор Гашина
9 Яков Черновицын (унг)	124 Яков Чернауцац (венг)			
	139 Андрей Босиок (вол)		22 Андрей Иванов сын Босой	
8 Алексей Иванов (греч)	225 Алексей Иванов (мак)			

Р. О. Литвиненко
(Донецький національний університет
імені Василя Стуса)

Олександрівський маєток на Луганщині: історична реальність проти міфів

Відома пам'ятка історії та архітектури Луганщини – Олександрівський маєток – неодноразово ставав об'єктом уваги краєзнавців, журналістів, блогерів, природознавців, архітекторів і значно рідше істориків [6; 9; 17, с. 116–117; 21; 27; 28 та ін.]. Внаслідок цього поширена про нього інформація, як не прикро констатувати, є здебільшого викривленою і такою, що не відповідає історичним реаліям. Спостереження за цією ситуацією вже давно спонукало автора, який протягом чотирьох десятиріч здійснює історико-краєзнавчі розвідки по Луганщині, докласти зусиль до спростування нагромадженої міфотворчості й донесення до зацікавленого читача об'єктивних історичних фактів. Така нагода з'явилась і я хочу її реалізувати.

Ключові питання, на які ми дамо відповідь, стосуються часу зведення кам'яного панського будинку, а також імені поміщика, який здійснив це будівництво. Через брак обсягу, розпочнемо зі стислого висвітлення ранньої історії самої Олександрівки, спираючись винятково на документовані факти.

Цей населений пункт уперше згадується у складі дачі площею 7700 дес. землі, виділеної 1776 року Азовською губернською канцелярією як спільне володіння двох власників, офіцерів Бахмутського гусарського полку – підполковника Костянтина Миколайовича і його сина капітана Олександра Костянтиновича Юзбаши (саме так писались і підписувались в документах ці офіцери, а Юзбаша або Юзбаш – це вторинні покручі) [7, с. 546]. В межах цього володіння на той момент існувало лише два поселення: 1) слобода Весела Гора (Веселе, х. Лікарський), документоване існування якої фіксується від 1765 р., спочатку як „х.*[утор]* Шевича”, а від 1767 р. як „ху.*[тор]* майора Юзбаша” [14, с. 213; 15, с. 98]; 2) „хутор мельниці” (тобто хутір при млині), на якому мешкали піддані малоросіяни підполковника Костянтина Юзбаши – 129 чоловічої та 105 жіночої статі [24, арк. 21–24 зв.], серед яких, до речі, записані дві родини моїх прямих пращурів. Цей хутір і є предтечою

майбутньої Олександрівки. Дата заснування самого хутору наразі залишається невідомою, але кількість населення в ньому на 1776 рік вказує на те, що він до цього уже існував протягом певного часу.

У хронологічно наступних документах 1770-х років населений пункт називається „хутором что при мельнице [на] Луганской речке” [3, арк. 39; 5, с. 22] і власником його зазначається полковник К. М. Юзбаши, який в цей період (1777-1780) був командиром щойно сформованого Волоського гусарського полку. У всіх без винятку документах 1780-х – 1790-х рр. „деревня”, а згодом село Юзбашівка або Олександрівка згадується винятково як володіння відставного бригадира і кавалера К. М. Юзбаши [2, арк. 51; 5, с. 26, 37, 112; 10, с. 214; 18, с. 203; та ін.].

У безпосередню власність майора О. К. Юзбаши Олександрівка перейшла вже після смерті його батька на початку ХІХ ст. [14, с. 214]. Цей висновок побічно підтверджується тим фактом, що 1805 р. відбулося розмежування колись єдиного великого володіння Юзбашів на декілька частин, в результаті чого виокремилась і дача сільця Олександрівки загальною площею 2023 дес. [4; 16, арк. 1]. Дуже схоже, що ці розмежування здійснювались Олександром Юзбаши з розрахунком наділення приданим двох своїх дочок – Марію та Надію. Марії Олександрівні дісталось Раївське помістя, а Надії Олександрівні – частина Олександрівської дачі з відповідною часткою селян (141 душа ч.с.) [22], де вона й проживала після заміжжя з відставним капітаном-лейтенантом флоту князем Павлом Івановичем Ширинським-Шихматовим і дочкою Марією. Друга, більша, частина Олександрівського помістя залишалась у власності майора Юзбаши, який мешкав у сусідньому Веселому, що тривало до самої його смерті у 1826 р. [19, с. 6]. Однак після передчасної смерті княгині Н. О. Шихматової її частка Олександрівського помістя мала перейти дочці Марії, що було оформлено лише по набутті нею повноліття (близько 1830 р.).

Після смерті майора Юзбаши його частку Олександрівського помістя було поділено поміж трьома спадкоємцями – дочкою підполковницею Марією Олександрівною Депрерадович [7, с. 148; 8, с. 134], малолітньою

онукою князівною Марією Павлівною Ширинською-Шихматовою (інтереси якої представляли її опікуни – рідний дядько відставний капітан-лейтенант флоту князь Африкан Іванович Ширинський-Шихматов і відставний штабс-ротмістр Дмитро Петрович Перич) [19, с. 6; 20, с. 6] і графом гвардії прапорщиком Миколою Георгійовичем Подгоричані-Петровичем [7, с. 382] (його стосунок до спадщини м-ра Юзбаші поки залишаються невідомим). Після шлюбу, укладеному на початку 1830-х рр. між М. П. Шихматовою і відставним гвардії штабс-капітаном кінної артилерії М. О. Сомовим, який від 1834 р. на наступні чверть сторіччя став маршалком слов'яносербського повітового дворянства, останній одразу викупив частки Олександрівського помістя у решти спадкоємців м-ра Юзбаші [25, с. 8], в результаті чого воно повністю опинилось у роздільній власності цього подружжя, що тривало до смерті М. О. Сомова близько 1862 р. Після цього спадкова частка померлого перейшла його дочці Євдокії, але помістям продовжувала управляти первинна і основна його власниця Марія Павлівна Сомова, аж до своєї смерті 9.7.1883 р. [13, с. 2]. Надалі, після зняття Сенатом арешту на її власність, накладену через конфлікт з матір'ю [23, с. 17], маєтність успадкувала дочка – принцеса Євдокія Михайлівна Мюрат (за першим шлюбом княгиня Орбеліані), яка володіла ним щонайменше до 1889 р. З переходом же Олександрівського помістя до нових власників Голубевих була розірвана його понад вікова родова тяглість, закладена сербськими гусарами Юзбаші.

Рис. 1. Маєток поміщиків Сомових у м. Олександрівськ на Луганиціні та фрагмент його головного (північного) фронтона з датою

Повертаючись до панського маєтку (рис. 1: 1), відразу зазначимо, що цю цегляну будівлю було зведено не у XVIII, а в XIX ст. й тому пов'язувати її з бригадиром К. М. Юзбаши немає жодних підстав. Залишаючи поза аналізом важливий історичний контекст і міркування фінансово-економічного порядку (ну, не спроможні були тогочасні поміщики-офіцери на такі масштабні й дороговартісні проекти, особливо в умовах нестабільного і нерозвиненого прикордонного регіону), наведемо ключовий аргумент, який доводить цей факт. В економічних примітках до „Атласа Новороссийской губернии 1799 г.” чітко зазначено, що в с. Веселому на Сіверському Дінці та в с. Олександрівка на Лугані „в оных выстроены два господские **деревянные** дома с фруктовыми садами” (виділено нами – Р.Л.) [5, с. 112]. Ці дерев'яні панські будинки, а також згадувані в документі дерев'яні церкви, продовжували стояти в сусідніх Веселому й Олександрівці щонайменше протягом наступних трьох десятирічь, адже пристарілий майор О. К. Юзбаши, якому обидві дачі належали до 1826 р. не збирався й не в силах був щось будувати. Нові ж власники, точніше власниці (бо йдеться про двох його онучок – Олену Родіонівну Нілус (уродж. Депрерадович) [7, с. 347] і Марію Павлівну Сомову (уродж. Ширинську-Шихматову) [7, с. 454, 532]), визріли до цих масштабних перебудов не одразу, а лише після вдалого одруження і подальшого скуповування у свою власність решти ділянок спадкоємців майора Юзбаши. Ці справи двоюрідні сестри реалізовували багато в чому подібно і майже синхронно. Цілковито можливо, що керівництво обома будівельними проектами здійснював один і той же архітектор-італієць, ім'я якого загубилось в часі [11; 27, с. 585]. Саме тому поміщицькі будинки у Веселій Горі та Олександрівці вийшли доволі схожими (рис. 2). Щоправда олександрівський палац з комплексом додаткових споруд був масштабнішим, багатшим і дорожчим за веселогорівський, що пояснюється значно більшими фінансовими можливостями його власника (співвласника?) М. О. Сомова, відомого на весь південний край (Харківщина, Катеринославщина) поміщика-мільонера і водночас багаторічного маршалка місцевого дворянства. Втім, точні дати побудови палаців-близнюків залишаються невідомими. За

переказами, зводились вони близько в часі з цегляними церквами в цих помістях, якими замінили старі дерев'яні: Весела Гора – 1839 р. (дерев'яна простояла 62 роки), Олександрівка – 1849 р. (бл. 60 років).

Рис. 2. Поміщицькі маєтки в Олександрівську (1, 2) та Веселій Горі (3, 4)

Таким чином, є вагомі підстави відносити спорудження цегляних панських маєтків у Веселій Горі та Олександрівці до 1830-х – 1840-х років і впевнено пов'язувати їх, відповідно, з поміщиками Нілусами й Сомовими. Хронологічно найближчу до часу зведення цих будинків інформацію про них, здебільшого опис внутрішніх кімнат і менше – зовнішніх архітектурних елементів, знаходимо у мемуарах відомого адвоката і літератора ХІХ – поч. ХХ ст. Сергія Аркадійовича Андрієвського (рис. 3), який 29 грудня 1847 р. народився в Олександрівському помісті (в уже збудованому палаці) своєї двоюрідної бабці по матері М. П. Сомової та провів дитинство (до 1855 р.) у Веселогорівському помісті разом з прабабусею М. О. Депрерадович [1, с. 9–15].

Рис. 3. Сергій Аркадійович Андрієвський (1894 р.) і його мемуари „Книга о смерти” (1922 р.) у перевиданні 2005 р.

Виведена ліпкою дата „1772 г” на північному парадному фронтоні олександрівського маєтку (рис. 1: 2), що протягом тривалого часу плутає та збиває з пантелику істориків, краєзнавців і звичайних обивателів, безсумнівно, фіксує не дату зведення будинку, який з’явився років на 70 пізніше. Цілком можливо, цією датою власники позначали час виникнення населеного пункту, який згодом трансформувався у село Олександрівку (Юзбашівку). Проте дане припущення породжує резонне питання: звідки правнучці Костянтина Юзбаша була відома дата закладення хутору на Лугані, який лише згодом потрапив у власність її прадіда? Водночас можливе й друге логічне припущення, згідно якого дата на фронтоні позначає час офіційного заснування помістя. Однак, в такому разі, вона є помилковою, адже рангову дачу (включно з хутором при млині на Лугані) Юзбашам було виділено Азовською губернською канцелярією не 1772-го, а 1776-го року. Така помилка не видаватиметься дивною чи надуманою, з огляду на доволі показовий випадок: 1874 р. чоловік і одночасно піклувальник тогочасної власниці сусіднього помістя с. Раївка Слов’яносербського повіту – Анни Родіонівни Кочубей (уродж. Герсєванова) – колезький секретар О. В. Кочубей (майбутній сенатор), виступаючи з клопотанням перед повітовою Земською управою щодо фінансових питань його дружини, вказував, що ця дача перейшла у власність його покійного тестя в 30-х роках XIX ст. [12, с. 534], тоді як в реальності Раївська маєтність була

куплена поручником Р. М. Герсевановим у штабс-ротмістрши О. Р. Нілус набагато пізніше – 12 грудня 1852 р. [26, с. 74]. Помилка в два десятиріччя, хоча від самої події її відокремлює лише 22 роки!

Підбиваючи підсумок, маємо констатувати, що Олександрівський панський будинок було зведено в період 1830-х – 1840-х рр. подружжям поміщиків М. О. і М. П. Сомовими. Розміщена на його фронтоні дата „1772 г” позначає не рік побудови маєтку, а, скоріш за все, час офіційного утворення помістя Юзбаша або заснування населеного пункту.

Джерела та література

1. Андреевский С. А. *Книга о смерти*. Москва: Наука, 2005. 670 с. **2. Ведомость** розданных от бывших генерал-губернатора, губернаторов и губернских канцелярий под население помещикам Новороссийской губернии землях ... (1800 г.). *Державний архів Харківської області (ДАХО)*. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 51. **3. Ведомость** учиненная в Бахмутскую провинциальную канцелярию Волоского гусарского полку коликое число состоит за полковником Константином Николаевичем Юзбашем в слободе ево Веселой Горе и хуторе что при мелнице Луганской речке ... значится под сим октября дня 1778 году. *Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК)*. Ф. 1802. Оп. 1. Спр. 80. Арк. 39–46 зв. **4. Геометрический** специальный план Екатеринославской губернии Бахмутского уезда что ныне Славяносербского уезда села Александровки. *Державний архів Луганської області (ДАЛО)*. Ф. 106. Оп. 2. Спр. 51. **5. Джерела** до історії населених пунктів Донеччини XVI–XVIII ст. : Збірник документів / Укл. В. О. Пірко, І. В. Петрова, О. О. Петров. Донецьк, 2008. 163 с. **6. Жидецька О.** Архітектурне обличчя міста Олександрівська Луганської області. *Краєзнавство*. 2013. № 4 (85). С. 255–258. **7. Заруба В. Н.** *Дворяне Екатеринославской губернии*. Днепропетровск: Лира, 2016. 560 с. **8. Заруба В. Н.** *Родословник екатеринославских дворян*. Днепропетровск: Лира, 2017. 548 с. **9. Зяцьков Л.** *История Славяносербского опытного поля: В документах и материалах*. [б. м.] : Издательские решения, 2018. 169 с. **10. Изъяснение** Донецкого уезда Сколько во оном и под какими селениями состоит удобной и неудобной десятиин земли и

на оной мужеска и женска пола душ и чьего владения. *Джерела з історії Південної України*. Т. 10 : Описи Степової України останньої чверті XVIII – початку XIX століття / Упорядник: А. Бойко. Запоріжжя, 2009. С. 214–217. **11. Имение** Александровка камергера Высочайшего Двора Л. В. Голубева. *Столица и усадьба*. 1914. № 4, 15 февраля. С. 14. **12. К постановлению** 23 октября 1875 г. № 70 Екатеринославскому Губернскому Земскому Собранию Губернской Земской Управы доклад о рассрочке уплаты недоимок, числящихся по губернскому земскому сбору на землевладельце Славяносербского уезда Анне Кочубей. *Постановления X-го очередного Екатеринославского Губернского Земского Собрания с 15 по 27 октября 1875 г.* Екатеринослав: Губернская типография, 1876. С. 533–535. **13. Кавказ**. Газета политическая и административная. № 164, 1883 г., 21 июля, четверг. **14. Литвиненко Р.** Історія села Весела Гора на Луганщині: історична пам'ять і документована реальність. *Історичні і політологічні дослідження*. Спецвипуск: доповіді на міжнар. наук.-практич. конф. „Трансформації історичної пам'яті”. Вінниця, 2018. С. 211–218. **15. Литвиненко Р. О.** Село Весела Гора на Луганщині : історія назв і адміністративного статусу. *Грані історії*. Спеціальний випуск „Бахмутська старовина: краєзнавчі дослідження – 2018”. Слов'янськ, 2018. Вип. 1 (9). С. 97–103. **16. Описание** планов генерального межевания Екатеринославской губернии. *Российский государственный архив древних актов (РГАДА)*. Ф. 1354. Оп. 119-І. Спр. 702. **17. Памятники** градостроительства и архитектуры Украинской ССР : в 4 т. Киев: Будівельник, 1983. Т. 2. 336 с. **18. Подов В. И.** Донбасс. Век XVIII-й. Луганск: Світлиця, 1998. 227 с. **19. Правительствующего** Сената Санктпетербургских департаментов объявления к „Санктпетербургским ведомостям”. № 2. 1827 г., 7 января, пятница. **20. Правительствующего** Сената Санктпетербургских департаментов объявления к „Санктпетербургским ведомостям”. № 4. 1827 г., 14 января, пятница. **21. Принь О. В.** Пам'ятка архітектури „Олександрівська садиба” (1772) : облік, використання, доля. *Будівництво України*. 2013. № 5. С. 37–40. **22. Ревижская** сказка 1811 году августа дня Екатеринославской губернии

Славяносербского уезда села Александровки помещика майора Александра Константинова сына Юзбаши о состоящих мужеска пола крестьянах. *ДАЛО*. Ф. 62. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 3–73.

23. Решетов С. Потомки и родственники М. И. Голенищева-Кутузова и Наполеона Бонапарта в Одессе. Ч. 2. *Дерибасовская-Ришельевская. Альманах*. 2012. № 52. С. 8–24. URL : https://odessitclub.org/old/publications/almanac/alm_52/alm_52-8-24.pdf.

24. Роспись Белгородской епархии Изюмской протопопии Бахмутского гусарского полку шанцю Каменного Броду Петропавловской церкви священника Василия Пованецкого обретающихся при оной церкви в приходе нижеявленных чинов людем ... 1776 года. *ЦДІАК*. Ф. 1989. Оп. 1. Спр. 565. Арк. 9–24 зв.

25. Санктпетербургские Сенатские объявления. № 101. 1834 г., 18 декабря, вторник.

26. Санктпетербургские сенатские объявления. № 29, 1853 г., 9 апреля. № 15406.

27. Тишкина С. Тайны Александровска. Книга первая. Луганск: ООО „Полиграфический центр „Максим”, 2012. 128 с.

28. Харлан О. В. Історико-архітектурні дослідження м. Олександрівськ Луганської області (попередні результати). *Праці науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень*. Вип. 9. Київ: СПД Павленко, 2014. С. 581–600.

Д. В. Лук'яненко

(Старобільська гімназія № 1

Старобільської міської ради Луганської області

Спогади старобільчанина

про режисера Сергія Ейзенштейна

Складно переоцінити роль в суспільстві такої людини як Сергій Ейзенштейн. Режисер театру і кіно, драматург, сценарист, професор. Автор фундаментальних художніх фільмів. Завдяки фільму „Броненосець Потьомкін” його ім'я стало символом кіно 20-х рр. ХХ ст. Він увійшов в десятку кращих фільмів світового кінематографу.

У 1977 р. було видано книгу „Ейзенштейн в спогадах сучасників”. Це достатньо велика книга обсягом приблизно 500 сторінок, яка складається з 41 нарису. Серед тих, чиї спогади увійшли до книги, є старобільчанин Шандибін Гліб Якович. На

жаль, про нього інформації дуже мало. Народився в Старобільську в 1908 або 1912 р. В 1930 р. закінчив Харківський хіміко-технологічний технікум. Заступник директора Київської кіностудії ім. Довженка. У 1944–1945 рр. працював начальником цеху реквізиту кіностудії „Мосфільм”. Спогади були написані спеціально для збірки. З червня 1960 р. Гліб Шандибін пішов з життя, похований в Києві [1, с. 414].

Нарис, що його присвячено С. Ейзенштейну, має назву „В Алма-Аті”. Що ж пригадалось нашому земляку?

„Я не належу до багаторічних співробітників Сергія Михайловича, мої зустрічі з ним нечисленні, але пам'ять дбайливо зберігає кожну з них. Перед війною я працював старшим адміністратором кіностудії «Мосфільм», і разом з усіма приїхав до Алма-Ати, де було створено Центральну Об'єднану студію. Там мене призначили начальником цеху реквізиту. Вся студія розташувалася у Народному домі – це був Палац культури. Під павільйони були обладнані зала, сцена та фойє. Місця було, звісно, мало, не порівняти з тим, що мають студії зараз, але знімали тоді непогані картини... У коридорах та підсобних приміщеннях розташувалися всі цехи та відділи «Мосфільму». Сюди приходили помічники Ейзенштейна за «Грозним» – підбирати в нас реквізит до картини. А його потрібно було дуже багато, і найрізноманітнішого, особливо історичного та церковного.

За дорученням Сергія Михайловича наші люди спеціально їздили по реквізит до столиці в Музей безбожника. Звідти було взято справжні золототкані ризи, Євангелія, величезні свічники та свічки (їх було знято у сцені «Біля труни Анастасії»), хрести та частина вітваря. Ейзенштейн дуже дбав про те, щоб усе це ретельно та правильно зберігалось. Ми, звісно, чудово його розуміли та робили все, що могли. За його завданням ми їздили по Казахстану та збирали реквізит у селах. Для зберігання реквізиту використовували та обладнали підвал Народного дому та дворик. Сергій Михайлович приходив до нас із художником Шпінелем, розбирався у реквізиті, відбирав потрібне і годинами пояснював нам значення кожної речі для картини. Дрібниць для нього не було, всьому, чому судилося потрапити в кадр, він приділяв виняткову увагу, кожна деталь реквізиту грала у фільмі

свою роль, мала свій «голос» у кадрі. У цьому плані Ейзенштейн був вкрай вимогливий; якщо йому потрібна була певна річ, необхідно було дістати саме її. Він був надзвичайно наполегливий у пошуках виразного реквізиту, напрочуд терплячий і працьовитий, заражав цим усіх нас, ми теж намагалися не відставати від нього і допомагали йому, як тільки могли.

Сергій Михайлович, на відміну від нинішніх режисерів, не тільки добре знав усіх – він з повагою ставився до всіх, для нього не було низьких професій та «табелів про ранги», він був уважний до працівників середньої ланки, до технічного персоналу, цінував їхню працю, умів їх надихнути, показати, що розуміє значення їхнього вкладу в картину. Ось характерний епізод. Якось мені сказали, що Сергій Михайлович просить, щоб йому додому принесли Євангелія, він хоче їх подивитися. А треба вам сказати, що це були не звичайні Євангелії. Уявіть книгу розміром приблизно метр на шістдесят-сімдесят сантиметрів. Обкладинки її шкіряні, кути оковані міддю та бронзою, сторінки товсті, воцнені, три відкидні замки, і важить така книжка пуда півтора. Носити їх Ейзенштейну, який жив у кварталі від студії, було неможливо. Я пішов до нього і пояснив ситуацію. Він вислухав, відразу підвівся та швидко пішов до виходу. І просто на ходу почав пояснювати мені, що саме йому потрібне для фільму. Надалі, приходячи до нас і розбираючи реквізит, він не обмежувався вказівкою: дістаньте те й те. Він докладно розповідав, що йому потрібно, говорив про епоху Грозного, дуже цікаво її описував, знайомив усіх зі сценарієм, рекомендував книги, які можна прочитати. Це допомагало нам орієнтуватися у матеріалі під час наших пошуків та відбирати потрібні речі. Пояснюючи нам чергове завдання, Сергій Михайлович тримав свій сценарій. Це була товста довга книга, в якій був замальований і описаний весь фільм. На кожній сторінці було сорок-п'ятдесят намальованих кадрів, у них розвивалася вся дія цього шматка. Навіть неписьменній людині все було б ясно!! Крім того, Ейзенштейн показував знятий матеріал фільму працівникам цехів, пояснюючи, що вони зробили добре, а що погано. З того часу я жодного разу з такою практикою більше не стикався, а шкода! Взагалі, матеріал Сергій Михайлович не ховав, показував його друзям, співробітникам, часто запрошував

людей, з думкою яких рахувався. Зазвичай першими дивилися матеріал Ейзенштейн, Тіссе, Шпінель. Думку свою всі говорили відверто, було немисливо лукавити перед Ейзенштейном, він не пробачив би нещирості ані в похвалі, ані в засудженні. Вмів вислуховувати будь-які думки.

Пошивним цехом студії завідував Яків Ілліч Райзман, батько режисера Юлія Яковича Райзмана, людина дуже цікава і своєрідна, дивовижний кравець, справжній художник цієї професії, освічена людина, яка знає іноземні мови. При цеху була кімнатка метрів п'ять квадратних. У ній стояв стіл, на якому Райзман кроїв, і крісло з лозин. Сергій Михайлович дружив з Яковом Райзманом, любив його та дуже цінував (і пізніше написав про нього теплі сторінки). Щодня Ейзенштейн приходив у комірчину, сідав у плетене крісло і розмовляв про міжнародне становище, про справи на фронті, про філософію, літературу, потім розмова переходила до справ фільму, режисер пояснював, які йому потрібні костюми, з якого матеріалу. Розмова завжди йшла лише англійською. Каморку Райзмана Ейзенштейн називав місцем відпочинку. «Іду відводити душу», говорив він, прямуючи туди.

Натуру по «Грознаму» знімали в містечку Каскелен, кілометрів за тридцять від Алма-Ати. Ейзенштейн, оператори та художник вибрали її тому, що рельєф місцевості там нагадував привольські краєвиди. Там ми розбили царський намет. Кухня групи розташувалася на околиці Каскелена. Харчування було мізерне, і ми свідомо підгодовували людей за рахунок вихідного реквізиту, який правдами та неправдами діставали в республіканському Наркоматі торгівлі. За допомогою наркома торгівлі Омарова, за спеціальним рішенням Раднаркому республіки, нам були виділені продукти. Пам'ятаю кумедний епізод. Після сцени бою до їдальні зайшов Микола Черкасов у гримі та костюмі царя Івана. На обід була баранина. Акторові подали порцію, але баранина так спокусливо пахла, що Черкасов, миттєво «увійшовши в образ», своїм громовим голосом крикнув: «Цар я чи не цар? Давай мені дві порції!». Ейзенштейн бував дуже задоволений, коли групу вдавалося непогано нагодувати.

Жив Сергій Михайлович у будинку, який дав кінематографістам казахський уряд. Ця двоповерхова будівля

отримала прізвисько «лауреатник». Там мешкали Пудовкін, Тіссе, Александров, Орлова, Райзман та інші. Ейзенштейн, як і інші, мав одну кімнату. Але він зробив у ній антресолі – «другий поверх», розмістив там книжки, це було його робоче місце, туди йшов, щоб йому не заважали. Тітка Паша, його незмінний добрий геній, готувала йому, вела нескладне господарство. Двері Ейзенштейна були відчинені для всіх. Скільки людей до нього приходило! Порадитися, поділитися радістю та горем, просто посидіти, поговорити. Для кожного в Сергія Михайловича було добре слово, порада, не раз ділився він останньою копійкою. Ніколи не віддалявся він від людей, не намагався піднятися над ними, дуже любив спілкування з людьми, кожна людина цікавила його.

Промисловість Алма-Ати, куди було евакуйовано багато важливих підприємств, працювала з навантаженням, електроенергії не вистачало, і студії давали світло лише вночі. Ночами йшли зйомки «Грозного». Було, звісно, важко, день і ніч переплутувалися, спати доводилося в різний і несподіваний час. Але ніхто не скаржився. Вміли стати над побутом, над недоїданням, над тісністю та всім іншим. Головним була робота. Приклад показував Сергій Михайлович. Йому було не легше, ніж іншим, адже його робота, по суті, не припинялася і вдома, і під час відпочинку. Але жодного разу я не бачив його похмурим, пригніченим, розгубленим, стомленим, злим, непривітним. Завжди бадьорий, веселий, підтягнутий, доброзичливий і уважний, він усіх нас заражав своїм настроєм. У павільйоні він вимагав абсолютного порядку, цілковитої тиші. Найголовнішим для нього був настрій актора у момент зйомки. Коли актори втомлювалися, а він це одразу помічав, він робив паузу, розряджав напруження жартом, сміхом, веселою історією, анекдотом, втому знімало, робота тривала. Ейзенштейн ніколи не кричав, не розмовляв грубо. Якщо хтось не розумів, чого він від нього хоче, він не виходив із себе, а терпляче пояснював доти, доки не переконувався в тому, що людина все правильно зрозуміла. Тоді він уже міг від нього вимагати виконання завдання. Пояснюючи завдання, а нерідко вони були досить складними, часто малював, міг навіть «показати» річ,

окресливши її точним жестом. Зате вимогливий був до нещадності.

До війни я із Сергієм Михайловичем зустрічався рідко, але про його життя знав докладно. Справа в тому, що мій родич Олександр Балабанов, якого багато кінематографістів знали і пам'ятають, працював на студії шофером і механіком. Сергій Михайлович запросив його до себе шофером, коли після «Невського» купив машину «емку». Шура нам про Ейзенштейна весь час розповідав і захоплювався. Він Сергія Михайловича буквально обожнював, іншого слова не підберу. Шура свого часу закінчив акторську студію, неодноразово знімався, наприклад у М. Ромма в «Тринадцяти», був розумним, начитаним хлопцем. І Ейзенштейн в машині та вдома вів з ним розмови, давав йому читати сценарії, обговорював свої творчі проблеми. Як жалко, що Олександр помер, не залишивши спогадів! Він багато міг би розповісти, чого, мабуть, ніхто не знає. До Нового року, до Травня, Жовтня Сергій Михайлович завжди надсилав родині Шури подарунки. Чи пам'ятає Іра, дочка Балабанова, ляльку, подаровану Сергієм Михайловичем до її чотириріччя? Це був на той час фантастичний подарунок: велика, у метр на зріст, лялька; вона розплющувала і заплющувала очі і говорила «мама». Здається, лялька була закордонна, не знаю, де Сергій Михайлович її дістав. Ось таким був Ейзенштейн, якого я знав, – великий художник і велика людина, що залишила незабутній слід у душі кожного, хто зустрічався з ним” [1, с. 378–384].

Спогади, що мають майже вікову давність, спогади про видатну Людину, спогади нашого земляка надруковані всього в одному виданні півстоліття тому. Вони стоять в одному кроці від забуття. Вважаємо, що наукова конференція та друковане видання її матеріалів дасть змогу зберегти та поширити матеріал серед учнівської молоді та наукової спільноти.

Джерела та література

1. Юренев Р. Н. Эйзенштейн в воспоминаниях современников. М. : Искусство, 1974. 422 с.

А. В. Медведєв

(Мирноградський осередок
ДонОО НСКУ „Старий рудник”)

**Українська соціал-демократична робітничка партія на
Луганщині в добу Української Центральної Ради
(березень 1917 – квітень 1918)**

Після Лютневої революції 1917 р. й зняття заборони на діяльність політичних партій в Україні почалося стрімке відновлення партійних організацій Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП) при активній участі Бюро Центрального комітету УСДРП і, перш за все, його члена В. Винниченка. У квітні 1917 р. в Україні вже діяло вісім місцевих партійних організацій УСДРП у Харкові, Полтаві, Дніпрі, Києві, Одесі, Звягелі, Бердянську та Черкасах [3 с. 48].

Разом з відновленням діяльності партійних організацій УСДРП по амністії Тимчасового уряду з в'язниць почали виходити провідні діячі УСДРП, одним з них був уродженець Луганщини з сучасної Новоайдарської громади, Дубовий Ф. Є. Ще до революції Дубовий Ф. Є. був одним з лідерів Катеринославської організації УСДРП, після відновлення її діяльності у березні 1917 р. Дубовий Ф. Є. був обраний секретарем Катеринославського комітету УСДРП. Цю посаду він обіймав до 1919 р. Завдяки активній агітаційній та організаційній діяльності Дубового Ф. Є. в околицях Катеринослава були засновані численні осередки УСДРП. Окрім цього, Дубовий Ф. Є. брав активну участь у політичному і громадському житті України, був членом Катеринославської думи, Катеринославської Української Губернської Ради, чия діяльність також поширювалась на південну частину Луганщини, членом Української Центральної Ради та Всеукраїнської Ради робітничих депутатів, входив до складу комітету по скликанню З'їзду поневолених народів Московії у Києві [3, с. 52; 19, с. 13].

На самій Луганщині вже в березні 1917 р. знаходились окремі члени та прихильники УСДРП, які мали зв'язок з Харківським комітетом УСДРП. Про це може свідчити те, що на перших зборах комітету який відбувся 5 березня 1917 р., учасники зборів прийняли рішення відправити: „*Одного товариша в Донецький басейн на допомогу товаришам*”. На

першій українській маніфестації яка відбулась у Луганську 11 травня 1917 р. в Миському саду першим з промовою виступив секретар Харківського комітету УСДРП Петренко М. Т., який під час виступу заявив, що тільки УСДРП відстоює класові інтереси українського робітництва і бореться з буржуазією усіх національностей. Після цього Петренко М. Т. закликав присутніх записуватись в УСДРП. А вже 12 травня на заводі Гартмана відбувся спільний мітинг представників Харківських комітетів УСДРП і УПСР, на якому було присутні 2000 робітників. Спочатку виступив представник УСДРП з доповіддю про важливість національного питання в житті українського робітництва, потім – представник УПСР, після чого відбулась дискусія між представниками УСДРП і УПСР з приводу земельного питання. Після цього робітники, розбившись на дрібні групи, почали обговорювати програми партій. Так у Луганську був закладений Тимчасовий організаційний комітет УСДРП, одними з перших членів якого стали робітник-металіст Шабла Д. і столяр Лобода Н. М. Луганська організація УСДРП одразу випустила відозву „До робітників-українців міста Луганська”. Також, за словами Шабла Д., супереч партійним догмам луганська організація УСДРП виділила групу агітаторів для організації на Луганщині осередків Української партії соціалістів революціонерів [8, с. 4; 9, с. 4; 10, с. 3–4; 5, с. 23–34, 169].

4 червня 1917 р. в приміщенні Ради робітничих та солдатських депутатів Луганська відбулись перші загальні збори міської організації УСДРП, всього ж на збори прийшли 60 членів партії. Головою був обраний Сахацький В. Ф., писарем Ключ, також на зборах був присутній представник Харківського комітету УСДРП Петренко М. Серед цілої купи питань, які обговорювали, головним було створення Луганського комітету УСДРП. За підсумками було прийнято рішення, що Луганський комітет УСДРП буде складатись з 12 членів, по одному від заводських комітетів міста. До комітету були обрані: Корінченко, Бахмуцький, Сахацький В. Ф., Пономарьов, Журбенко, Леонтовська, Ключ, Заяць, Семенов, Таценко А. І., Сергієнко, Кокоченко. Також була обрана ревізійна комісія з трьох осіб, до театральної комісії були обрані Васильєв, Сахацький В. Ф.,

Любченко, Кокошенко, Кратен. Було вирішено організувати групу для поширення партійної літератури УСДРП в місті. Членські внески були визначені у таких розмірах: вступний – 1 карбованець, 50 копійок – щомісячний. Одразу після закінчення зборів ЦК УСДРП було повідомлено про заснування у Луганську комітету УСДРП, який обіцяв передавати 25% членських зборів ЦК [11, с. 4].

10 червня театральна комісія УСДРП в приміщенні Комерційного клубу представила виставу під орудою Тапенко В. У виставі брали участь Харитоненко, Перець, Тапенко А. І., Кратинів, Павленко і Лисенко Ю. [12, с. 4].

В червні 1917 р. Тимчасовий організаційний комітет УСДРП був створений на Содовому заводі Товариства „Любимов, Сольве і К” у Лисичанську. Партійна організація у Лисичанську, на відміну від луганської, була заснована членами РСДРП і ПСР, які покинули лави московитських партій. Новостворена партійна організація просила ЦК УСДРП вислати у Лисичанськ партійну літературу, програму партії та вказати на районну організацію УСДРП, до якої вони могли б прилучитись. Також лисичанський осередок УСДРП випустив відозву до українського робітництва „Товариші Українці! Україна прокидається...”. Запис у партію проводив Духовський В. М. і Перець Г. У. [13, с. 4].

11 липня в селищі Іванівка сучасного Ровеньківського (до 2020 р. – Антрацитівського) району, було створено Іванівський комітет УСДРП, першими членами якого стали місцеві селяни та робітники. Головою партійного комітету був обраний Гавенко П., писарем Брага І., скарбником Максименко Г. [14, с. 3].

20 липня вперше в Луганську, як писала місцева газета „Голос селянина”, в Літньому театрі Гірничо-Комерційного клубу театральна трупа Ліхтера поставила виставу по п’єсі „Брехня”, написаною головою Генерального Секретаріату і лідером УСДРП В. Винниченком. Перед виставою член УЦР Мирошник прочитав реферат „Винниченко як письменник і політичний діяч”. 23 липня члени Іванівського комітету УСДРП, театральні-аматори під керівництвом Ложчевко М., поставили виставу. 33 карбованці, які були зібрані з глядачів, партійці відправили на користь ЦК УСДРП [7, с. 2].

У серпні-вересні на Луганщині відбувались перші загальні демократичні вибори у місцеве самоврядування. На цих виборах місцеві осередки УСДРП вперше брали участь як українська політична сила. Але, не маючи значних партійних сил і не користуючись популярністю серед місцевого населення, представники УСДРП не здобули значного результату. В Луганську на виборах у міську думу вони не висунули окремого списку, а йшли разом з РСДРП та Бундом і отримали 10 місць у думі. Від УСДРП в думу потрапив Сахацький В. Ф. [2, с. 24].

8 вересня 1917 р. в Катеринославі відбулась Крайова конференція УСДРП, на якій були присутні й представники з Луганщини. Серед питань, які обговорювались, одним з важливіших було партійне будівництво на Катеринославщині. За підсумком обговорень, було вирішено створити райони об'єднання УСДРП. Серед запропонованих було й Донецьке, *„осередком котрого був би Донецький кам'яновугільний басейн”*. [15, с. 2].

У вересні-жовтні ситуація на Луганщині значно змінилася на гірше. Московитські партії РСДРП та ПСР почали вести ворожу агітацію проти українського національного руху та українських організацій, серед яких були й осередки УСДРП, називаючи все це *„німецькою інтригою”*. Цю ворожнечу можна пояснити як реакцією на конфлікт між Генеральним Секретаріатом і Тимчасовим урядом, який почався влітку 1917 р., так і значною активізацією українських партій на Луганщині, про що писав більшовик Миколаєнко І.: *„Українці були, безперечно, активніше меншовиків, бундівці та інших угодовських партій”*. Також в цей час, на противагу органам місцевого самоврядування, які знаходились під впливом московитських партій, українські організації, в тому числі й УСДРП, створили Українську повітову раду Слов'яносербського повіту як орган національного самоврядування українців Луганщини [6, с. 2; 4, с. 204].

Після Жовтневого перевороту представники московитських і єврейських партій відмовились брати участь у роботі органів місцевого самоврядування, які контролювали більшовики. І усі незадоволенні політикою більшовиків перейшли до Української повітової ради Слов'яносербського

повіту, яка на нетривалий час стала українською владою в цій частині Луганщини. В той же самий час частина членів УСДРП почали переходити до більшовиків. Наразі невідомо чи цей відбувся розкол та утворення окремої організації УСДРП незалежних, чи це був просто перехід окремих членів УСДРП до РСДРП(б) [4, с. 204].

Значно ситуація для УСДРП покращилась на Луганщині після III Універсалу УЦР, яка 7 листопада 1917 р. проголосила Українську Народну Республіку. Після цього луганська організація УСДРП, яка упродовж усього свого існування не перевищувала 100 членів, зросла до тисячі осіб. *„...Се була справді робітничка організація, ні одного інтелігента...”*, – писав сучасник. Аналогічні процеси, імовірно, відбувались і в інших організаціях УСДРП на Луганщині. В Лисичанську місцевий комітет УСДРП ініціював і взяв участь у створенні в місті та навколишніх селах загонів Вільного козацтва для охорони правопорядку та протидії Червоній гвардії [16, с. 4; 1, с. 232].

2–3 грудня у Катеринославі відбулась губернська конференція УСДРП, на яку прибули делегати від Луганщини. Головним чином на конференції обговорювались вибори в Українські Установчі Збори та формування кандидатських списків. Було прийнято рішення брати участь у виборах окремим списком під № 15, спеціальна виборча комісія УСДРП склала списки кандидатів, серед яких були три представники від луганської організації УСДРП – Лобода Н. М., Федорів В. Ю., Таценко А. І. [17, с. 3–4; 18, с. 3–4].

8 грудня 1917 р. почалась перша радянсько-українська війна, яка невдовзі докотилась до Луганська. 24 грудня в місто прибув 1-й Московський революційний загін на чолі з Сабліним Ю. В. Прибуттям московитів скористались місцеві більшовики, які почали терор проти місцевих українських організацій, в тому числі й УСДРП. Свідок тих подій, член УСДРП, пізніше писав: *„...за панування більшовиків багато десь зникло (членів УСДРП – прим. автора)”* [14, с. 4].

Не зважаючи на більшовицьку окупацію Луганщини, на початку січня 1918 р. в Луганську була сформована виборча комісія для виборів в Українські Установчі Збори. Через затримку виборчих списків, які мали прийти з Катеринослава,

вибори на Луганщині проходили з 14 по 16 січня 1918 р. За їх результатами жоден кандидат від луганської організації УСДРП не пройшов в Українські Установчі Збори [19, с. 2; 4, с. 205].

Що відбувалось з лютого по квітень 1918 р. з місцевими організаціями УСДРП ми не знаємо, член Катеринославського комітету УСДРП, який підписався у газеті „Хведько” (це, імовірно, може бути Дубовий Ф. Є.) про ці місяці писав: *„Москвичи оказались каральною експедицією і почали практикувати судові розправи над своїми політичними противниками. Насаджують «совітську» владу вони «устрашили» всіх, хто не визнавав сієї влади...”* [19, с. 2].

Нам відомо що більшовицьку окупацію пережили організації УСДРП в Лисичанську та Луганську, які відновили свою діяльність наприкінці квітня 1918 р., відразу по звільненню регіону від більшовиків [14, с. 4; 1, с. 326].

Джерела та література

1. Борьба за Октябрь на Артемовщине : Сборник воспоминаний и статей / С предисл. и под ред. М. Островского. Харьков : Пролетарий, 1929. 392 с. **2. Вечерний** Луганск. 2006. № 11 (272). **3. Висоцький О. Ю.** Українські соціал-демократи та есери : досвід перемог і поразок. К. : Основні цінності, 2004. 272 с. **4. Николаенко И.** Подготовка Октября в Луганске. *Летопись революции.* 1927. № 5–6 (26-27). С. 190–207. **5. Майстренко І.** Історія мого покоління: Спогади учасника революційних подій в Україні. Едмонтон : Канадський Ін-т Українських студій, 1985. 416 с. **6. Нова** Рада. 1917. № 144 (23.09.1917). **7. Нова** Рада. 1917. № 114 (17.08.1917). **8. Робітнич**а газета. 1917. № 2 (31.03.1917). **9. Робітнич**а газета. 1917. № 43 (25.05.1917). **10. Робітнич**а газета. 1917. № 44 (26.05.1917). **11. Робітнич**а газета. 1917. № 69 (24.06.1917). **12. Робітнич**а газета. 1917. № 70 (25.06.1917). **13. Робітнич**а газета. 1917. № 75 (02.07.1917). **14. Робітнич**а газета. 1917. № 110 (15.08.1917). **15. Робітнич**а газета. 1917. № 134 (14.09.1917). **16. Робітнич**а газета. 1918. № 302 (26.05.1918). **17. Робітнич**а газета. 1917. № 209 (17.12.1917). **18. Робітнич**а газета. 1917. № 213 (22.12.1917). **19. Робітнич**а газета. 1918. № 228 (14.01.1918).

О. В. Набока

(ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”)

**Луганщина у російській/радянській імперській
ідеологічній концепціях у XIX – XX ст.**

Луганщина з моменту інкорпорації краю до складу Російської імперії у другій половині XVIII ст. є одним з головних її „діамантів”. Край, який довгий час вважався російськими імперськими ідеологами прикордонною та сповненою небезпек територією, у цей період опинився у глибокому тилу Російської імперії. Саме ці події російська історіографія трактувала у якості відправної точки широкого господарського освоєння Луганщини, яка до цього вважалася „Диким полем”.

Тодішні та сьогоднішні імперські науковці особливо наполягали на тому, що саме імперська воля, спочатку імператриці Катерини II, а потім її нащадків при владі, сприяла ставленню індустриальних центрів Донбасу. Зокрема, подібні ідеї відстоював історик становлення місцевої промислової бази Фомин П. І. у праці „Горная и горнозаводская промышленность Юга России” [6], де розпочинає свій опис драматичної епопеї промислового освоєння Донбасу наказами Катерини II про заснування першої шахти у місцевості Лисяча Балка (сучасне місто Лисичанськ Луганської області) у 1795 р. Саме ця подія, а також будівництво у тому ж році шотландським комерсантом на службі Російської імперії Карлом Густавом Гаскойном Луганського ливарного заводу, вважається початком індустриалізації краю.

Разом із тим, відзначимо, що тогочасні роботи, присвячені історії становлення промисловості, не несли спеціального завдання підкреслити імперську велич Росії. Ці праці не є суто ідеологічними агітками, просто їх автори жили у певних політичних реаліях і мислили відповідно до них. Разом із тим, для цих робіт притаманна певна об’єктивність та критичність щодо політики російського уряду у питаннях освоєння Луганського краю та Донбасу загалом. Відзначимо, що такий критичний підхід та погляди були характерні для видатного російського хіміка та прибічника освоєння Донбасу – Д. Менделєєва. У фундаментальній праці „Толковый тариф, или Исследование о

развитии промышленности России в связи с ее таможенным тарифом” [4] він наголошував на необхідності розвитку інфраструктури для переміщення промислової продукції на Донбасі. Зокрема, автор наполягав на розвитку корабельного сполучення місцевою річкою Сіверський Донець.

Як відомо, у роки революційних подій 1917–1921 рр. значна кількість населення індустріальної серцевини Донбасу, його промислових центрів, підтримала більшовиків, які з початку ХХ ст. розгорнули тут активну пропаганду своїх ідей. Внаслідок цього регіон почав вважатися одним з плацдармів поширення радянської влади у Україні. По суті, починаючи з 1920-х рр. край став важливим центром нової, вже більшовицької, імперії ідеологія якої базувалася на ідеї інтернаціональної єдності усіх раніше „поневолевених класів”, насамперед, пролетаріату.

Політико-ідеологічне значення регіону ще більше зросло наприкінці 20-х – у 30-х рр. ХХ ст., коли він став одним з найголовніших територій, де йшли масштабні „соціалістичні” перетворення: колективізація та індустріалізація. У численних роботах, присвячених історії більшовицької „революції” в Україні відзначається, що саме Донбас став одним з регіонів, де підтримка російських комуністів на чолі із В. Леніним була домінуючою. Зокрема, у книзі Д. Ерде „Революция на Украине: от керенщины до немецкой оккупации”, яка була опублікована у 1927 р. у Харкові, зазначається, що луганський пролетаріат одразу щиро підтримав ідеї більшовиків [7, с. 172]. *„Интересную картину соотношения сил мы наблюдаем в этот период в Луганске, где влияние большевиков было очень сильно. Это был единственный город на Украине, где в руках большевиков задолго до Октября фактически сосредоточилась вся «власть» городской думы”*, – відзначається у книзі [7, с.174].

Для радянської імперської ідеології була характерна думка, про те, що „велич” Донбасу, його процвітання насамперед залежала від зусиль радянського керівництва. Зокрема, варто згадати мемуари вчительки А. Колотович з невеличкого містечка Краснодон (зараз – Сорокіне) Луганської області, де під час війни СРСР і Німеччини 1941–1945 рр. діяла підпільна організація „Молода гвардія”. Свого часу вона вчила головних її учасників – молодих людей, які після жорстокої розправи з ними німецької

гестапо, стали „мучениками” у радянському трактуванні цієї війни.

Характеризуючи місто, де вона жила та працювала, педагог відзначала: *„Старожилы говорили, что до 1912 года всюду здесь была голая степь, прилегающая к речке Каменке, по берегам которой мостились казачьи хутора. На скудной почве с целинными залежами росли мелкий полынь да сухие колючие травы с ковыльной проседью”* [3, с. 5].

Натомість, з приходом радянської влади, ситуація кардинально змінилася. Завдяки соціалістичним перетворенням Краснодон перетворився на модерне, індустріальне місто-зразок. *„Закончилась гражданская война, наступил мир, задымили трубы заводов, и сбереженный для народа Краснодонский рудник приобрел вес во всей работе донбасских шахт. Здесь добывались коксующиеся угли особенной ценности. Началась техническая реконструкция шахт. В 1937 году одна из самых крупных – шахта № 1-бис – получила новое сложное оборудование. Вокруг шахты рос поселок нового типа”* [3, с. 6].

Нажаль цей, втілюваний спочатку російськими дореволюційними, а потім і радянськими ідеологами, стереотип про визначальну роль імперської Росії / інтернаціонального СРСР у становленні краю став домінуючим у осмисленні його минулого. Він фактично опинився без комплексної історії, яку було замінено ідеологічно важливими несистемними сюжетами, пов’язаними із вищезгаданими аспектами.

Особливо яскраво це проявилось у фундаментальній енциклопедичній праці „Історія міст та сіл України”, робота над якою велася протягом 60–80-х рр. ХХ ст. Так, у томі, присвяченому Донецькій області відзначалося, що „справжній” розвиток регіону почався тільки з приходом радянської влади. *„Перемога Великого Жовтня відкрила трудівникам Донеччини шлях до небачених звершень. У будівництво соціалізму, в перемогу політики індустріалізації країни і колективізації сільського господарства робітники і селяни області внесли величезний вклад”*, – відзначалося у виданні [2, с. 6].

Отже, можна відзначити, що сучасне перетворення Луганщини у поле битви між Росією та Україною не в останню чергу обумовлено тим, що його населенню протягом більше ніж

два сторіччя нав'язувалася російська імперська концепція. Згідно з нею, саме Російська держава у різних історичних іпостасях (Московська держава – імперія – Радянський Союз) зіграла визначальну роль у цивілізаційному становленні регіону. Багатьом місцевим мешканцям – нащадкам багатонаціонального конгломерату переселенців, імпонувала ідея того, що Донбас був „перлиною” російської/радянської імперії, вони були лояльними до неї і виступали носіями її впливу в інших регіонах. Путінська Росія, реалізуючи свої експансивні плани, активізувала ці імперські стереотипи, створивши вибухову суміш з ідей, взятих з царських та більшовицьких агіток.

Джерела та література

1. Історія міст і сіл Української РСР. Луганська область. АН УРСР. Інститут історії. К. : Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1968. 940 с. **2. Історія** міст і сіл Української РСР. Донецька область. К. : Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1970. 992 с. **3. Колотович А. Д.** Дорогие мои краснодонцы. Воспоминания учительницы. Луганск : Луганское книжное издательство, 1961. 231 с. **4. Менделеев Д. И.** Толковый тариф, или Исследование о развитии промышленности России в связи с ее таможенным тарифом. Санкт-Петербург : Типография В. Демакова. 1892. 782 с. **5. Немирович-Данченко В. И.** Женская обитель. Святые горы : Воспоминания и рассказы из поездки с богомольцами, 1844 (1845) – 1846. Санкт-Петербург : Издание П. П. Сойкина, 1904. 164 с. **6. Фомин П. И.** Горная и горнозаводская промышленность Юга России. Х. : Типография Б. Бенгис, 1915. Т. 1. 518 с. **7. Эрдэ Д. И.** Революция на Украине : от керенщины до немецкой оккупации. Харьков: Пролетарий, 1927. 274 с.

І. О. Чередниченко

(Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка)

Хліб і борошняні вироби в традиційній культурі українців північної частини Луганщини

Їжа є однією з головних умов життя людини. Народне харчування становить важливий елемент матеріальної культури будь-якого народу. Страви, їхні інгредієнти та способи приготування є специфічними ознаками національних,

регіональних та локальних особливостей кожного народу. За сучасних умов посилення глобалізаційних процесів, втрати або значного розмивання національних ознак багатьох складових народної культури нерідко саме їжа, традиції харчування відіграють роль ідентифікатора етнічної незалежності.

Українці – справдавна хліборобський народ, відтак і традиційна українська культура ґрунтується на цінностях хліборобської праці та шануванні хліба. Любов до хліба відобразилася й у традиційному меню українців, яке у всіх районах України в основному складалося з хлібних страв і борошняних виробів. Це і традиційні вареники, галушки, гречаники, сочники, шулики, потапці, присканці, млинчики, і обрядові – коровай, корочун, лежень, мандрики, паска, гуски, шишки. В „Енеїді” І. Котляревського слово „хліб” згадується 20 разів. Французький письменник Оноре де Бальзак в одному з листів згадував про 77 видів українського хліба [2].

Заселення у XVII ст. вихідцями із Правобережної України та Росії Слобідської України створило своєрідну традиційно-побутову культуру цього краю, яка постійно доповнювалася традиціями пізніших переселенців. Саме до Слобожанщини відносяться північні райони сучасної Луганської області, які увібрали в себе всі риси побутової культури цього непересічного регіону. Не є винятком і народне харчування, як повсякденне, так і святкове та обрядове.

У щоденному харчуванні селян Слобожанщини чільне місце посідав хліб, про що свідчать поширені тут, як і по всій Україні прислів'я: „Хліб – усьому голова”, „Хліб усьому пан”, „Як є хліб та вода, то й нема голода”. Важливу роль відігравав хліб у багатьох звичаях і обрядах: він уособлював гостинність, добробут та доброзичливість. Хлібом і сілля зустрічали дорогих гостей, рідних, з хлібом проводжали молодих до шлюбу, хліб приносили у дім новонародженого. Хліб був учасником дійств аграрної магії. Перед початком оранки його чіпляли до хомута чи клали на чепіги плуга. Це повинно було забезпечити добрий врожай [5, с. 520–521].

Випікання хлібу – традиційне ремесло, яке зараз зникає з повсякденного життя селян. В селі Городище Біловодської селищної громади Старобільського району Луганської області

цей обряд зберігається та передається молодому поколінню родин Чепіг та Овчаренків. Випікання хлібу в цій родині стало не просто звичайною справою, але й урочистою, присвяченою до визначних свят та подій. Ці родини використовують старовинні рецепти хлібу, які передаються вже багато років з покоління в покоління [3].

Обрядова та святкова їжа виражає найбільш стійку етнічну традицію. Центральним об'єктом багатьох свят українців був коровай – обрядовий хліб, поширений серед багатьох слов'янських народів. Але для української обрядової традиції коровай як символ має особливе значення, використовується у численних обрядових діях і вирізняється багатоманітністю варіантів.

Безумовним символом ставав коровай на весіллях. Але крім нього на Слобожанщині до весілля пекли й інше печиво, серед якого не останнє місце посідав колач. Виготовляли його із вчиненого тіста, як правило, плетеним з трьох-чотирьох качалочок. Колачі були завернуті у великий овал, нерідко з діркою посередині. Робили й маленькі колачі розміром з кулак [4].

Рис. 1. Весільний обряд випікання різки сім'ї Костенко-Кушнарєвих [3].

До наших днів зберігся обряд випікання весільної різки на території Троїцької територіальної громади Сватівського району Луганської області. „Весільний обряд випікання різки сім'ї Костенко-Кушнарєвих” є елементом нематеріальної культурної спадщини нашого регіону. Його суть полягає в комплексі дій, що

супроводжують процес виготовлення, випічки „весільного дерева”, „різки”, яким прикрашався стіл молодят на весіллі. Цей обряд є сакралізованим, адже супроводжується молитвами та замовляннями на щасливе подружнє життя молодих, прикметами та обов’язковими діями. По закінченню весілля, весільну різку розбирали та дарували гостям на знак вдячності за їх дарунки. Цей процес також має свої прикмети та звичаї [3].

Цікаво розглянути деякі елементи обрядового харчування слобожан півночі Луганщини в колі народного календаря першої половини року.

Страви різдвяного циклу готувалися з великим віруванням у символічне значення кожної. Ще напередодні Святвечора господиня варила кутю і узвар, з якими пов’язано чимало повір’їв, особливо з аграрною магією і культом померлих родичів. Свята вечеря напередодні Різдва – то єднання роду: живих і мертвих родичів. *„Стіл обізательно накривали новенькою накидкою. Ставили хлібину велику печену, а тоді – кутю і узвар, а ще борщ з квасолею, пиріжки з капустою, горохом, картошкою і квасолею”* [1, с. 134–135].

Традиційно на Слобожанщині на свято Сорока Святих Мучеників (22 березня) випікали пташок, які символізували зустріч весни [1, с. 135]. У різних населених пунктах краю вони мали свою назву: сороки, жайворонки, кулики, журавлі. *„Пекли сороки, жайворонки. Їх роздавали дітям, щоб зустрічали весну”*, – свідчить Крюк Галина Петрівна, 1939 р.н. Діти закликали весну, імітуючи політ птахів. *„Оті жайворонки діти перекидали через хату, сарай, кидали на город, хто в поле возив і там кидав, щоб урожай був”*, – записано від Баранник Ганни Захарівни, 1924 р.н., с. Шелудьківка, що на Харківщині [1, с. 135].

Подібні традиції й на півночі Луганщини. У давнину, 23 березня, у день повернення з вірою усіх птахів, виходили наші предки оглядати весняне поле. Несли з собою хліб-сіль та цілий кошик пташок-жайворонків, випечених напередодні. Приходили, вклонялися землі-матінці, просили її про добрий врожай у новому хліборобському році. Потім обходили поле і клали на кожному з його кутів по випеченій пташці для тваринок, щоб задобрити їх, і ті не попусвали ниву. Наступного дня дивилися, чи пригостилися звірята. Добрим знаком було коли жодної

випеченої пташки не знаходили на місці. Інших пташок роздавали дітям, у яких теж була своя традиційна місія – закликати весну [3]. У с. Михайлівка Щастинського району таких пташок ще називають „хрестці”, бо основою їх виготовлення є невеликий хрест з двох смужок тіста [3].

Найбільшим весняним святом в українців є Пасха (Великдень). Це свято не можна уявити без традиційного пасхального хліба – паски. Їх випіканню в нашій краї надавали великого значення. Паска – весняний обрядовий хліб, який готували до Великодня. Дуже здобне вчинене тісто на яйцях, маслі, сметані, олії, цукрі добре вимішували і ставили у тепле місце сходити. Змастивши форми (бабинці, кухлики), вкладали туди тісто, стежачи, щоб воно займало не більше двох третин посудини. Тісто знов сходило, і його з великою обережністю ставили у добре випалену піч [4].

Таким чином, для українців хліб не лише матеріальна річ, це – святиня, предмет обожнювання, оберіг, жертвна страва або й саме божество чи втілення божественної сили. Його цілують, ним присягають, скріплюють договір, з ним пов’язують добробут. Населення Слобожанщини, у тому числі й північної частини сучасної Луганської області, повністю відображає ці споконвічні уявлення, одночасно доповнивши їх власними місцевими особливостями.

Джерела та література

1. Наконечна К. О. Традиційні обрядові та святкові страви українців-слобожан. *Збірник наукових праць [Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди]. Сер. : „Історія та географія”*. 2014. Вип. 51. С. 133–137. **2. Національна кухня як елемент української культури.** URL: <http://technoec.blogspot.com/2020/08/blog-post.html>. **3. Перелік елементів нематеріальної культурної спадщини Луганської області.** URL: <https://locnt.com.ua/majstri-ta-kolektivi/folklor/340-pernks.html>. **4. Українська обрядова їжа** URL: <https://musart.org.ua/ukr-obryadova-jizha.htm>. **5. Українське народознавство / С. П. Павлюк [та ін.] ; ред. С. П. Павлюк. К. : Знання, 2006. 568 с.**

Шевцова Є. С.

(ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”),

Котеленець К.М.

(ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”)

„Харківський календар”

**як джерело зі статистики населення Старобільщини
у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття**

„Харківський календар” – щорічне інформаційно-довідкове видання Харківського губернського статистичного комітету, що виходило з 1869 по 1917 рр., та мітило важливу інформацію з географії, економіки, населення всієї губернії та Старобільського повіту в її складі. Наявність подібного джерела зумовило загальнодоступність різноманітних відомостей для широкої публіки того часу та можливість отримати щорічні статистичні дані по населенню краю для сучасних дослідників.

У спеціальному „Статистичному відділі” публікувалися різноманітні статистичні дані по всій губернії і окремо по м. Харкову. Основна інформація, що містилась у цьому розділі, стосувалась населення губернії в адміністративному плані, церковному, судовому, по керівництву селянськими справами, тощо [5]. У різних виданнях також знаходимо розділи „Рух населення Харківської губернії” [1], „Про кількість і види злочинів” [2] тощо.

Представлення даних у вигляді таблиці робить їх зручними для використання й сьогодні, майже через сто років після публікації та збору цієї інформації. Статистика населення часто подана за статевою або соціальною ознакою. У останніх колонках можна знайти узагальнюючі зведення та цифри. Окрім даних по кількості населення, у „Харківському календарі” знаходимо інформацію по загальній площі території Харківської губернії та окремо по повітам. Для підготовки кожного випуску „Харківського календаря”, що відбувалось щорічно, Харківському губернському статистичному комітету необхідно було виконувати масштабну роботу по збору даних. Так, щороку проводились так звані „одноденні переписи”, для яких

готувались спеціальні бланки-анкети з докладними питаннями [10, с.131–133].

Оскільки видання виходили кожного року, маємо можливість не тільки отримувати інформацію по статистиці населення Старобільського повіту, але й порівнюючи дані за попередні роки, робити висновки про рух населення, міграційні процеси, занепад або піднесення краю, тощо. Так, згідно даних календаря за 1871 р. населення повіту складає 344444 осіб [6, с. 187], а у 1915 р. в календарі міститься інформація вже про 513410 осіб [7, с. 63], що явно свідчить про значне зростання населення в повіті.

Не менш важливим джерелом з чисельності населення українських губерній у складі Російської імперії є результати першого всезагального перепису населення Російської імперії 1897 року. Зіставляючи данні „Харківського календаря” та загального перепису, можна зробити висновок про точність і досконалість методів губернської статистики в порівнянні з більш професійним і загальнодержавним механізмом, що використовувався в 1897 р., шляхом поголового анкетування населення. Варто зазначити, що не завжди дані цих двох джерел збігались і цьому є свої причини. Різниця в цифрах може бути пояснена тим, що Харківський губернський статистичний комітет користувався даними стосовно всіх офіційно зареєстрованих на території губернії осіб, а загальноімперський перепис проводився через безпосереднє опитування населення. Так, офіційні мешканці могли виїхати в інші губернії, бути на навчанні, заробітках тощо. Тому очевидно, що різна методика може дати розбіжні результати [10, с. 136].

Так, оприлюднені в календарі за 1899 р., показники по статистиці Харківської губернії 1897 р., і розміщені в розділі „Статистичний місцевий” [3] та ці ж дані у виданні „Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. XLVI. Харьковская губерния” [4] відрізняються. У календарі загальна кількість населення губернії складала 2650022 людини [9, с. 300–301], а за результатами перепису – 2492316 (наявне населення) [4, с. 1] та 2507277 (постійне населення) [4, с. 5]. У календарі по Старобільщині знаходимо таку інформацію за 1897 р.: всього

жителів повіту 404406 [9, с. 226], за даними перепису ця цифра є значно меншою – 359285 осіб [4, с. 4].

Останній випуск „Харківського календаря” за 1917 р. повідомляє по Старобільському повіту таку інформацію: „Простір 1,129,816 десятин, кількість жителів: до 530 тисяч. Міста і значні поселення: м. Старобільськ до 12 тисяч жител.; сл. Біловодськ до 18 т. жит. (парові млини, горілчані та шкіряні заводи); сл. Олександрівка – до 4 т. жит. (казенні кінні заводи); хутір Міловий до 6 т. жит. (склади місцевих продуктів та яєць, холодильники): с. Рубіжне (знову влаштовується фабрика хімічних продуктів); волостей 42; земських ділянок 11; поліцейських стані – в 6” [8, с. 24].

Отже, на нашу думку, губернська статистика, а саме щорічний збірник „Харківський календар”, дають багато корисних відомостей та статистичних даних з населення Старобільського повіту за 1869-1917 рр. Підготовка подібних видань вимагала чималих зусиль та клопіткої праці губернських статистичних комітетів. Результати опитувань, що багато в чому залежать від методів збору інформації, можуть бути використані у дослідженнях з демографії, економіки краю в кореляції з іншими джерелами, такими як загальні переписи населення.

Джерела та література

1. Движение населения Харьковской губернии. *Харьковский календарь на 1875 год* / изд. Харьков. губерн. стат. ком. Харьков : Тип. И. Д. Гинзбурга и А. Я. Кудрина, 1874. Год третий. С. 377. **2. О числе** и роде преступлений. *Харьковский календарь на 1898 год* / изд. Харьков. губерн. стат. ком. ; под ред. В. В. Иванова. Харьков : Тип. Губерн. правл., 1898. Год двадцать шестой. С. 131–135 разд. паг. та ін. **3. Отдел XII.** Статистический местный. *Харьковский календарь на 1899 год* / изд. Харьков. губерн. стат. ком. ; под ред. В. В. Иванова. Харьков : Тип. Губерн. правл., 1899. Год двадцать седьмой. С. 281–322. **4. Первая** всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. / под ред. Н. А. Тройницкого. Санкт-Петербург, 1904. XLVI. Харьковская губерния. 300 с. **5. Разделение** Харьковской губернии в отношениях: административно-полицейском, церковном, судебном, акцизном, по управлению крестьянскими делами и по государственному коннозаводству. *Харьковский*

календарь на 1871 год / сост. и изд. А. Подвысоцкий. Харьков : Тип. К. П. Счасни, 1870. Год 3-й : с картою Харьковской губернии. С. 188. **6. Харьковский** календарь на 1871 год / сост. и изд. А. Подвысоцкий. Харьков : Тип. К. П. Счасни, 1870. Год 3-й : с картою Харьковской губернии. VI, 582 [72 с.] разд. паг. **7. Харьковский** календарь на 1915 год / издание Харьковского губернского статистического комитета. Харьков : Тип. Губерн. правл., [1914]. Год сорок третий. 532 с. разд. паг. **8. Харьковский** календарь на 1917 год / изд. Харьков. губерн. стат. ком. Харьков : Тип. Губерн. правл., [1916]. Год сорок пятый 354 с. разд. паг. **9. Харьковский** народный календарь на 1899 год / [сост.] И. Водолажского. Харьков : Тип. „Печат. дело”, 1898. Год второй : с адрес-календарём г. Харькова и картой железных дорог. 298 с. разд. паг. **10. Янкул О. М.** „Харьковский календарь” (1869–1917 рр.) як історичне та історіографічне джерело : дис. докт. філос: 032. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2021. 253 с.

ІСТОРІЯ ЗАЛІЗНИЧНОЇ СПАДЩИНИ ЛУГАНСЬКОГО КРАЮ

П. В. Белицький

(ДВНЗ „Донецький національний
технічний університет”)

Донецький басейн – Санкт-Петербург: від попереднього проекту – до „надмагістралі”

Повномасштабне вторгнення російських військ на територію України загостило логістичні проблеми всередині нашої країни: поряд із обслуговуванням сфери обертання й населення, на залізничний транспорт покладено обслуговування військового сектору. Отже, підвищення пропускної здатності залізниць – актуальна сучасна наукова і практична проблема логістики в Україні.

Метою роботи є визначення основних характерних рис російських дореволюційних і радянських проектів залізниць із надвисокою пропускною здатністю (на прикладі проекту Донецько-Петербурзької залізниці), використання яких в умовах забезпечення сучасних залізничних перевезень в Україні є можливим і може призвести до зростання ефективності процесу перевезень.

Означений напрям не є новим: з кінця XIX – початку XX ст. проблематикою підвищення пропускної здатності залізниць всередині країни між віддаленими її регіонами займалися вчені та інженери, які представляли різні галузі науки та економіки країни: І. Табурно, Ф. Єнакієв, К. Кашкін і т. д. Першою проектованою залізницею із надвисокою пропускною здатністю, яка мала би пов'язати два віддалені регіони, була Донецько-Петербурзька залізниця, проект якої було розроблено І. Табурно та О. Фітінгоф-Шелем в 1901–1906 рр. Залізниця мала забезпечити надійну доставку донецького вугілля для потреб Санкт-Петербурга і Балтійського узбережжя в межах Російської імперії (мільярди пудів на рік) із мінімальною собівартістю транспортування. Поряд із варіантом будівництва відповідних залізниць, пророблялися варіанти доставки вугілля морем (із Маріуполя в Санкт-Петербург із огинанням Європейського

континенту) і внутрішніми водними шляхами (із будівництвом судноплавних каналів). Однак через малу швидкість вантажних суден, відносно малу вантажопідйомність одиниці вантажного флоту, низьку пропускну здатність внутрішніх водних шляхів і необхідність розв'язання митних питань морських перевезень, було вирішено зупинитися на варіанті будівництва залізниці цього напрямку [1, стб. 1239–1240].

Донецький басейн і Балтійське узбережжя вже мали мережу залізниць, які пов'язували ці два регіони Російської імперії, однак через відсутність системної підтримки вугледобутку в країні, обмежену пропускну здатність залізниць і відсутність єдиного керування процесом перевезення цільового вантажу процес перевезення займав досить тривалий проміжок часу, а кінцева вартість вугілля в пунктах його споживання перевищувала вартість імпортного (англійського і бельгійського) вугілля на 25%. Як наслідок, Балтійське узбережжя споживало імпортне вугілля, і тим самим порушувалася енергетична незалежність країни напередодні економічної та політичної кризи в Європі.

В 1901 р. інженер І. Табурно розробив проект Гірничопромислової залізниці від станції Слов'янськ до Санкт-Петербурга, який вирішував позначені вище проблеми залізничного зв'язку двох регіонів. Основним недоліком проекту, який гальмував його реалізацію, був тип залізниці: промислова, тобто, „легкого типу”. Аналогів таких залізниць не було не лише в Російській імперії, але й у світі, і тому проект було направлено на доопрацювання. В 1906 р. було розроблено новий проект даної залізниці, – вже під назвою „Донецько-Петербурзька”, – вона мала з'єднати найкоротшим шляхом із надвисокою пропускну здатністю станції Микитівка і Санкт-Петербург. Керівником проектних робіт був барон О. Фітінгоф-Шель, у якого І. Табурно був у підрядниках. Примітно, що інженер К. Кашкін ще до революційних подій 1917 р. пропонував одночасне будівництво даної залізниці та її електрифікацію трифазним струмом високої напруги. Основні тези, які було закладено в проект Донецько-Петербурзької залізниці: відсутність вузлів проектованої залізниці з іншими на шляху прямування вантажів; розділення вантажних транзитних

перевезень із вантажними місцевими і пасажирськими; єдиний процес керування перевезенням вантажу [5, с. 4; 7, с. 207–220].

Основним проектом, який конкурував із проектом Донецько-Петербурзької залізниці, був проект Північно-Донецької залізниці, який розроблявся групою зацікавлених промисловців (Ф. Єнакієв, А. Бунге, Л. Шухтан та ін.). Було розглянуто два загальних напрями проектованої залізниці, яка разом із існуючими залізницями мала би утворити найкоротший шлях між Донецьким басейном і Санкт-Петербургом: Микитівка – Вязьма і Микитівка – Артакове (район міста Льгов). Перший варіант забезпечував би найкоротший шлях між двома регіонами, однак підвищував вартість будівництва майже втричі. Другий варіант був найдешевшим, і передбачав передачу донецького вугілля з проектованої залізниці на існуючу дільницю Льгов – Брянськ Московсько-Києво-Воронізької залізниці, яка внаслідок будівництва гілки Навля – Конотоп була позбавлена супутніх вантажів, і забезпечувала би потрібну пропускну здатність напрямку Донецький басейн – Брянськ. Із міркувань зниження вартості будівництва було обрано другий варіант, і в кінцевому випадку це призвело до затвердження саме проекту Північно-Донецької залізниці. Обраний варіант було додано: змінилися пункти примикання і трасування ліній та гілок даної залізниці. В остаточному варіанті проект Північно-Донецької залізниці включав у себе лінію Льгов – Лиха, з'єднувальні гілки Лиман – Слов'янськ – Краматорська, Яма (Сіверськ) – Микитівка та ін. менш протяжні, а також „живильні” (тупикові) гілки Сентянівка – Бежанівка, Сентянівка – Авдакове та ін. менш протяжні [6, с. 10698], які були побудовані в 1909–1916 рр.

Поява проектів Донецько-Петербурзької та Північно-Донецької залізниць спричинила появу супутніх проектів залізниць: як місцевого, так і регіонального значення. Так, поновилися клопотання будівництва залізниці Куп'янськ – Лозова, яка мала перетворити лінійну станцію Ізюм проєктованих залізниць у вузлову. З'явився і проект Донецько-Балтійської залізниці, яка мала би пов'язати найкоротшим шляхом міста Льгов або Суджа із Ригею [3]. Акціонерне товариство Північно-Донецької залізниці, у яке увійшли представники означеного проекту, і яке стало власником

вказаних вище нових залізничних дільниць, також пропонувало розширення власної мережі в напрямках Маріуполя, Кантемирівки, Олександрівська (Запоріжжя), однак отримувало відмову від уряду, оскільки не було завершене будівництво, яке товариство зобов'язувалося завершити. Лише в 1916 р. було затверджено проект залізниці Лиман – Орел, яка разом із проєктованими дільницями Орел – Новгород і Смоленськ – Юр'їв (Тарту) Московсько-Віндаво-Рибінської залізниці мала виконувати ту саму функцію, що й Донецько-Петербурзька залізниця [2, с. 13914; 8]. Однак внаслідок подій 1917–1921 рр. реалізація цих проєктів була відкладена на невизначений термін.

В першій половині 20-х рр. ХХ ст. було вирішено приступити до облаштування вуглевозних „надмагістралей” (протяжних залізниць із надвисоким вантажообігом і максимально сприятливим подовжнім профілем колії) Донбас – Москва і Донбас – Ленінград (Санкт-Петербург). Після аналізу альтернативних варіантів було визнано за доцільне не будувати одну „надмагістраль” на Москву і Ленінград, а фактично повернутися до проєкту Донецько-Петербурзької залізниці. Шляхом переоблаштування існуючих залізничних дільниць напрямку Микитівка – Харків – Льгов – Брянськ під умови „надмагістралі”, а також добудування нових дільниць Брянськ – Вязьма, Ворожба – Орша і Смоленськ – Новгород створювався новий транспортний коридор між місцем видобутку вугілля (до 1930-х рр. – найближчим до Ленінграда) та місцем його масового споживання [4, с. 459]. Будівництво розпочалося в 1927 р. і на різних напрямках тривало до початку Радянсько-Німецької війни в 1941 р. Частково змінювалася траса існуючих залізниць (приклад – станція Локинська на дільниці Суджа – Льгов, де рейки були перенесені по інший бік вокзалу). Недобудованою виявилася дільниця Смоленськ – Новгород. В 1935 р., внаслідок відкриття більш наближеного до Ленінграда, аніж Донецький, – Печорського вугільного басейну, – частина проєктних даних виявилася застарілою, проєкт переробили, і „надмагістраль” Донбас – Ленінград втратила первинне своє значення.

У межах сучасної України в середині ХХ – на початку ХХІ ст. робили кілька спроб створення транспортних коридорів із високою або надвисокою пропускною здатністю. Так, ще на

початку 1960-х років було створено вантажний хід Донбас – Чоп для транзиту донецького вугілля в країни Східної Європи. На початку ХХІ ст. в зв'язку із реалізацією стратегії розвитку залізничного транспорту в частині розділення вантажного і пасажирського руху, а також налагодженням курсування швидкісних регіональних потягів розроблявся проект вантажного ходу Донбас – Київ. Однак повного розділення вантажного і пасажирського сполучення ті проекти не передбачали, оскільки вантажний і пасажирський ходи проходили на значному віддаленні, – під них використовувалися існуючі залізниці із частково переоблаштованою трасою. Під вантажні та швидкісні пасажирські ходи обиралися виключно електрифіковані залізниці.

Отже, в результаті аналізу проектів залізниць із надвисокою пропускною здатністю, які мали місце з початку ХХ ст. (на прикладі проекту Донецький басейн – Санкт-Петербург) до початку ХХІ ст., встановлені основні їх характерні риси, які можна використати під час проектування транспортного коридору „захід – схід” в межах України, а саме: 1) наявність одного чи кількох цільових вантажів, потоки яких є суттєвими; 2) наявність початкового і кінцевого пунктів коридору, які є вузловими станціями; 3) єдине керування процесом перевезення між початковим і кінцевим пунктами без розподілення цих функцій між регіональними філіями; 4) максимально можливе відокремлення вантажного транзиту від місцевого вантажного сполучення і пасажирських перевезень, розташування вантажних і пасажирських напрямків в безпосередній близькості; 5) розгалужена система залізниць між початковим і кінцевим пунктами коридору, можливість швидкого переорієнтування потягів на шляху їх прямування; 6) максимально сприятливий подовжній профіль колії на основному і резервних напрямках; 7) наявність електрифікації на основних напрямках коридору.

Джерела та література

1. Английская „опасность”, уголь и нефть. *Нефтяное дело*. 1904. № 14. Стб. 1235-1241. **2. Война** и промышленность (хроника с 9-го по 15-е июля 1916 г.). *Горно-заводское дело*. 1916. № 30. С. 13909–13916. **3. Коммерческая** записка к проекту сооружения Донецко-Балтийской железной дороги. СПб., 1909.

21 с. **4. Пятилетний** план народно-хозяйственного строительства СССР. М. : Плановое хозяйство, 1930. Т. II. Ч. I. 486 с. **5. Сев.-Донецкая** жел. дорога. *Утро*. 1908. № 429. С. 4. **6. Северо-Донецкая** жел. дорога. *Горно-заводской листок*. 1908. № 106. С. 10698. **7. Стенографический** отчет 18-го заседания 22 ноября. *Труды XXVI Съезда горнопромышленников юга России*. Х., 1901. Т. III. С. 184–220. **8. Экономическая** записка к проекту линий Ростов – Соль и Лиман – Орёл. Пг., 1913. 53 с.

М. Ю. Рубан

(АТ „Укрзалізниця”;

ГО „Фонд відновлення залізничної спадщини України”),

А. В. Фомін

(Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля)

Освоєння виробництва електропоїздів ДХК „Луганськтепловоз” (1991 – 2008 рр.)

На початку 1990-х рр. однією з головних проблем розвитку матеріально-технічної бази залізничного транспорту країн СНД була потреба оновлення парку рухомого складу. До 1991 р. профільні українські підприємства виготовляли лише вантажні вагони та магістральні тепловози, а єдиним виробником моторвагонного рухомого складу в СРСР був Ризький вагонобудівний завод (Латвія). За відсутності конвертованої валюти для закупівлі техніки закордоном керівництвом Укрзалізниці було вирішено поєднати імпорт з організацією виробництва рухомого складу на існуючих потужностях та здійснити спробу вирішити проблему на базі вітчизняних підприємств залізничного машинобудування [1, с. 94].

З середини 1950-х рр. Луганський тепловозобудівний завод не тільки спеціалізувався на промисловому виробництві магістральних та маневрових тепловозів з різними типами передачі, але й мав успішний досвід розробки газотурбовозів, транспортерів для перевезення негабаритних вантажів вантажопідйомністю 160–320 т. [2, с. 113–117, 120]. До середини 1980-х рр. підприємство виробляло 95% магістральних тепловозів у СРСР з щомісячним планом 115–120 секцій, а експорт продукції здійснювався у НДР, Болгарію. Угорщину,

Чехословаччину, Польщу, КНДР, Кубу, Сирію та Ірак [3, с. 157; 4, с. 323].

Актуальність та мета дослідження обумовлена розвитком електрифікації залізниць України, що триває, дискусією щодо закупівель імпорту рухомого складу, а надто ж відсутністю інтегрального наукового дослідження з питання освоєння виробництва електропоїздів ДХК „Луганськтепловоз”. Метою статті є причини, обставини, особливості освоєння та досягнення з виробництва моторвагонного рухомого складу на Державній холдинговій компанії „Луганськтепловоз” (1994 – 2008 рр.).

З метою координації діяльності виробників, наукових організацій та залізниць при Державній адміністрації залізничного транспорту – Укрзалізниці була створена секція науково-технічного співробітництва (СНТС), до складу якої увійшли представники 6 залізниць України, профільних управлінь Укрзалізниці, заводів-виробників рухомого складу та залізничних систем. Перша організаційна нарада СНТС відбулась у Луганську 19 серпня 1992 р., під час якої були погоджені пріоритетні терміни етапів конструювання та серійного виробництва нової техніки [5; 6]. В умовах економічної кризи 1990-х перед ВО „Ворошиловградтепловоз” постала задача розширити номенклатуру продукції з тим, щоб відійти від однопрофільного виробництва з максимальним використанням наявних виробничих потужностей [7, с. 244].

У липні 1992 р. Міністерством машинобудування, військово-промислового комплексу та конверсії була затверджена „Програма розвитку залізничного транспорту України”, розрахована до 1998 р. За цей час ВО „Ворошиловградтепловоз” мало налагодити виробництво електропоїздів ЕПЛ-1100 (постійного струму) та ЕПЛ-1200 (змінного струму), відповідно аналогів електропоїздів Ризького заводу (Латвія) ЕР2 та ЕР9П (обидві серії були розроблені в середині 1960-х рр. та до 1990-х рр. були зняті з виробництва як застарілі). На самому підприємстві було передбачено створення полігону для випробування дослідного рухомого складу [8, с. 340; 9].

22 лютого 1994 р. Постановою Кабінету Міністрів України № 115 була затверджена Державна програма електрифікації

залізниць на 1994–2004 рр., що передбачала доведення обсягу перевезень на залізницях країни електричною тягою до 85% (проти 64% у 1994 р.). Рішення обґрунтовувалось необхідністю зниження собівартості перевезень, економії паливно-мастильних матеріалів, поліпшення екологічної ситуації тощо. Реалізація програми передбачалася за п'ятьма напрямками, четвертий з яких орієнтувався на постачання магістральних електровозів та електросекцій. У пасажирських перевезеннях саме на електропоїзди покладалося завдання забезпечення швидкісного руху та досягнення сучасних стандартів перевезення пасажирів [10]. 13 травня 1994 р. Постановою Кабінету Міністрів України № 308 передбачалось виділення Укрзалізниці у II півріччі 1994 р. 1 000 000 000 000 крб (понад 57 000 000 USD) для придбання та розвитку виробництва рухомого складу [11].

Зрештою, 4 червня 1994 р. Кабінетом Міністрів України була прийнята Постанова № 364 „Про організацію виробництва вагонів дизель- та електропоїздів”, відповідно до якої ВО „Ворошиловградтепловоз” було визначено основним підприємством-виготовлювачем та покладено на нього функції з розробки конструкцій вагонів електропоїздів, комплектуючих виробів, створення виробничих потужностей та організації виробництва. За планом до 1998 р. включно мало бути виготовлено 400 вагонів електропоїздів постійного струму та 280 вагонів електропоїздів змінного струму. Загальний обсяг фінансування науково-дослідних та конструкторських робіт, а також капітальних вкладень для оновлення виробничих потужностей Об'єднання складав 1 482 400 000 000 крб. (понад 84 708 000 USD) у цінах 1994 р., які підлягали щорічній індексації [12]. Отже, Урядом були переглянуті Програми 1992 р. та 1994 р. в напрямку відмови від рецепції застарілих технологій та закладено передумови створення науково-виробничої бази ДХК „Луганськтепловоз” з виробництва модернізованого моторвагонного рухомого складу.

Протягом 1994–1995 рр. Укрзалізницею на бартерній основі були придбані в Латвії 6 електропоїздів EP2T та 5 електропоїздів EP9T. Утім, в 1996 р. приміський рухомий склад був визначений останнім за пріоритетом у послідовності оплати платежів Укрзалізниці [1, с. 66, 94]. 19 травня 1995 р. Указом

Президента України була створена Державна холдингова компанія „Луганськтепловоз” також за пропозицією менеджменту компанії у її склад було засновано ряд дочірніх підприємств [13]. Внаслідок поступового розпаду єдиного господарчого комплексу, втрати керованості та невинуватого були закладені передумови поглиблення кризового стану Компанії [4, с. 236, 265–266].

Освоєння моторвагонного рухомого складу потребували модернізації діючих виробничих ділянок ХК „Луганськтепловоз”. Зокрема, виготовлення спеціальних випробувальних стендів комплексної перевірки пневматичних та електричних систем, побудови випробувальної електрифікованої ділянки з контактною мережею постійного та змінного струму, а також тяговою підстанцією. Для забезпечення виробництва моторвагонного рухомого складу в об’ємах, які передбачались для потреб Укрзалізниці виникала необхідність капіталовкладень в 10 000 000 гривень (понад 5 600 000 USD). Кошти на нове обладнання готова була виділити Укрзалізниця у вигляді товарного кредиту з подальшим розрахунком у вигляді постачання продукції терміном на 3 роки [4, с. 266]. Улітку 1996 р. спеціалістами ХК „Луганськтепловоз” було завершено розробку та розпочато виробництво дослідної партії причепних вагонів [4, с. 242]. Компонування кузова було частково запозиченим з радянських електропоїздів: головний вагон мав з кожної сторони по 2, а проміжний вагон – по 3 зовнішні розсувні двері [14, с. 177–192].

Постановою Кабінету Міністрів України № 769 від 2 червня 1998 р. була затверджена Державна науково-технічна програма „Розвиток рейкового рухомого складу соціального призначення для залізничного транспорту та міського господарства” на 1997 – 2002 рр. Виготовлення передбачених програмою виробів мало зекономити валютні кошти в об’ємі 890 000 000 USD та створити близько 60 000 робочих місць. Станом на 1999 р. об’єм експорту компанії збільшився в 2,1 рази й досяг долі в загальному об’ємі виробництва 41,2% [4, с. 240, 274].

У 2000 р. відбувся перший конкурс на продаж 76% акцій ХК „Луганськтепловоз”, в рамках якого єдиним учасником та

переможцем стало ЗАТ „АвтоКраз”. Даний факт був категорично негативно сприйнятий керівництвом ХК „Луганськтепловоз”. Менеджмент Компанії який підтримувався місцевою владою регіону, вимагав проведення нового відкритого конкурсу, надаючи перевагу російським інвесторам. Зрештою, Фондом держмайна були скасовані результати конкурсу, а низка спроб продажу контрольного пакету акцій ХК „Луганськтепловоз” українському інвестору залишилась безуспішною [4, с. 314, 338].

24 жовтня 2000 р. ХК „Луганськтепловоз” представила перший восьмивагонний електропоїзд постійного струму українського виробництва ЕПЛ2Т-001, який надійшов в депо Ясинувата [4, с. 296]. Електропоїзд потужністю 960 кВт призначений для перевезення пасажирів на електрифікованих ділянках залізниць з номінальною напругою в контактній мережі 3000 В постійного струму. А вже 1 серпня 2001 р. на підприємстві був побудований восьмивагонний приміський електропоїзд змінного струму ЕПЛ9Т. При розробці електропоїздів спеціалістами ХК „Луганськтепловоз” були взяті за прототипи електропоїзди Ризького вагонобудівного заводу ЕР2Т та ЕР9Т. Принциповою ж відмінністю луганських електропоїздів стали збільшена довжина вагона до 25 м, а також розділення вагона на 2 салони із забезпеченням входу та виходу через тамбури [15, с. 123].

Електропоїзди ЕПЛ2Т та ЕПЛ9Т були призначені для перевезення пасажирів в районах з помірним кліматом, в приміському сполученні на електрифікованих ділянках залізниць (з номінальною напругою в контактній мережі 3 кВ постійного струму та 25 кВ змінного струму). Конструкційна швидкість – 130 км/год. Основна складова електропоїздів – 8 вагонів: 2 головних, 4 моторних і 2 причіпних. Кількість місць для сидіння: в головному вагоні – 118, в моторному вагоні – 118, в причіпному вагоні – 130 [15, с. 123]. При будівництві дослідних зразків були використані візки виробництва російської компанії ВАТ „Завод Трансмаш” (м. Тихвин), натомість по мірі освоєння виробництва електродвигунів НВО „Електротяжмаш” (м. Харків), встановлювались моторні візки виробництва ХК „Луганськтепловоз” [16, с. 61].

Станом на 2001 р. рівень зношеності рухомого складу усіх типів власності Укрзалізниці перевищив 57%, зокрема електропоїздів – 72%. За період 1991 – 2001 рр. середньорічна кількість закупівель електропоїздів склала 9,1 од. [17, с. 7,8]. У 2001 р. для модернізації рухомого складу Укрзалізницею було сумарно залучено 577 100 000 грн (понад 108 000 000 USD), що у 2,3 рази перевищувало аналогічні витрати за 2000 р. [18, с. 32]. За 2001 р. питома вага електропоїздів у номенклатурі продукції ХК „Луганськтепловоз” склала 49,3%, тоді як тепловозобудування – лише 14,2%. Упродовж року темпи зростання виробництва склали 151,3%, а об’єм виготовленої продукції – 89 500 000 грн (понад 16 700 000 USD) [4, с. 300 – 301]. Утім, вже в середині 2002 р., об’єм фінансування замовлень Укрзалізниці на виробництво моторвагонного рухомого складу був суттєво зменшений внаслідок як падіння транзиту залізничних перевезень, так і одночасній участі Укрзалізниці в масштабних інвестиційних проектах. До того ж, у 2002 р. керівництво ДП „Донецька залізниця” несподівано замовило 4 головних вагона ЕД2Т у російського Деміховського машинобудівного заводу [19, с. 350].

У жовтні 2004 р. ХК „Луганськтепловоз” був побудований дослідний моторний вагон ЕПЛ2Т з візками, розрахованими на швидкість до 160 км/год. Існували плани щодо комплектації цими візками майбутніх та переобладнання всіх наявних електропоїздів [4, с. 310, 312, 317, 324; 15, с. 146]. Подальше виробництво моторвагонного рухомого складу супроводжувалось збільшенням ступеню локалізації виробництва. У грудні 2004 р. моторвагонний рухомий склад виробництва ХК „Луганськтепловоз” був відзначений Державною премією України в галузі науки і техніки „За створення, освоєння виробництва та впровадження вітчизняного мотор-вагонного рухомого складу соціального призначення для пасажирських перевезень приміського сполучення” [20, с. 200]. А вже 19 липня 2006 р. Фонд державного майна України дозволив продаж контрольного пакету акцій ХК „Луганськтепловоз”, і 23 березня 2007 р. він був проданий російській компанії „Трансмашхолдинг” за 58 000 000 USD [21].

З 2006 р. електропоїзд ЕПЛ2Т-017 був вперше оснащений новою пластиковою обтічною кабіною, а у 2008 р. обтічною кабіною був оснащений і перший електропоїзд ЕПЛ9Т-015. У серпні 2007 р. були підписані протоколи щодо намірів між ХК „Луганськтепловоз” та Укрзалізницею на створення, виготовлення та закупівлю 58 електропоїздів постійного струму з асинхронним приводом конструкційної швидкістю 160 км/год ЕПЛ5Т та 85 модернізованих електропоїздів міжрегіонального сполучення постійного й змінного струму ЕПЛ2ТМ та ЕПЛ9ТМ [22]. У 2008 р. виробничі потужності ХК „Луганськтепловоз” дозволяли забезпечити виготовлення до 140 вагонів приміських поїздів на місяць. За 2008 р. колектив заводу виготовив 56 вагонів приміських електропоїздів постійного та змінного струму. Колектив ХК „Луганськтепловоз” здійснив великий обсяг робіт щодо доведення конструкції екіпажної та ходової частин електропоїздів, що було передбачено рішенням міжвідомчої комісії. Був розроблений, випробуваний та введений у виробництво покращений візок власної конструкції. За результатами 11 місяців роботи 2008 р. зростання темпів виробництва склало майже 200%, що стало рекордним економічним показником за 17 років. [23]. Утім, вже незабаром світова економічна криза 2008 р. суттєво ускладнила становище Компанії. Зокрема, вже в листопаді 2008 р. була перервана побудова електропоїзда ЕПЛ2Т-036.

У жовтні 2008 р. Міністерством транспорту України була затверджена „Комплексна програма оновлення залізничного рухомого складу України на 2008 – 2020 роки”. Програмою було визначено, що для організації швидкісного руху до 2020 року необхідно поповнити парк залізниць України міжрегіональними електропоїздами швидкістю 160 км/год на 40 одиниць, двосистемними електропоїздами з нахилюваним кузовом швидкістю 200 – 220 км/год – 17 одиниць [22]. На 2009 р. фінансовим планом „Укрзалізниця” була передбачена закупівля у ХК „Луганськтепловоз” 4 електропоїздів. На той час робота щодо реструктуризації та оптимізації чисельності працівників велась з розрахунку на замовлення Укрзалізниці [24].

Напередодні Чемпіонату Європи з футболу 2012 р. Кабінет Міністрів України ухвалив рішення про закупівлю швидкісного

моторвагонного рухомого складу. ХК „Луганськтепловоз” виступила з пропозицією щодо створення нових моделей швидкісних міжрегіональних електропоїздів швидкістю понад 200 км/год [22]. Утім, під час візиту до Південної Кореї була підписана угода про закупівлю Укрзалізницею 10 міжрегіональних електропоїздів Hyundai Rotem HRCS2 [25]. Попри це, спеціалісти ХК „Луганськтепловоз” продовжували пошук технічних рішень, які б дозволили запровадити швидкісні пасажирські перевезення з мінімальними витратами. Був розроблений проект міжрегіонального електропоїзду ЕПЛ20Т з максимальною експлуатаційною швидкістю 140 км/год. Розрахунки показали, що на тогочасному етапі реконструкції колії в умовах діючих обмежень, не вдалось би у повній мірі використати швидкісні якості поїздів, розрахованих на максимальну швидкість понад 160 км/год. При восьмивагонному виконанні електропоїзд мав місткість близько 580 пасажирів, а його вартість не перевищувала 95 млн. грн. (менше 9 000 000 євро). Для порівняння ціни вартість електропоїзда Hyundai Rotem HRCS2 30 000 000 євро при місткості 580 пасажирів [22]. У 2011 р. ХК „Луганськтепловоз” взяла участь у тендері на поставку електропоїздів ЕПЛ20Т швидкістю 140 км/год [26]. Внаслідок відсутності фінансування зі сторони Укрзалізниці всі роботи в даному напрямку були остаточно згорнуті.

Отже, протягом тривалого часу ДХК „Луганськтепловоз”, маючи потужний науково-виробничий потенціал, здійснювала розробку та створювала унікальні зразки залізничної техніки, експорт яких здійснювався до багатьох країн світу. На початку 1990-х рр. за відсутності конвертованої валюти в країні для імпорту рухомого складу, Об'єднання отримало можливість проведення конверсії та диверсифікації виробництва на тлі поступового зниження попиту на магістральні тепловози та загострення економічної кризи. В умовах падіння попиту на тепловози ХК „Луганськтепловоз” була вимушена працювати в дослідно-експериментальному режимі, коли серійне виробництво – основне джерело отримання прибутку практично зупинене, а темпи освоєння нової техніки не дозволяли компенсувати об'єктивні витрати. До того ж під час господарської діяльності проявлялись паразитичні підходи

державного монополізму. Розрахунок, зроблений на освоєння виробництва нової техніки виключно на бюджетній основі фінансування виявився в нових ринкових умовах хибним [4, с. 266]. До того ж, тривалий час менеджмент Компанії інвестував в застарілі технології радянського машинобудування, чим фактично обумовив подальшу неконкурентноспроможність продукції поза замовленням державного монополіста – Укрзалізниці.

Зрештою, на виконання низки державних програм у період з 1996 по 2003 рр. ХК „Луганськтепловоз” були створені електропоїзди постійного струму ЕПЛ2Т та змінного струму ЕПЛ9Т. Конструкторами ХК „Луганськтепловоз” було також розпочато розробку перспективних швидкісних електропоїздів міжрегіонального сполучення ЕПЛ5Т та ЕПЛ20Т. Утім, з огляду на затяжний процес корпоратизації підприємства, недостатній рівень управлінської культури менеджменту компанії в період ринкової трансформації економіки, а надто ж невизначеність подальших замовлень та платоспроможності Укрзалізниці ХК „Луганськтепловоз” була вимушена згорнути процес диверсифікації та зосередитись на виробництві локомотивів та їх комплектуючих за контрактами РФ.

Джерела та література

1. Москаленко П., Мукмінова Т. Укрзалізниці. Поступ часу. 1991–1996. Матеріали до історії залізничного транспорту України. Київ, 1996. 336 с. **2. Штернов А. А. (Ред.)** Технический прогресс в машиностроении Украинской ССР, 1917 – 1967. Киев: УкрНИИНТИ, 1967. 372 с. **3. Жданов Г.** Верность традициям. Очерк истории Ворошиловградского ордена Ленина и ордена Октябрьской революции тепловозостроительного завода им. Октябрьской революции. М.: Мысль, 1981. 200 с. **4. Цыганков-Серебряков Ю. В. (Ред.)** Люди. Годы. Факты. ОАО „ХК” Лугансктепловоз”. Луганск, 2006. 479 с. **5. Краевой С.** Выдержим и эту дорогу железную... *Октябрьский гудок*. 1992. 26 августа № 50 (10329). С. 1. **6. Лозовой М.** Достоинно реализовать возможности. *Октябрьский гудок*. 1992. 26 августа № 52 (10331). С. 2. **7. Буянов А. Ф.** Творцы новой техники. Луганск, 2005. 288 с. **8. Свиридов Е. Я. (Ред.)** Луганские локомотивы: люди, годы, факты: Хроника 100-летней жизни луганских

локомотивостроителей. Луганск, 1996. 406 с. **9. Комплексная** целевая научно-техническая программа „Развитие железнодорожного транспорта Украины” (Вагоны грузовые и пассажирские. Тепловозы и электровозы. Городской электротранспорт). Приоритетное направление: „Продукция транспортного машиностроения. Приоритет 16”. Киев, 1994.

10. Постанова Кабінету Міністрів України від 22 лютого 1994 р. № 115 „Про Державну програму електрифікації залізниць на 1994 - 2004 роки”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/115-94-%D0%BF#Text>

11. Постанова Кабінету Міністрів України від 13 травня 1994 р. № 308 „Про державну підтримку залізничного транспорту у 1994 році”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/308-94-%D0%BF#Text>

12. Постанова Кабінету Міністрів України від 4 червня 1994 р. № 364 „Про організацію виробництва вагонів дизель- та електропоїздів”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/364-94-%D0%BF#Text>

13. Указ Президента України від 19 травня 1995 р. № 382/95 Про створення Державної холдингової компанії „Луганськтепловоз”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/382/95#Text>.

14. Басов Г. Г. Прогнозування розвитку дизель-поїздів для залізниць України. Харків: Апекс+, 2004. 239 с. **15. Басов Г. Г., Яцько С. І.** Розвиток електричного моторвагонного рухомого складу. Харків: Апекс+, 2005. Ч.2. 247 с. **16. Басов Г. Г.** Об электропоездах компании „Лугансктепловоз”. *Вісник Східноукраїнського національного університету: Серія: Технічні науки*. Луганськ, 2001. № 7 (71). С. 61 – 64. **17. Федюшин Ю. М.** К проблеме обновления подвижного состава железных дорог Украины. *Залізничний транспорт України*. К., 2001. № 2. С. 7 – 10. **18. Кірта Г. М.** Інтеграція залізничного транспорту України у європейську транспортну систему. Дніпропетровськ : Видавництво Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту ім. В. Лазаряна, 2004. 248 с. **19. Абрамов Е. Р. (Ред.)** Электроподвижной состав Отечественных железных дорог. Санкт Петербург, 2015. 561 с. **20. Стогній В. С., Жданенко О. І. (Ред.)** Лауреати Державних премій України в галузі науки і техніки 1992–2008 роки. Київ, 2009. 326 с. **21. Павлюк І.** Аукціон небаченої безкорисливості. Українська технічна газета. 2010. 22 июня. № 25–26. С. 6.

22. Спектор В. Вагонные споры. *Украинская техническая газета*. 2011. 1 февраля № 3 (158). С. 10. **23. Спектор В.** В контексте времени. *Украинская техническая газета*. 2009. 5 февраля. № 6 (58). С. 10. **24. Особова Е.** „Лугансктепловоз” между сокращением каждого четвертого и полной остановкой. *Украинская техническая газета*. 2009. 28 апреля. № 18. С. 5. **25. Спектор В.,** Масюченко И. С корейским шиком – по нашим рельсам? *Украинская техническая газета*. 2009. 4 августа № 30 (82). С. 6. **26. Юрова С.,** Спектор В. Сергей Михеев: „У нас славное прошлое и хорошие перспективы”. *Украинская техническая газета*. 2011. 31 мая. № 20. С. 5.

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧІ РОЗВІДКИ ІНШИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

О. Ю. Барсуков

(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

Дмитро Зеленський –

визначний лубенський полковник і борець із царизмом

Дмитро Зеленський був відомим політичним діячем Гетьманщини початку XVIII ст. Його дипломатичні здібності і управлінські навички вражали, а міцна проукраїнська позиція назавжди закарбувала його в історію Лубенщини і всієї України як справжнього героя і патріота свого краю. З цієї причини не можна не висвітлити долю такої унікальної та сильної особистості, що і буде зроблено у даній статті.

Спочатку варто пройтись по біографії Дмитра для кращого розуміння його особистості. Походив він із Правобережної шляхти, яка разом із Іваном Мазепою перебралась на правий берег і посіла там керівні посади. Його батько Михайло Зеленський був наближеним до гетьмана, тому і син зайняв гідне місце.

Оскільки Дмитро Зеленський мав гарну освіту, то він відразу посів провідні позиції при уряді І. Мазепи і став дипломатом, а також бунчуковим товаришем (1689–1699). Він супроводжував гетьмана в посольстві до Москви у 1689 р.

Такі зв'язки допомогли Зеленському зайняти місце Лубенського полковника у 1700 р., після смерті довгожителя-попереднього полковника Леонтія Свічки.

В управлінні Дмитро був доволі різноплановим. З одного боку, він щедро обдаровував церкви універсалами на привілеї, зокрема у 1707 р. надав титарю Свято-Покровської церкви Василю Лехненку право на звільнення від міських повинностей і податків [4, с. 420]. Не обходив він увагою і старшину, якій універсалами надавав і підтверджував права на маєтності, зокрема у 1701 р. Яремі Ілляшенку, чигирин-дубравському сотнику, – підтвердження прав на село Гусине [7, с. 562]; у 1708 р. надав значному військовому товаришеві Петру Кулябці

військовий ліс [7, с. 562]. З іншого боку, він агресивно захоплював села місцевих жителів: Буромлю, Олександрівку, Луку, а також намагався відібрати Худоліївку. У випадку Буромлі він хотів осадити і купити це село у Василя Левченка, а коли це не вдалося, просто забрав його силою [6, с. 129]. Щодо Худоліївки, то раніше це було село полковника Свічки, Зеленський же вирішив, що воно йому має дістатися по наступництву, тому відправив сюди загін своїх людей. Їм відповів місцевий управитель козак Карпо Худолій, що не бути цьому, і пригрозив чинити опір. Тоді Зеленський пішов у суд, намагався переглянути їхні володіння і відсудити одне із озер, яке не було внесене до їхніх володінь [8]. Як бачимо, Дмитро був доволі неприємною людиною, бо мав жагу до володінь і статків, через що міг не подобатися декому.

Проте свою головну роль Дмитро Зеленський зіграв у Північній війні (1700–1721), коли перейшов разом з І. Мазепою на сторону шведів.

Сприяли цьому такі фактори:

- використання козаків на лінійних роботах, у військових діях і під час придушення повстань. Наприклад Лубенський полк придушував Башкирське повстання у 1707–1709 рр., зазнав утисків від московської влади й в плані особистого ставлення, й постачання всім необхідним. Так, під командуванням Леонтія Кічкаровського до Пензи було вислано військо 1200 осіб. Як прибули до міста, вони попросили у місцевої влади собі і коням харчі та місце для постою. Та ж у відповідь не надала їм цього, ще й наказала місцевим чувашам, татарам і мордві вигнати їх з міста. В результаті козаки були змушені ночувати просто неба у холодну осінню ніч без корму, ще й царські воеводовські люди („брати по вірі”) повикидали їх короги з хрестами. Щоб хоч якось прокормитися, козаки мусили продавати свій одяг, мушкети, курінні казани. Багато з них не витерпіли таких умов, тому окремих загін чисельністю у 900 осіб на чолі із Степаном Лозовницьким відокремився від війська та втік. Ті ж, що залишилися та довели похід до кінця, були не такі ефективні за невеликої кількості (300) і повернулись назад у 1709 р. [3, с. 18–33]. Ось так царська влада ставилась до козаків.

- постій московських військ, які постійно використовували ресурси з наших земель (провіант, проживання);

- небажання царя допомагати військами Гетьманщині у боротьбі зі шведами – фактична зрада союзу. Ще на початку Північної війни Мазепа просив царські війська на допомогу проти польського короля Станіслава Лещинського, але той йому відповів: „Я не можу дати навіть десяти чоловік; боронися, як знаєш” [1]. Це була фактична зрада ще давньої Переяславської угоди і всіх наступних про протекцію Московії над Гетьманщиною.

Вищенаведені фактори, а також втома від війни і зростання повстанських настроїв, спричинили до того, що Дмитро Зеленський був у числі тих представників найближчого кола, які радили Мазепі йти на союз зі Швецією (сам Зеленський, Дмитро Горленко і Данило Апостол), а не об'єднуватися з військами Петра: „Отказали на тое всі единогласно, чтоб не ишол, и совітовали, дабы немедленно до короля шведского посылал с прошением о протекцию” [2]. Дмитро Зеленський вірно зрозумів політичні обставини того часу, він бачив всю суть загарбницької політики Московії і знав, що спокою при цій державі не буде ані старшині, ані простим козакам, а Швеція все ж європейська шляхетна держава, яка поважає своїх союзників. Саме тому Дмитро виступив із частиною Лубенського полку, яка підтримувала Мазепу до Полтави на з'єднання зі шведами.

Дещо раніше в Батурині велася відчайдушна оборона проти московських військ Меншикова, якого на гетьманську столицю направив Петро, дізнавшись про „зраду” Мазепи. Оборonoю міста, за даними спійманого московити канцеляриста Олександра Дубяги, займалося приблизно 8 тисяч солдат (була тут і частина Лубенського полку): „А в Батурином де замке ныне войска четыре полка сердюцких, Чечелев, Покотилев, Денисов, Максимов, да казаки городовые полков Миргородского, Прилуцкого и Лубенского; а по сколку которого полку человек, о том не знает” [5]. У сердюцьких полках було 600-800 військових кожному, а городові полки мали по 1500 козаків, тому десь і виходило до 8-ми тисяч. Відчайдушно вів оборону обложений гарнізон міста Батурин, славно билися козаки, проте знайшовся серед них і один зрадник – прилуцький полковник

Іван Ніс, який спочатку підбурював козаків на здачу фортеці, а потім таємно надіслав до Меншикова свого посланця Соломаха, який показав йому таємний хід, що допомогло московитам взяти місто. Московське військо не жаліло нікого – окрім деяких зрадників, до яких входив і Ніс, яких було помилувано, вона вбила майже весь гарнізон. „Лондон Газетт” 29 грудня 1708 р. писала, що О. Меншиков у Батурині „залогу... в числі 6 тисяч наказав вирубати” [5]. До цих жертв додалося ще до 8-ми тисяч цивільних, і разом вийшло приблизно 14 тисяч українців, які були жорстоко вбиті. Туди ж входили і відважні козаки Лубенського полку Дмитра Зеленського.

Як було сказано раніше, Дмитро Зеленський відправився до Полтави для з'єднання зі шведами. Там же він очевидно брав участь у Полтавській битві 1709 р., яку, на жаль, ми програли.

Доля найближчих сподвижників І. Мазепи після битви була різна: Дмитро Горленко пішов разом із І. Мазепою у еміграцію до Молдови, Данило Апостол, підтримавши союз зі Швецією 28 жовтня 1708 р., уже через місяць 21 листопада перейшов на сторону Петра I та випросив в нього прощення, зберігши свої посади. Дмитра ж Зеленського очікувала найтяжча участь – він здався після битви, під час допитів говорив, що не знав нічого про перехід на бік шведів, але влада йому не повірила, забрала всі його маєтності і відправила до заслання на Сибір, де він і помер у 1711 р. [2].

Підсумовуючи, варто зазначити, що Дмитро Зеленський – це визначний політичний діяч XVIII ст. Його вклад в українську історію полягав у тому, що він став проти московського тирана на шлях визволення від його гніту. Проте такі фактори як жага до влади і володінь, а також погана підготовка повстання призвели до того, що більша частина козаків не підтримала цей виступ і стала на бік царя, за що потім поплатилася вся Україна своєю свободою. Як було наведено, ще в ті часи Московія не особливо переймалася правами і вольностями козаків: зневажала, принижувала, відправляла на найважчі завдання, витягувала ресурси і харчі з Гетьманщини, – а вже після поразки І. Мазепи вона почала ставити лояльних собі командирів, контролювати їх, і ще більш інтенсивно використовувати козаків у походах і на примусових будівництвах і роботах (наприклад, будівництво

Ладозького каналу, де, через погані умови праці загинуло і захворіло тисячі козаків).

Джерела та література

1. Гетьман Іван Мазепа та 17-річний цар: як Петро I встромив зрадницький ніж у спину Україні. URL : <https://www.5.ua/polityka/hetman-ivan-mazepa-ta-17richnyi-tsar-iaak-petro-i-vstromyv-zradnytskyi-nizh-u-spynu-ukraini-174293.html>.
2. Дмитро Зеленський. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Дмитро_Зеленський
3. Кочегаров К. О. Участь козаків в придушенні башкирського повстання 1704–1711 рр. *Український історичний журнал*. 2010. № 6. С. 18–33.
4. Мицик Ю., Тарасенко І. Ю. 12 документів з історії Полтавщини XVII–XVIII ст. (з фондів Інституту рукопису Національної Бібліотеки України імені В. І. Вернадського). *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2017. Вип. 21. С. 414–427.
5. Павленко С. Не батуринська комедія, а трагедія! *Голос України*. 2007. URL : <http://www.golos.com.ua/article/207896>.
6. **Труды** Полтавской ученой архивной комиссии / Под ред. И. Ф. Павловского, А. Ф. Мальцева, Л. В. Падалки и В. А. Пархоменко. Полтава: Тип. Г. И. Маркевича, 1909. Вип. 6, ч. 1. 145 с.
7. **Універсали** Івана Мазепи (1687–1709) / Упорядн.: І. Бутич, В. Ринсевич. К.; Л. : НТШ, 2006. Ч. II. 799 с.
8. Худоліївка (Кременчуцький район) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: URL : [https://uk.wikipedia.org/wiki/Худоліївка_\(Кременчуцький_район\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Худоліївка_(Кременчуцький_район)).

О. Г. Боднарчук

(Державний податковий університет)

Політика радянської влади на західноукраїнських землях в галузі освіти у період вересня 1939 – червня 1941 рр.

Радянізація торкнулася усіх сфер суспільства. Водночас з перших годин встановлення радянської влади жителям Західної України стало зрозуміло, що вона принесла не свободу і можливість створити українську державу, а „щасливе життя” за радянського правління.

Активно проповідуючи принцип соціалізму: „Від кожного за його здібностями, кожному за його працею!”, рівноправність націй і рас, жінок і чоловіків в усіх галузях

господарського, державного, культурного і громадсько-політичного життя, пропагувалось право громадян на працю, відпочинок, освіту, матеріальне забезпечення в старості. Людям щоденно твердили, що вони починають будувати своє нове, вільне, щасливе життя. Ці твердження підкріплювались практичними заходами, які мали демонструвати, що нова влада слів на вітер не кидає [1, с. 80–81]. Зокрема, відбувалася реорганізація освіти й культури.

Одним з найпопулярніших заходів радянської влади стала деполонізація освіти. Із залученням великих коштів проводилася українізація. Відкривалися школи, вищі навчальні заклади. Українці мали змогу навчати дітей в українських школах і університетах. Виникла велика потреба у кадрах. Зі сходу направлялися вчителі для роботи на новоприєднаних територіях. Були створені гуртки і курси з ліквідації неписьменності. Безперечно, це був великий успіх, але водночас відверто нехтувалися місцеві традиції та особливості [2, с. 13].

Таким чином, головними напрямками нової влади в освітній галузі були деколонізація освіти і приведення її у відповідність з радянською системою освіти, яка утвердилася в СРСР. Перебудовчі процеси відбувались і в галузі вищої освіти. Зросла загальна кількість вузів. Відбулась структурна реорганізація галузі [3, с. 67].

Зокрема, незважаючи на внутрішні проблеми, на потреби культурного будівництва в західних областях, були виділені значні кошти, які спрямовувались передусім на розширення мережі шкіл, культурно-освітніх закладів, подолання неписьменності, що знаходило схвалення місцевого населення [4]. Так, відбувались зміни в освітній сфері – впровадження обов'язковості загальної освіти, доступності та безкоштовності; відкриття нових шкіл, училищ, університетів. Водночас підручники і посібники відображали офіційну ідеологію, відкидалися будь-які спроби плюралізму та християнська мораль [5, с. 209–210].

Загалом, наслідки радянської Західної України досить неоднозначні, разом з тим, відбулося чимало позитивних змін, а саме в освітній та культурній сферах. Освітня система, перш за все школа, служила провідником нових ідей, норм цінностей і

порядків, тобто транслювала радянську культуру для підростаючих поколінь, які мали розвивати соціалістичну державу в майбутньому.

На час „возз’єднання” українських земель в єдиній УРСР українська школа в західноукраїнському регіоні була майже повністю знищена. Соціально-економічне, політичне, культурне й духовне життя українців на їхніх споконвічних землях підтримувалося героїчними зусиллями національно свідомої еліти, яка в боротьбі за збереження національної ідентичності зуміла зорганізувати у політичних, економічних, культурних, релігійних та інших об’єднаннях значні верстви народу [6, с. 335].

Вже в кінці 1939 р. радянська влада, на відміну від польської, здійснювала політику українізації в галузі освіти. Для цього виділялися значні кошти, що сприяло збільшенню шкільної мережі. Цим переслідувався ряд цілей. По-перше, розширення мережі шкіл передбачало охоплення дітей навчанням за радянськими програмами і підручниками, які мали виразно ідеологічне спрямування. По-друге, підготовка і перепідготовка вчителів з місцевих жителів, дозволяли отримати масовий загін пропагандистів радянського способу життя. По-третє, створення розгалуженої мережі шкіл для неписьменних давала можливість охопити ідеологічним впливом доросле населення. По-четверте, переведення шкіл з польською мовою навчання на українську заклало основи широкого запровадження в майбутньому російської мови [7, с. 73].

У радянській історіографії усталеною була однозначно позитивна оцінка реорганізації шкільництва, як і всієї „соціалістичної перебудови” краю. І справді, з огляду на стрімке зростання кількості шкіл з українською мовою викладання, що забезпечило доступ до освіти всім дітям шкільного віку, на безкоштовність освіти, позитивна оцінка реорганізації школи цілком правомірна. Однак, домінантними при її запровадженні були не національні, а геополітичні чинники, покликані забезпечити не корінні інтереси місцевого, переважно українського, населення, а далекосяжні плани радянського політичного режиму, що замінив на цих землях польський [6, с. 335]. Відтак, як і в попередні десятиліття більшість корінного населення західноукраїнських земель була позбавлена

можливості розвивати свою національну мову, освіту, культуру в інтересах національного самовизначення і самоутвердження. Кожен політичний режим, встановлений у краї, маніпулював системою освіти на свій розсуд [6, с. 335–336].

Позитивним є також той факт, що радянська держава вкладала значні кошти в розвиток освіти: чи то друк підручників і посібників, чи то закупівля шкільного приладдя, а також досить потужно фінансувала матеріальний складник освіти, будуючи нові школи, дитячі садки тощо. Ще одним позитивним моментом стало домінування української мови в закладах освіти Західної України в досліджуваний період [8, с. 72].

Зокрема, усі школи, де це було можливо, негайно переводилися на українську мову навчання. Вже у першому півріччі 1939–1940 навчального року школи у Західній Україні працювали за перехідними програмами, спеціально розробленими для них. Насамперед, діючому учительському корпусу слід було дати зрозуміти, що саме вимагається від учителів за нових умов. Задля цього, у містах, скликалися наради педагогів. Головним лейтмотивом таких нарад була ідеологія марксизму-ленінізму, ознайомлення з радянськими пріоритетами і методами освіти, поліпшення знання української мови. Про дещо ґрунтовнішу перепідготовку учительських кадрів можемо говорити уже з другого півріччя 1939–1941 навчального року [9, с. 35].

До негативних моментів освітньої політики радянської влади в регіоні слід віднести й безальтернативне нав'язування форм і методів масової освіти з відкиданням і навіть відкритим нехтуванням національних і регіональних особливостей. На основі стандартних для СРСР державних навчальних програм упроваджувалися заідеологізовані підручники та посібники, здійснено уніфікацію освіти й інтеграцію її в радянську освітню систему. Повністю відкидалося релігійне виховання. Окрім того, незважаючи на українізацію школи, вищих і професійних навчальних закладів, громадського та державного життя, із часом дедалі помітнішими ставали ознаки майбутньої русифікації, що почало проявлятися уже з 1940 р., коли в західні області України масово стали направляти вчительські кадри зі Східної України [8, с. 72].

Отже, незважаючи на окремі недоліки, необхідно відмітити, що радянській народній освіті, в стислий термін вдалося втілити в життя ідеї загальної та доступної освіти, ліквідувати неписьменність, створити широку мережу установ та організувати підготовку радянських вчителів, що багато в чому вирішувало завдання повсюдної адаптації населення до нової, радянської культури.

Джерела та література

1. Фостій І. П. Північна Буковина і Хотинщина у Другій світовій війні 1939–1945 рр. Чернівці : Чернівецьке обласне відділення Пошуково-видавничого агентства „Книга Пам’яті України”. 2004. 368 с. **2. Гуменюк О. В.** Радянизація західноукраїнських земель у 1939–1941 рр. : методи і напрями реалізації та сприйняття місцевим населенням : автореф. дис... канд. іст. наук : 07.00.01. Чернівці, 2009. 20 с. **3. Понсдельник Л.** Політика радянського режиму на західноукраїнських землях у культурній сфері (вересень 1939 р. – червень 1941 р.). *Друга світова війна і доля народів України : 2-а Всеукр. наук. конф. Київ, 2006.* К. : Сфера, 2006. С. 67–68. **4. Шилюк О.** Радянизація західних областей України через призму бібліотечної справи. URL : https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4483/2012_radjanizats%2039-40.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення : 25.04.2023). **5. Докаш О. Ю.** Політико-культурна трансформація західних областей в контексті утвердження ідеології радянського тоталітаризму (1930–1950-ті роки) : дис... д-ра політ. наук : 23.00.03. К., 2017. 438 с. **6. Панчук М., Сворака С.** Шкільництво в західноукраїнських землях у ХХ ст. : аспект історії та геополітики. *Міжнар. наук.-практ. конф. м. Івано-Франківськ (21–22 листопада 1996 р.).* С. 334–349. **7. Лучаківська І.** Українська інтелігенція західних областей УРСР в перші роки радянської влади (1939 –1941 рр.). Дрогобич : Відродження, 1999. 122 с. **8. Стрільчук Л.** Освітня політика радянської влади на землях Західної України (1939–1941 рр.). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.* 2017. № 5. С. 68–73. **9. Стрільчук Л.** Політика радянської влади на землях Західної України в галузі культури, освіти та релігії у період вересня 1939–

червня 1941 рр. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. Чис. 18. 2017. С. 32–37.

О. І. Бублик

(ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”)

**Спротив антирелігійній політиці більшовиків
в Україні у 20-х рр. ХХ ст.**

Із самого початку реалізації антицерковної політики більшовицького уряду віруючі доступними для них засобами намагалися чинити організовану протидію антирелігійній кампанії. Так, у деяких містах України після видання більшовицького декрету про відділення церкви від держави в приходах був оголошений триденний піст покаяння. Створювались союзи ревнителів православ'я, поживалася діяльність старих братств та створювалися нові, що об'єднували територіально кілька приходів і поширювали свій вплив на значну частину прихожан. У Харкові при Покровському монастирі відкривається братство святителя Мелетія; у Києві ще в грудні 1917 р. було засновано братство Воскресіння Христового, на чолі братерства стояв псаломщик Василь Миколайович Попов. Отже, з самого початку дії влади стосовно церковного життя зіштовхувалися із організованою протидією віруючих та духовенства.

Однак це не зупиняло більшовиків, котрі після коротких пауз знову починали атаку. Гоніння на віру поступово загнали християн у катакомби. Перші нелегальні групи віруючих з'явилися в Україні в 1922–1923 рр., коли церкви захоплювалися обновленцями. Православні, для яких було неприйнятним відвідування розкольницьких храмів, мусили обиратися на таємні молитовні зібрання. У наступні роки релігійне підпілля постійно поповнювалося віруючими закритих громад, проте їх чисельність була ще незначною.

Наступні події, пов'язанні зі здійсненням масової колективізації сільського господарства, підтверджували прагнення комуністичного режиму поставити духовенство „на коліна”. Як показують численні приклади, духовенство і віруючі

активно виступали проти усуспільнення майна, худоби, протидіяли тому тиску, який чинився на них з боку партійних, радянських органів, спецслужб, надзвичайних збройних загонів тощо.

Крім антиколгоспних гасел, віруючі виступали за недоторканність церкви, яку вважали чи не останнім оплотом у захисті своїх прав.

У відповідь на політику влади, яка обезкровлювала село, збільшилася кількість масових селянських виступів. У них проявлялися риси організованості та згуртованості селян [1, с. 80]. У цій ситуації важко було залишитися на нейтральній позиції навіть духовенству. Зокрема, на Донеччині, Полтавщині, Сумщині та Київщині характерними були заворушення, пов'язані з утисками селян, по-перше, щодо колективізаційних процесів; по-друге, з реакцією мешканців сіл на ці утиски. Як свідчать архівні дані, що стосуються цих регіонів, виступи селян мали масовий характер. Ідейними керівниками цих виступів, здебільшого, були церковно- та священнослужителі. Їхній вплив на заворушення селян, зазвичай, мав не безпосередній, в опосередкований характер. Останнє виявлялося в тій вірі, яку сповідували селяни та в авторитеті служителів культу.

Безпосередня діяльність духовенства проти атеїстичної політики і практики радянської влади зафіксована в багатьох документах, що містяться в ЦДАГО України, а саме, у спец довідках ДПУ України до ЦК ВКП(б) та ЦК КП(б)У. У цілому, сприймаючи їх як інформаційне джерело, слід зазначити, що 30-ті рр. ХХ ст. (пошук „ворогів народу”) потребують деяких коректив. По-перше, за своєю чисельністю: чим більше – тим краще, „об'єктивніше”. По-друге, значна кількість документів у часи здобуття Україною незалежності набула реабілітаційного спростування. Тому, на наш погляд, важливо дослідити тенденції, які висвітлюють сутність наявних свідчень.

Показовою для аналізу є спецдовідка від 13 лютого 1934 р. про те, що тільки за два минулих місяці розкриті і ліквідовані 85 контрреволюційних угруповань, за якими репресовані 400 осіб [2, арк. 20].

Характерні наступні показники. У Вінницькій області в колгоспі с. Яново Тепликського району активну антирадянську

діяльність провадив голова колгоспу – син попа [2, арк. 5]. В Одеській, Харківській, Донецькій, Київській та інших областях також до контрреволюційної діяльності були залучені особи, близькі за родинними зв'язками до священнослужителів [2, арк. 6, 7, 8, 9, 10, 12, 14, 15]. Показовими є вислови дяка А. Ключко з церкви сіл Дуванько та Цигановка Покровського району Дніпропетровщини: *„Минулої весни від голоду вмерло багато людей. У цьому році буде ще гірше”* [2, арк. 15].

Такі ж події відмічалися на Полтавщині та Черкащині, а також в Могилів-Подільській окрузі [3, арк. 20; 50, 330].

Арешти священнослужителів викликали численні зіткнення влади з віруючими. Для порятунку священика виступили не тільки члени церковної ради, а всі селяни. Такі виступи відбувалися у селі Березівка Криворізької округи під час арешту священика. Інформація про арешт священика швидко поширювалася, і окрім жінок чисельністю до 300 осіб з Березівки, до сільради підійшли віруючі з навколишніх хуторів. У натовпі звучали вигуки: *„Бий голову, комуністів і комсомольців, дайте звістку в інші села, нехай збереться більше людей – звільнимо батюшку”*. Віруючі влаштували збори, на яких було ухвалено постанову клопотати про звільнення Колоса. Для придушення виступу селян до села виїхав уповноважений окружного відділу ДПУ, який після розслідування заарештував вісьмох „зачинателів волинок” [1, с. 270].

Таким чином, з моменту приходу до влади більшовиків, їх антицерковна компанія нагтовхувалася на стихійний протест з боку різних релігійних громад. Це обумовлювало, у свою чергу, активізацію терору радянської влади стосовно церкви, яка, врешті решт, була змушена визнати політику та владу більшовиків.

Джерела та література

- 1. Васильєв В.,** Віола Л. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 – березень 1930 рр.). Вінниця, 1997. 536 с.
- 2. Центральний** державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6581. 20 арк.
- 3. ЦДАГО України.** Ф. 1. Оп. 20. Спр. 2006. 46 арк.

Т. О. Гурт
(ОЗ „Засульський ліцей ЛМР”)

Товариство „Просвіта” на Лубенщині
у період 1906 – 1914 років

Діяльність товариства „Просвіта” на Полтавщині і, зокрема, на Лубенщині висвітлювалася у газеті „Рада”, яка виходила друком у Києві в 1906–1914 рр., а також у працях В. Ревеуга, Г. Ковалю, О. Пустовгара та ін. І саме етап зародження лубенської „Просвіти” маємо на меті розкрити у цьому дослідженні.

Перші спроби заснувати і утвердити товариство „Просвіта” у місті Лубни належать Володимирі Шемету. Про це ми можемо дізнатися із публікації в газеті Рада від 12.01.1907 р.:

„Лубні. До справи заснування українського товариства «Просвіта» імени Драгоманова в Лубнях. В кінці грудня минулого року полтавське губернське у справах спілки присутствіє розглянуто статут вище згаданого товариства, доставлений, разом із заявою В. Шемета (який і виступав оборонцем «Просвіти» на засіданні цього присутствія) д. Сіяльський – член присутствія – теж хотів би боронити справу заснування «Просвіти», але ж йому заборонено казати промову в присутствії. Через кілька днів присутствіє сповістило д. Шемета, що воно не ствердить статуту, бо товариство має на меті розбуджування поміж народом його національну й політичну самосвідомість; приймаючи на увагу, що ті заходи, якими товариство бажає впливати на нарід: видання книжок, листків, скликання зібрань і т. ін. вважаються у наші бурхливі часи небезпечними, присутствіє визнаючи, що відкриття товариства «Просвіта» погрожувало б громадському товариству «Просвіта» імени Драгоманова в реєстрації. Таким робом полтавське губернське по справам спілки присутствіє визнає просвітні товариства незаконними і небезпечними для громадського спокою” [4, с. 3].

З газети „Громадська думка” ми дізнаємось, що „метою діяльності товариства «Просвіта», яке засновувалося 20 червня 1906 р. як в Полтаві, так і Лубнах, було відкриття в місті безплатної народної бібліотеки-читальні, робити читання для

народу, театральні вистави і всякі збори, окрім того видавати книги і відозви” [2, с. 3].

І попри заборону „Просвіти” та утиски з боку чиновників українське в Лубнах було, воно шукало шпаринки бути побаченим, почутим для всіх бажаючих.

Отож, дізнатися про культурний розвиток у Лубнах у міжреволюційний період нам допоможуть публікації з газет „Громадська думка” 1906 р. та „Рада”, яка видавалася у Києві в 1906–1914 рр.

„У неділю 18 червня 1906 року в літньому театрі гурток прихильників драматичної умілости виставляв драму М. Л. Кропивницького «Доки сонце зійде, роса очі виїсть». Прибуток, який лишився від цієї справи, був призначений на будівлю пам’ятника Т.Г. Шевченка в Києві. Не вважаючи за мету вистави і цікавість драми, прибуток був занадто невеликий. Сталося це мабуть тому, що грали поганенько” [3, с. 4].

„Перша гімназійна театральна вистава рідною українською мовою. Торік Лубенським гімназістам заборонено було навіть ходити в театр, коли грали що-небудь Українське. Цей же рік ми бачимо таке з’явище: 9 лютого, в четвер, у Лубнях гімназістами та гімназістками була встановлена в дворянському клубі комедія Тобілевича «Мартин Боруля». П’єсу виконано досить гарно, коли мати на увазі те, що учні грали вперше. Спектакль закінчився дивертисментом, у котрому брав участь гімназійний хор. Хором керував теж гімназіст. Учні були в Українському убранню: найбільше вражіння на слухачів зробила остання пісня: «Гей Українці, іще наша живе річ святая». Цю пісню публіка примусила повторити тричі; а коли почали визивати вчетверте, то розпорядник спектаклю від «родительського комітета») Шипулінський заборонив більше співати цю пісню. Збір пішов на користь бідних учнів обох гімназій, що не мають спромоги заплатити за науку” [1, с. 4].

„В суботу 27-го січня 1907 року учні місцевої чоловічої гімназії, окремо кожний час, обговорювали питання про заведення в гімназії української мови, як окремого предмета. На це пристало коло 80 процентів учнів. Учні покликали до себе (в 8-й клас) директора і зробили йому відповідну заяву. Директор відмовився, що і так багацько вчать різних мов, що не слід

накладать на себе зайвий тягар «незнайомої» мови, але учні відповіли. Що вони майже всі знайомі з українською мовою і літературою, як російської України так і Австрійської, а наука її для їх необхідна. Здивований директор зауважив, що ніякої літератури і письменників окрім Грінченка він не знає. Хоч він тоже «українець» і пам'ятає Куліша «Основу». Коли ж учні почали перелічувати йому, скільки є у нас письменників, то він, не дослухавши до кінця, сказав, що йому зараз ніколи. З свого боку він пообіцяв підтримувати це питання на з'їзді директорів, який має скоро відбутись, коли вона там виникне. А сам він порушити це питання боїться (!?). Домагались гімназисти це, щоб в їхній книгозбірні були українські книжки, але адміністрація відмовила, що в «хазяйственому комітетові» бракує грошей (всього 21 карбованець, кажуть). Руські ж книжки одержуються цілими транспортами і на це гроші знаходяться» [5, с. 4].

„У неділю 25 лютого 1907 року у нас відбувся вечір, присвячений пам'яті великого Кобзаря України Шевченка, з приводу 46-х роковин його смерті. Чистий прибуток з цього «вечора» було призначено на побільшення кошту на будівлю пам'ятника поетові в Києві. Програма «вечора» був чималий і улаштований дуже гарно, але виконаний він був, ніде правди діти, незовсім гарно.

Концертний відділ: «Український танець» – Сікора, «Ой не світи місяченьку», «Різдвяна колядка», «Повій вітре на Вкраїну» і дивертисмент виконано досить гарно; особливо вподобались слухачам декламація П. Деркача, який декламував: «Івана Підкову», «Наливайкову ісповідь» і інше. Декламатора вітали дружними оплесками. Вистава «Назар Стодоля» пройшла зовсім мляво, бо аматори драматичної штуки, крім П. Деркача, який провів свою роллю Назара добре, дуже мало обдали про те, щоб вистава пройшла як треба.

Се вишанування пам'яті незабутнього кобзаря у нас, у Лубнях відбулося вперше, коли не лічити вистави літом, та на великий жаль впорядчики і на цей раз мало подбали, щоб це свято відбулось як слід, а велика плата за вхід і місця зробила для широких верств громадянства, особливо для робітників майже недоступним цей вечір.

На цьому вечорі д. В. Шемет мав сказати промову з приводу свята, та п. справник заборонив се йому” [6, с. 4].

1 квітня в Лубнях було виставлено Колесниченка „За Волю і Правду”; п’еса мала великий успіх і зробила на присутніх велике враження. Глядачами були переважно робітники; на днях п’есу виставлятимуть вдруге [7, с. 3].

20 травня травня В. М. Шемет, в будинку земства, в „Обществе взаимопомощи учителей и учительниц” читав українською мовою реферат – „Рідна мова і народна освіта”. Референт мав великий успіх. Бажано, щоб такі реферати відбувались почастише [8, с. 4].

Українська книжка почала проникати в школу в 1908 р. Лубенське повітове земство на початку березня замовило 100 примірників книжки українською мовою „Про пташок та про комах” Григорія Коваленка, „що оце недавно видав «Союзъ покровительства животныхъ» в Полтаві, щоб розіслать по всіх сільських земських школах для учнів” [9, с. 3].

„На черговому засіданні городської думи в кінці травня 1909 року в Лубнях міркували, між іншим, про асигновки на пам’ятник Т. Шевченкові і Аксакову. Пропозицію про асигновку на пам’ятник Аксакову відразу більшістю голосів були відкинули. Але як стали висловлюватись за асигновку Т. Шевченкові, то хтось пустив страшне слово «сепартизм», – і дума постановила асигнувати на пам’ятник Шевченкові 25 карбованців, а Аксакову – 10 карбованців” [10, с. 3].

„В Лубнях знову склався в січні 1910 року аматорський гурток, під орудою робітника Івана Романченка, при участі українських артистів П. Деркача та С. Сергієва і має незабаром розпочати вистави. Мають виставляти «Украдене щастя» Івана Франка, а далі інші українські п’еси” [11, с. 2].

„В Лубнях український аматорський гурток, на чолі з колишнім українським артистом С. Сергеевим, знову розпочинає свою діяльність. В неділю 2 липня на Ботанічній леваді (Петровський парк тепер), на нашвидку вистроєній сцені вони виставляли драму М. Кропивницького – «Глитай або-ж Павук». Глядачів було чимало, але вистава прийшла не дуже гарно і чимало було незадоволених. Цікаво зазначити, що цей аматорський гурток лагодився ставити «Украдене щастя»

Івана Франка, але і до цього часу не ставив; та мабуть і не буде ставить, бо деякі з аматорів кажуть, що негаразд розуміють галицьку мову (?!). Хотіли перекладати на «свою». Дивно та й годі» [12, с. 4].

„В Лубнях оце знову в кінці серпня 1910 р. відбулася аматорська вистава під орудою колишнього українського артиста С. Сергієва. Виставляли «Мазепу» Ванченка. Глядачів було дуже багацько, особливо міщанства» [13, с. 3].

„Нарешті лубенське земство таки здійснило свій намір і перевело свою книгарню з 1-го лютого в самий осередок міста, в дім Шемета. Тут вона й справді буде корисна людям, особливо, коли буде звернуто увагу на попит. Там же в книгарні засновано й продаж насіння для потреб сільського господарства та деякого сільськогосподарського приладдя. Надалі земство має завести це продаж машин до шиття та ще дечого. Ці заміри дуже турбують лубенських крамарів, а людність дуже задоволена такою діяльністю земства» [14].

„Жертви на пам'ятник Т.Г. Шевченкові в Лубнях приймалися в квітні 1910 р. начальником поштово-телеграфної контори в згаданій конторі. Про це в конторі вивішено оповістку з портретом Шевченка. Приймаються жертви від 3 копійок і більше і видаються відповідні квитки полтавської губернської земської управи» [15].

„7 січня 1912 року відбувся традиційний студентський вечір на користь неможливих студентів-лубенців взагалі. В програму вечора входив концерт з співаками, музикою і декламацією, а потім – танці, для яких було нарочито виписано з Полтави оркестр воєнної музики 33 піхотного Єлецького полку. Вечір пройшов з дуже гарним матеріальним успіхом. Квитки були розпродані на розхват, не зважаючи, що ціни на місця були значно підвищені. Під час танців і антрактів продавались живі квитки і художні відкриті картки, а на сцені виконувались пісні та українські оповідання» [16, с. 3].

„7 січня в помешканні лубенського казенного горілчаного складу відбулась аматорська вистава для робітників складу і службовців акцизного управління, які були дуже вдоволені нею. Виставляючи відомого водевілю М. Старицького «Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка». Аматорами виступали писарі та

робітники складу і акцизного управління. Начальство теж задоволено виставою і заохочує ще до організування подібних вистав, навіть замовило художникові зробити завісу для зали, де відбуваються вистави і декілька декорацій для невеличких п'єс" [17, с. 3].

В неділю 8 грудня 1913 р. в Лубнах товариство допомоги початковій освіті та дотепним забавкам упорядило український вечір, в якому взяли участь: українська співачка М. Удовенко („Колискова пісня” з опери „Катерина”, „По діброві вітер віє”, „Місяцю князю”, „Ой одна я, одна”, „Не хилися, сосно”, і інше), М. Вороний (декламував власні твори: „Скрипонька”, „Найдорожчий скарб”, „В сяйві мрій” і багато інших), В. Цимбал („Каменярі” – Івана Франка, „Лесь преславний гайдамака” – Б. Грінченка, „Чернець”, „Минають дні” – Т. Шевченка і інші). Грав також оркестр аматорів Лубенського товариства „Музыка и пение”. Українців-виконавців тепло вітали рясними оплесками і примушували виходити безліч разів, збільшивши оповіщену програму разів у три. Вечір пройшов досить гарно, але публіки зібралось, як для Лубень, замало. Більшість самих членів чомусь не визнала своїх обов'язків підтримати вечір свого товариства хоч би своєю присутністю, не те що якими іншими засобами.

З 5 листопада по 8 грудня 1913 р. в лубенському громадському зібранні щоденно давало свої вистави товариство українських артистів під орудою Ф. Рудікова. „В труні беруть участь досить порядні для провінції артисти: добродійки Кохановська, Величкевич, Ковалевич і Борецька, добродії Бурдаченко, Пономаренко, Рудіков і Саксонський. На жаль, добродій Пономаренко, певно, через старість дуже рідко грає, а пані Кохановська іноді занадто шаржує і допускає такі «народні» вирази, яким на сцені не повинно бути місце, грає ж вона досить щиро і вміло” [18, с. 4].

„В Лубнях 3 лютого 1914 має відбутись вистава з концертним відділом на користь товариства початковій освіті. Виставлятимуть «Бувальщину». Деяких виконавців запрошено з музично-драматичної школи М. В. Лисенка в Києві” [19, с. 5].

Отже, життя лубенців у міжреволюційний період було цікаве, сповнене подій і вражень. І хоча товариство „Просвіта” на Лубенщині не існувало офіційно, оскільки полтавське

присутствіє вважало це та подібні йому товариства небезпечними та протизаконними, з публікацій у тогочасних газетах ми робимо протилежний висновок. Люди хотіли вчити свою мову, хотіли відвідувати вистави і концерти, які виконувалися рідною українською мовою. Таким чином, можемо говорити про те, що здійснення діяльності товариства „Просвіта” на Лубенщині відбувалося опосередковано.

Джерела та література

1. Громадська Думка. 1906. № 40. 23 лютого (феврала).
2. Громадська Думка. 1906. № 143. 23 червня (іюня).
3. Громадська Думка. 1906. № 150. 1 липня (іюля).
4. Рада. 1907. № 9. 12 январа.
5. Рада. 1907. № 32. 8 лютого (феврала).
6. Рада. 1907. № 51. 2 березоля (марта).
7. Рада. 1907. № 87. 13 квітня (апріля).
8. Рада. 1907. № 125. 2 червня (іюня).
9. Рада. 1908. № 57. 8 марта (21 березня).
10. Рада. 1909. № 123. 2 іюня (15 червня).
11. Рада. 1910. № 10. 14 январа (27 січня).
12. Рада. 1910. № 169. 28 іюля (10 серпня).
13. Рада. 1910. № 199. 2 сентября (15 вересня).
14. Рада. 1911. № 32. 10 феврала (23 лютого).
15. Рада. 1911. № 95. 28 апріля (11 травня).
16. Рада. 1912. № 11. 14 январа (27 січня).
17. Рада. 1912. № 13. 17 январа (30 січня).
18. Рада. 1913. № 287. 17 декабря (30 грудня).
19. Рада. 1914. № 1. 1 январа (14 січня).

Т. М. Дяченко

(Лубенський краєзнавчий музей
імені Гната Стеллецького)

Стоїть на сторожі гора

18 квітня у світі відзначається Міжнародний день пам’яток і визначних місць. Багато з них зберігають у собі значимість певних історичних подій, енергетику тієї чи іншої епохи, а іноді – таємницю, розгадати яку передбачено для наступних поколінь. У житті українців значиме місце займають легенди і перекази, почуті в дитячі роки і свідомо осмислені вже у зрілому віці, адже більшість із них мають під собою історичне підґрунтя. Так було і в моєму дитинстві, коли я від старших почула розповіді про таємничу гору в рідному селі Великоселецьке Оржицького

району Полтавської області, яка має таку незвичайну назву – Залізна Баба. Ця археологічна пам'ятка, що датується періодом енеоліту – раннього залізного віку як курганний некрополь, та ХУІІ ст. як місце промислової розробки селітри, привертала увагу багатьох дослідників [2, с. 87]. Вона є найбільш значимою у цілому комплексі пам'яток археології села Великоселецького та його околиць.

Рис. 1. Гора Залізна Баба. 1960-ті рр.

Розташоване село на правому березі річки Сула, лівобережній притоці Дніпра, вище за течією до нього примикає село Малоселецьке. Обидва села засновані орієнтовно в середині ХУІІ ст. [1]. Щодо назви Великоселецьке існує кілька версій. Так відомий вчений О. Лазаревський вважав, що з огляду на велику кількість могил навколо села, воно виникло на місці древнього городища або селища, звідки й назва. Поширеною також була думка про те, що тутешні болота були місцем заслання запорізьких козаків за певні провини, їх там селили, тому і Селецька. [3, с. 197]. Свідченням цього може бути те, що багато нинішніх моїх земляків відрізняються впертим, далеко не завжди поступливим характером (у більшості в позитивному сенсі). Також перекази говорять, що на болотах у лісі Романчик оселився поранений запорожець Роман Селек і завів там родину. А його два сини заснували Велику і Малу Селецьку [3, с. 197]. Дослідник

лубенської старовини, відомий фольклорист Василь Милорадович відмічав, що жителі цих сіл були досить заможними, у переважній більшості належали до козацького стану [3, с. 200]. До середини ХУІІІ ст. Великоселецьке входило до складу Лукімської сотні Лубенського полку, а потім показано в 2-й Пирятинській сотні Мгарського монастиря [4, с. 107]. Селецькі землі знаходяться у обрамленні посульських заплав і долин, над якими височіють давні могили й кургани: Залізна Баба, Біленька, Гостра, Костюкова, Сторожова, Медова, Пикулиха, Федорчиха, Шапранка, Бджоляна, Мендійова, Караульчиха, Пахаренкова та інші [7, с. 10]

На території Селецької сільської ради знаходиться цілий комплекс археологічних пам'яток. До нього входять, зокрема, ділянки Посульського „Змійового” валу, одна з яких знаходиться в межах західної околиці села, інша – в межах східної його частини, у схилівій частині корінної тераси правого берега річки Сула. На початку ХХ ст. відрізок валу, що прилягає до майдану „Залізна баба”, досліджувався відомим археологом В. Г. Ляскоронським, який вважав рештки його укріплень залишками слов'янського городища. [2, с. 74, 75]. Опис ескарпованих схилів та розгалужених ескарпів і валів наводиться вченим до характеристики пам'яток Нижнього Посулля біля цілого ряду посульських сіл на Полтавщині та сучасній Черкащині, серед яких і Великоселецьке [6, с. 238]. У 1987 р. дана пам'ятка досліджувалась М. П. Кучерою. Згадані ділянки Посульського „Змійового” валу були частиною фортифікаційної системи, яку було збудовано в Х-ХІ ст., і виконували функції оборонного укріплення до середини ХІІІ ст. [2, с. 74, 75].

На території Великоселецького і навколо нього знаходиться великий комплекс майданів і курганів, згідно обласних карт землевпорядкування на початку 1980-х років значилось 35 курганів [5, с.76]. Зараз тут, зокрема, налічується п'ять курганних могильників, найзначиміший із яких – „Могила Біла”, який розташований із протилежного боку майдану „Залізна баба”, на східній околиці центральної частини села. Складається з двох задернованих курганів, більшим із яких якраз і є Могила Біла, який знаходиться над урвищем яру, що через нього проходить асфальтована дорога до заплавної частини села. У

різні роки його досліджували Ф. Б. Копилов, О. М. Ткаченко, В. В. Верещака, Р. С. Луговий, В. В. Касьян, О. В. Коваленко, В. В. Шерстюк [2, с.78].

Також у межах Селецької сільської ради полтавськими археологами було оглянуто п'ятнадцять курганів. Один із них – курган I розташований на відстані 0,3 км на захід від села. Був об'єктом топографічних досліджень середини XIX – другої половини XX ст. Обстежувався Р. С. Луговим, О. М. Ткаченком, В. В. Шерстюком, В. В. Касьяном, О. В. Коваленко, О. В. Сидоренком. Даний курган, а також курганний могильник I Могила Біла згідно Постанови колегії управління культури Полтавської обласної ради народних депутатів від 10 лютого 1992 р. включені до переліку нововиявлених об'єктів археології [2, с. 78, 81].

I, звичайно, найбільшу вагу має пам'ятка – майдан I „Залізна Баба”, яка займає особливе місце у даному археологічному комплексі. Знаходиться вона на горі, що простягається на схід від Великоселецького до Малоселецького. У 1880–1890-х рр. її оглядав відомий археолог Василь Ляскоронський і зробив припущення, що там містився жертвник скіфського часу, а так звані „вуса” майдану вважав частиною укріплення слов'янського городища. У 1945 р. обстеження пам'ятки здійснювала Посульська експедиція на чолі з Ф. Б. Копиловим. У результаті її роботи було зроблено висновок, що рештки валів не є залишками слов'янського городища, а „валками майдану”. Першу спробу взяття на облік пам'ятки археології „Жертвник Залізна Баба” у 1960-ті рр. було зроблено І. І. Горенком – на той час науковим співробітником, а пізніше директором Лубенського краєзнавчого музею. У подальші роки обстеження пам'ятки здійснювали Г. О. Сидоренко, В. О. Пайдем, В. М. Верещака, полтавські археологи О. М. Ткаченко, Р. С. Луговий, В. В. Касьян, О. В. Коваленко, В. В. Шерстюк, переважно з метою укладання облікової документації та виконання програми „Зводу пам'яток історії та культури України” на території Полтавської області [2, с. 85].

В 1895 р. поблизу села було знайдено візантійську монету 976–1025 рр., а в 1902 – зливоч срібла вагою 245 г [5, с. 76]. Саме ці знахідки і породили цілу низку легенд і переказів про

багатства, заховані в горі Залізна Баба [1]. У останні роки комплекс археологічних пам'яток Великоселецького в межах інвентаризації досліджувався співробітниками центру охорони та досліджень пам'яток археології Полтавської обласної ради (директор – В. В. Шерстюк). Ними ж підготовлено до друку видання про ці пам'ятки археології та надано фото для даної публікації.

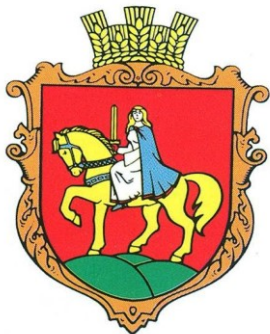

Рис. 2–3. Гора Залізна Баба. 2019 р.

А із самою назвою пам'ятки – гора „Залізна Баба” – пов'язана легенда, сповнена любові до рідного краю, надзвичайної людської сили й патріотизму, так необхідних нам у нинішні непрості часи. Тож текст легенди приведено повністю. *„Жила собі вдова. Чоловік загинув. Ніхто їй більше не припав до серця, і зналася вона гаразд на чарах. Могла хвороби травами лікувати, від різних напастей заговорювати. Тому люди, хоч і побоювались її як чаклунку, однак шанували. Якось напали на ті місця вороги. Пішли чоловіки з ними битися. Незважаючи на мужність і героїзм, не змогли зупинити нечестивців. Полягли всі. Пішли тоді воювати діди та хлопчакки, які тільки могли втримати зброю, і їх здолали чужинці. Лишилися самі жінки з маленькими дітьми. Похапали вони малят і подалися до останнього притулку – на гору за вали. З радісними криками приступили туди вороги – бачили бо близьку поживу. Та боронилися жінки з подесятереною силою, закидали їх камінням, землею, збивали з гори вниз. Але сили танули, все густіше летіли вражі стріли. Ось-ось для захисників настане остання хвилина. Почали прощатися матері з дітьми. Плачем та зойками*

сповнилася гора. А та чарівниця ходила поміж ними з чашею в руках і збирала туди всі сльози, які проливаються. Потім піднялася на верхівку кургану, вилила собі на голову ті сльози і крикнула до всіх богів. І стільки чарівної сили було в тих сльозах, в тих материнських моліннях, що перетворили вони жінку в залізну, та ще й верхи на золотому коні. А тоді орлицею злетіла вона вниз і почала сікти ворогів. Вони ж їй нічогосінько не могли зробити, всі шаблі об її залізне тіло тупилися, всі стріли відскакували. І злякавшись, втекла ворожа сила далеко. А жінка вже не могла перетворитися в звичайну. Не дано було їй таких чар. Отож і стала вона на кургані задивлятися, чи все тихо і спокійно навкруги, чи не підіймається пил під копитами чужинських коней. І довго так стояла. Всі здалеку її бачили. Того й назвали гору Залізною Бабою (за давньослов'янською міфологією словом «баба» називали жінок, які зналися на чаклунстві). А потім вийшов її час. І пішла вона в землю, і там внизу деś вона є. І кінь золотий там же” [7, с. 12].

Цей легендарний образ згідно рішення Селецької сільської ради від 26 грудня 2003 р. увічнено на офіційному гербі села Великоселецького: „У червоному полі зображено золотоволосу жінку-чарівницю, одягнену в срібну сукню та лазуровий плащ, яка тримає у правиці золотого меча, сидячи верхи на золотому коні, що крокує по зеленому тригір'ї” [7, с. 12].

Автором герба є Станіслав Дерев'яно – художник-геральдист, член Українського геральдичного товариства. В основі ідейної сутності герба – легендарні принципи свободи й незламності, що були притаманні селечанській громаді, як і всьому українському народу, протягом різних історичних періодів.

Рис. 4. Герб Великоселецького

Текст прекрасної і патріотичної легенди, а також опис герба села приведено відповідно до того, як їх було подано в книзі „Душі Селецької Вітчизна”, виданої в 2008 р. у полтавському

видавництві „Артполіграфсервіс”. Текстові та фотоматеріали до цього видання підготувала Федоренко Катерина Андріївна, яка довгий час працювала в Малоселецькій бібліотеці і протягом усього життя займалась красзнавством. Книга дуже доботно видана – сторінки з крейдованого паперу, велика кількість фотографій, красива обкладинка із неймовірним пейзажем і зображенням герба села. Такому виданню могли б позаздрити і маститі столичні автори. Це стало можливим завдяки сприянню на той час директора СТОВ „Селецька” Володимира Сергійовича Стилика. У 2013 р. книгу було відзначено дипломом літературно-мистецької премії імені Володимира Малика у номінації „Краєзнавство і народна творчість”.

У книзі описано історію села впродовж віків та життя моїх земляків різних поколінь, названо безліч їх імен, серед яких – доктор філологічних наук, професор, декан факультету філології та журналістики, з 2009 року – ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка Микола Іванович Степаненко, доктор педагогічних наук, професор кафедри філософії і економіки освіти Полтавської академії неперервної освіти імені М. В. Остроградського Віктор Юрійович Стрельников [7, с. 90]. І у кожного в серці живе теплий спогад про рідне село, про Залізну Бабу, що охороняє його мирний спокій, мовби вглядаючись у посульські далі. Як охороняють і боронять його нині на фронті полтавські науковці, які займались дослідженням археологічних пам’яток мого рідного села: В’ячеслав Шерстюк – директор центру охорони та досліджень пам’яток археології Полтавської обласної ради, Віктор Верещака – директор Лубенського краєзнавчого музею імені Гната Стеллецького, Роман Луговий – викладач Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, Олександр Ткаченко – завідуючий відділом фондів Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського.

На завершення хочеться додати, що ця загадкова поетична легенда дуже актуальна для нашого непростого трагічного і героїчного сьогодення. Адже підступний ворог, „сусід і старший брат” вже десятирільок рік плундрує своїми бомбами та снарядами українські міста і села, вбиваючи мирних жителів. А доблесні

українські воїни дають рашистам гідну відсіч, часто ціною власного життя відстоюючи рідну землю. Тож хай кожна пролита жіноча чи дитяча сльоза стає на перепоні ворогові у його хижих намірах, а нашим воїнам – надійним щитом на шляху до такої жаданої перемоги. І тоді її сонце, яке нині ще ховається за зловісними хмарами, висушить ці сльози і перетворить їх у захисну броню для майбутніх поколінь українців, яким і віддасть свої скарби наша земля.

Джерела та література

1. Великоселецьке. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Великоселецьке> (Дата перегляду: 02.05.2023). **2. Звід** пам'яток історії та культури України: Полтавська область. Оржицький район. Полтава : ТОВ „АСМП”, 2015. 399 с. **3. Милорадович В.** Степная Лубенщина. *Киевская старина*. 1904. № 4. С. 179–200. **4. Полтавщина.** Енциклопедичний довідник / за ред. А. В. Кудрицького). К. : „Українська Енциклопедія” імені М. П. Бажана, 1992. 1022 с. **5. Сидоренко Г. О.,** Махно Є. В., Телегін Д. Я. Довідник з археології України. Полтавська область. К. : Наукова думка, 1982. 108 с. **6. Супруненко О. Б.** Археологія в діяльності першого приватного музею України. Лубенський музей К. М. Скаржинської. Київ-Полтава : Археологія, 2000. 391 с. **7. Федоренко К. А.** Душі Селецької Вітчизна. Полтава : „Арtpоліграфсервіс”, 2008. 95 с.

В. В. Ільницька

(ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”)

Ярема Вишневецький як діяч і культуротворець Лубенського краю XVII століття.

Розвиток історичної науки на сучасному етапі, серед іншого, характеризується переосмисленням значення діяльності тих чи інших історичних постатей. Зокрема, детальнішого висвітлення в контексті історії Лубенщини потребує діяльність відомого магната XVII ст. Яреми Вишневецького, який раніше згадувався переважно у негативному контексті, як головний кат та супротивник козацького повстання під керівництвом Богдана Хмельницького. Разом із тим, його велика роль у освоєнні українського Лівобережжя, зокрема, і Лубенського краю, довгий

час залишалася поза увагою науковців. Заповненню цієї лакуни присвячена ця розвідка.

У 1632 р. Ярема Вишневецький, син руського князя та політичного діяча Речі Посполитої Михайла Вишневецького, повернувся з навчання у Європі та отримав у спадок від батька частину земель Лівобережної України [1; 2].

Спадщиною Вишневецького був зокрема і Лубенський край, яким молодий князь опікувався надалі й всіляко сприяв його розвитку у соціально-економічному плані. Проте Ярема Вишневецький виявився не тільки умілим управлінцем, а і вправним воїном, бо уже у 1635 р. захопив землі канівського старости Самійла Лаща [1; 2], з яким довго ворогував з приводу частини лівобережних земель.

Таким чином до спадщини Вишневецького були приєднані нові землі – міста Золотоноша, Домонтів, Піщане. У такий спосіб сформувався край під назвою Вишневещина, який і нині асоціюється у більшості людей з прізвиськом українського сполонізованого князівського роду – Вишневецькими.

Відбудову рідного краю Ярема розпочав з родового замку Вишневецького. Історики у описах тогочасного міста Лубни, як столиці Вишневещини, зазначають, що на Замковій горі „*стояв розкішний палац, який за будовою був схожий на готичний лицарський замок*” [1].

Щодо релігійного питання у краях, що були його вотчиною, Ярема Вишневецький, будучи католиком, виявив неабияку поблажливість до „грецької віри”, бо сам походив із сім’ї, де сповідували православні традиції. Проте для реалізації політичних амбіцій та розбудови Руського князівства Ярема перейшов з православ’я до латинської віри [3].

Звісно, шануючи традиції сім’ї та православної віри загалом, князь утисків щодо неї не чинив, а навпаки дбав про православні святині, закладаючи монастирі та займаючись їх подальшою фінансовою підтримкою [1]. Зокрема Мгарському монастиреві, який і нині є однією з найдревніших релігійних пам’яток міста Лубни, у лютому 1646 р. князь надав дарчу грамоту на село Мгар, а також звільнив саму святиню від поборів.

Проте Ярема Вишневецький не забував і про свою віру, католицьку. У місті Лубни ним було побудовано Михайлівський

костьол, названий на честь сина Яреми та за сумісництвом майбутнього короля польського, а також декілька капличок, проте інших важливих католицьких святинь на землях Вишневецьчини не було [2].

Займався Ярема Вишневецький і господарським розвитком своєї вотчини: князь впорядковував Лубенський край, запроваджуючи пільги для населення та займаючись фінансуванням різних ремесел. Наприклад, завдяки йому з'явилися пільги для новоприбулих селян. За чотири роки Лубни із майже вщент зруйнованого міста з 4,5 тисячами населення перетворилися на важливий торговельно-економічний центр з у сім разів більшою кількістю населення. Також після того, як Ярема Вишневецький відбив спадкове місто Ромни у лівобережного магната Адама Казановського, він перетворив його в найбільший на Задніпров'ї торговельно-економічний центр протягом чотирьох років [1].

Варто зазначити, що князь зробив вагомий внесок у розвиток освіти в Лубнах та на Лубенщині. У 1632 р. він заснував Лубенську академію, яка працювала на рівні сучасних університетів. Унікальність Лубенської академії полягала у тому, що вона була однією з перших шкіл на Лівобережній Україні, яка надавала освіту не лише українською, але й польською та латинською мовами. Більше того, академія надавала не тільки релігійну освіту, але й гуманітарні та природничі науки, в тому числі логіку, мову, філософію, математику, астрономію, медицину та інші.

За час свого існування Лубенська академія стала центром культурного життя регіону та випускала багато видатних діячів у різних галузях. Вона була також важливим елементом національного відродження українського народу та формування його національної ідентичності. До сьогодні жодного з оригінальних документів Лубенської академії не зберіглося. Однак, вчені можуть досліджувати історію академії за допомогою документів з інших архівів, таких як документи з архівів Київської та Чернігівської міських рад, які зберігаються в Національному архіві України.

Крім того, Ярема організував багато шкіл та допомагав утримувати їх, забезпечуючи матеріальну підтримку та

відшкодовуючи вчителям заробітну плату. Він також пожертвував значну частину свого майна на підтримку освіти у регіоні. Ярема Вишневецький був переконаний, що розвиток освіти є важливим фактором у підвищенні рівня культури та економічного розвитку регіону [2].

Отже, Ярема Вишневецький вніс значний вклад у розвиток Лубенського краю. Він зробив все можливе, щоб забезпечити місто Лубни і його мешканців, дбайливо стежив за розвитком місцевого господарства, підтримував та розвивав ремесла, створював умови для розвитку торгівлі. Крім того, він приділяв увагу освіті та культурному розвитку регіону, заснувавши Лубенську академію, яка вплинула на подальший розвиток освіти у краї. Завдяки своїм зусиллям Ярема Вишневецький створив могутнє торгівельно-економічне центр, який забезпечував благополуччя місцевому населенню, а його діяльність відіграла важливу роль у формуванні історії Лубенського краю.

Джерела та література

1. Марошканіх О. В. Генеалогія князів Вишневецьких у контексті їхньої ролі в історії Правобережної України. *Вісник Прикарпатського університету. Серія історична*. 2014. № 31. С. 212–220. URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/6130/1/Marohkanih.pdf>. **2. Кралуок П.** „Гроза козаків” Ярема Вишневецький – герой чи антигерой? *День*. 2009. 6 берез. С. 8. URL : https://eureka.ucoz.ua/publ/petro_kraljuk_groza_kozakiv_jarema_vishneveckij_geroj_chi_antigeroy/209-1-0-827. **3. Колесник Л.** Ярема Вишневецький. До питання переосмислення ролі в історії України: URL : <https://zamky.te.ua/naukova-robota/naukovi-doslidzhennya/yarema-vishneveckij.-do-pitannya-pereosmislennya-rol-i-v-istorii-ukraini>. **4. Історія** міст і сіл Української РСР : В 26 т. Полтавська область / Гол. ред. кол.: Тронько П. Т. та ін. К. : Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1967. 1027 с.

С. П. Луковенко

(Мирноградський осередок
ДонОО НСКУ „Старий рудник”)

Добропільщина була україномовною

Головний міф про російськомовне населення Донбасу ґрунтується на твердженнях, що більшість населення південно-східної України, починаючи ще з XVIII століття, складала переселенці з російських губерній. Відповідно основною мовою спілкування тут завжди була російська мова.

Архівні документи 1793, 1795 та 1799 рр. дають можливість відновити загальний „перепис населення” всіх існуючих на той час поселень в межах території будь-якого району Донецької області. Через призму „Ревизских сказок” 1795 р. можна вивчити і національний склад всіх поселень на території, наприклад, колишнього Добропільського району¹, де були засновані лише поміщицькі поселення і не було козацьких та казенних сіл.

За період з 1783 по 1795 рр. в Катеринославську губернію були переселені 26 762 особи. Так в Павлоградський повіт переселили 6 049, а в Бахмутський – 4 890 осіб. Тобто населення Павлоградського повіту, до складу якого на той час входила значна частина території Добропільського району збільшилося за рахунок переселенців на 52%, а Бахмутський повіт – всього лише на 13,6% [4; 5, с. 259].

Ціла низка документів 1776–1804 рр. дає всі підстави стверджувати, що в кінці XVIII століття на території Добропільщини були засновані кріпацькі села Олексіївське, Святогорівське і Золотий Колодязь, „деревни” Криворіжжя, Добропілля, Красноподілля, Миколаївка, Михайлівка, Вірівка, Панківка, Зубівка та численні хутори [5, с.153; 6, арк. 38, 236–259; 9, арк. 5–23].

Найбільший відсоток приросту російського населення на цій території припадає на Золотий Колодязь, Олексіївське та Криворіжжя, але згідно „казкам” більшість населення кріпацьких

¹ Добропільський район – колишня адміністративно-територіальна одиниця Донецької області (1966–2020 рр.). З 17 липня 2020 р. у складі Покровського району.

сілі „деревень” складали українці.

„Деревня” Панківка (сучасне село Панківка) – володіння титулярного радника Івана Григоровича Шахова. На 1795 р. – 181 чоловік та 155 жінок.

Першими жителями слободи Панківка на момент перепису були Степан та Микола Ткач, Павло та Іван Бабенко, Василь та Артемій Костенко, Олексій та Осип Скорик, Данило та Антон Харченко, Іван Мороз, Тихон Корнієнко, Петро Левченко, Петро Щербина, а також сім’ї Гавриленка, Гордієнка, Марченка та інших. Усього 336 осіб. Усі українці. Селяни Панківки були переселені зі слободи Захаріної Слов’янського повіту Катеринославського намісництва. Вони були придбані у поміщика Захарія Гузевича [12, с.196–212].

„Деревня” Добропілля (сучасне село Добропілля) – володіння статського радника полковника Андрія Максимовича Янченка та капітанши Маври Іванівни Савичевої. На 1795 р. – 163 чоловіка та 129 жінок. Абсолютна більшість з них українці. Серед перших мешканців Добропілля вказані Іван Назаренко, Іван Литвин, Федір Ткач, Тимофій Бондар, Петро Драпенко, Яків Глобенко, Федір Бабенко, Гаврило Федоренко, Кирило Омеляненко, Наум Курлашенко, Іван Чумак та інші. Всього 292 особи [11, с. 80; 12, с. 83–92].

„Деревня” Вірівка (сучасне село Вірівка) – володіння капітана Олексія Григоровича Шахова. На 1795 р. – 132 чоловіка та 107 жінок. У 1787 р. управляючий Ігнат Альшевський переселив сюди з села Олексіївського (сучасне Шахове) малоросійських селян Степана та Мартина Панченків, Івана Ткаченка та Кирила Синицю з їхніми родинами. Це були перші мешканці Вірівки. В 1788 р. сюди переселили Василя Гончаренка, Тимофія Дем’яненка, Артема Бондаря, Петра Трояна, Тихона Корнієнка, Сидора Лукашенка... Всього 239 осіб. Абсолютна більшість українців [12, с. 127–140].

Більшість жителів Панківки, Добропілля та Вірівки мали відверто українські прізвища. Прізвища с формантом *-енко* були найбільш характерні саме для Лівобережної України.

Слобода Михайлівка (сучасне село Бойківка) – володіння секунд-майора Михайла Парфеновича Чапліна. На 1795 р. – 96 чоловіків та 74 жінки. Переважно росіяни. Серед перших її

поселенців були українці Михайло Глущенко, Степан Баклан, Карпо Яковенко, але більшість складала родини росіян: Романа Фоміна, Тараса Яковлева, Микити Данилова, Михайла Васильєва, Григорія Кирилова, Федора Петрова та інші [12, с.186–190].

„Деревня” Євдокіянополь (зараз неіснуючий населений пункт) – володіння помічника колезького асесора Степана Павловича Мироненкова. На 1795 р. – 89 чоловіків та 62 жінки. Переважно українці. Тут проживали „малоросійські селяни” Мирон Денисенко, Семен Черненко, Трохим Нестеренко, Трохим Савенко, Тимофій Скотар, Микита Братусь, Іван Загоруйко, Лазар Шаповал з родинами... та прикажчик Мирон Алексєєв. Всього 151 особа [12, с. 218–222].

Сільце Мар’янське (неіснуючий населений пункт) – володіння капітана Олексія Григоровича Шахова. На 1795 р. – 25 чоловіків та 28 жінок. Українці. У 1783 р. їх переселили з села Олексіївське (Шахове). Серед перших жителів були Павло Кравченко, Григорій Беззубий, Карпо Кожушко, Трохим Гончаренко, Михайло Федоренко, Дмитро Левченко та інші [12, с. 216–218].

„Деревня” Красноподілля – володіння секунд-майора Івана Макаровича Ларіна. На 1795 р. – 14 чоловіків та 12 жінок. Переважно українці. Серед перших поселенців були Михайло Недайхліб, Федір Литвин, Павло Степаненко, Іван Беляєв та інші. Всього 26 осіб [12, с. 68–83].

„Деревня” Зубківка (неіснуючий населений пункт) – володіння Лейб-гвардії поручика, князя Михайла Яковича Друцького-Соколинського. На 1795 р. тоді ще на хуторі проживали 15 чоловіків та 9 жінок. Це росіяни з села Михайлівського Смоленського намісництва [11, с. 80; 12, с. 19–25].

Село Олексіївське (сучасне село Шахове) – володіння капітана Олексія Григоровича Шахова. На 1795 р. тут проживали 391 чоловік та 379 жінок. Переважно українці, але першими були селяни з Курської губернії.

Серед перших мешканців села в документах 1782 та 1795 рр. згадуються „малоросіяни” Данило Потапенко, Михайло Онищенко, Сидір Євтушенко, Федір Макогон, Михайло

Панченко, Карпо Нестеренко, Микита Сич, Герасим Шевченко, Михайло Сидоренко, Федір Назаренко, Василь Горобець та інші. Згадуються також Дмитро Іванов та Петро Іванов, Федір Горбунов... Всього 770 осіб [12, с. 96–124].

В слобідці Олексіївській проживали 8 чоловіків та 10 жінок. Росіяни. Це родини „великоросів” Мінаєва, Митрофанова, та Литвинова ... [12, с. 125–127].

Село Святогорівське (сучасне село Святогорівка) – володіння ад'ютанта капітанського чину Івана Павловича Святогор-Штепіна. На 1795 р. – 185 чоловіків та 156 жінок. Українці. Переселенці з села Штепівка Недригайлівського повіту і села Червленого Лебединського повіту Харківського намісництва. Серед цих переселенців були Іван Слушаєнко, Степан Бутенко, Омелян Назаренко, Іван Гончар, Матвій Авраменко, Мойсей Хоменко та інші [11, с. 81; 12. с. 1–16].

Також у харківського поміщика Іллі Єніна була куплена сім'я „великороса” Якова Федорова. Всього тоді була переселена 341 особа.

„Деревня” Криворізька (сучасне село Криворіжжя) – на момент перепису це володіння титулярного радника Євдокима Степановича Шидловського. На 1795 р. – 254 чоловіка та 199 жінок. Серед них були Опанас Губа, Терентій Гаркуша, Харитон Харченко, Павло Демиденко, Терентій Савченко, Ларіон Мірошник, Герасим Гуртовий, Микола Коваленко, Дмитро Кравченко та інші. Переважно українці, але серед перших поселенців були і селяни з Воронежської губернії, з Бірюченського або Новооскольського повітів. Згадуються Федір Бойков, Іван Носков, Андрій Лебедев, Логвін Бережной, Михайло Дудінков та інші. Всього 453 особи [12, с. 150–167].

Слід також відзначити, що на той момент на землях, які належали Є. С. Шидловському, були розташовані „деревня Криворожская” (18 чоловіків та 21 жінка), хутір Криворізький А. І. Шидловської (43 особи), хутір Кривий Ріг О. Є. Шидловського (41 особа), хутір Криворізький Д. Є. Шидловської (32 особи) та хутір Криворізький І. Є. Шидловського (38 осіб). Всього 193 особи. Переважно росіяни. Серед мешканців хуторів – Антон Ведов, Савелій Трофімов, Семен Павлов, Іван Степанов, Сафрон Савельєв,

Андрій Поляков ... [12, с. 168–183].

„Деревня” Миколаївка² (сучасне село Володимирівка) – володіння секунд-майора Михайла Романовича Шидловського. На 1795 р. – 79 чоловіків та 80 жінок. Серед перших переселенців були родини Панаса Саєнка, Івана Прокопенка, Максима Корнієнка, Герасима Панченка, Герасима Литвина, Степана Яковенка та інших. Всього 37 прізвищ та 159 селян обох статей. Всі переселенці – українці [13, с. 697–702].

Село Золотий Колодязь³ (сучасне село Золотий Колодязь) – володіння прапорщиці Пелагеї Панасівни Левшиной та її синів Володимира, Іраклія і Дмитра. У 1795 р. тут проживали „великороси” з Тульської губернії (52 чоловіка та 51 жінка) [1; 2, с. 220]. В документах згадуються прізвища Мельников, Голубов, Малахов, Дмитров, Черкасов та інші. Ці кріпаки були переселені з „деревни” Олексіївка та села Дмитрівське Сфремівського повіту Тульської губернії [3].

„Деревня” Самарські ставки – володіння капітана Сергія Олексійовича Левшина. На 1795 р. тут проживали „малороси” (34 чоловіка та 21 жінка), серед яких були Давиденко, Кравченко, Здоровенко, Недельченко, Бондаренко, Вівчаренко та інші. Була і родина росіянина Петра Іванова [1; 2, с. 220].

„Деревня” Олексіївка (хутір Левшина) – володіння прапорщика Олексія Андріановича Левшина. Тут проживали 172 українця (104 чоловіка та 68 жінок) та 5 росіян (2 чоловіка та 3 жінки) [1; 2, с. 219]. Серед українців – Федоренко, Литовченко, Ляшенко, Лисовенко, Скляренко, Чумаченко, Литовченко, Шкарупа, Супрун... – всі з Харківського намісництва. Всього 138 чоловіків і 89 жінок (українців) та 55 чоловіків і 54 жінки (росіян) [3].

Не претендуючи на абсолютну точність у підрахунках, але намагаючись при цьому бути максимально об’єктивним, загальна картина буде такою: на території сучасної Добропільщини наприкінці XVIII століття проживали 3 160 українців та 560

²Миколаївка на момент подвірного перепису 1795 р. входила до складу Бахмутського повіту.

³ Золотий Колодязь на момент подвірного перепису входив до складу Ізюмського повіту.

росіян. Тобто росіяни склали лише 15,5%.

У наступний період (з 1796 по 1811 рр.) в Катеринославську губернію були переселені козаки, військові обивателі, казенні селяни та кріпаки з Полтавської (59%), Чернігівській (17%), Смоленської (12%) і Курської (7%) губерній [4; 5, с. 261]. Росіян стало набагато більше, коли радянська влада влаштувала штучні Голодомори 1932–1933 і 1946–1947 рр. та заселила росіянами спорожнілі українські села. А до приходу радянської влади „Донбас” був україномовним і тут жили переважно українці.

Джерела та література

1. Державний архів Харківської області (ДАХО). Ф. 31. Оп. 141. Спр. 110. Подвірний перепис жителів Изюмського повіту Харківського намісництва 1795 року. **2. ДАХО.** Ф. 31. Оп. 141. Спр. 9 Статистические сведения о наличии населения по званиям в уездах Слободско-Украинской губернии за 1800-1801 годы. **3. ДАХО.** Ф. 40. Оп. 105. Спр. 719а Метрические книги по Изюмскому уезду 1804 года. **4. Джерела з історії Південної України.** Т. 10 : Описи Степової України останньої чверті XVIII – початку XIX століття / Упоряд.: А. Бойко. Запоріжжя, 2009. 434 с. **5. Кабузан В. М.** Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII – первой половине XIX века (1719–1850 гг.). М. : Наука, 1976. 304 с. **6. Описание** г. Бахмута и его уезда со всеми лежащими в них дачами, какое число мужескаго и женскаго пола, с какою мерою земель, со внесением экономических примечаний. Екатеринослав, 1799. 251л. **7. Первая** Всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. / под редакцией Н. А. Тройницкого. Санкт-Петербург : издание Центрального статистического комитета Министерства внутренних дел, 1899–1905. Т. 3: Екатеринославская губерния. 1904. 234 с. **8. Российский** государственный архив древних актов (РГАДА). Ф. 1355. Оп. 1. Д. 372 Экономические примечания к каталогу Генерального Плана на дачи, обмежеванные 1798–1806 годы. **9. РГАДА.** Ф. 1354. Оп. 112. Ч. 2. Д. 690 Планы дач Генерального и Специального межевания Екатеринославской губернии. **10. Сборник** статистических сведений по Екатеринославской губернии. Екатеринослав : Тип. Я. М. Чаусского, 1886. Т. 2 : Бахмутский уезд. 646 с.

11. Феодосий (Макаревский). Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. Церкви и приходы прошедшего XVIII столетия. Екатеринослав : Тип. Я. М. Чаусского, 1880. Вып. 2. 374 с. **12. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК).** Ф. 1821. Оп. 1. Спр. 38 Подвірний перепис жителів Павлоградського повіту Катеринославського намісництва. **13. ЦДІАК.** Ф.1821. Оп. 1. Спр. 39 Подвірний перепис жителів Бахмутського повіту Катеринославського намісництва.

В. О. Макаренко

(ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”)

Федір Бельський та розвиток литовсько-українського степового прикордоння у XIV–XV ст.

Розвиток української історіографії, серед іншого, характеризується збільшенням уваги науковців до різних аспектів регіональної історії. Зокрема, викликає зацікавлення діяльність представників аристократичних родів таких як Бельських, які залишили свій слід у історії як Полтавщини, так і Луганщини на межі середньовіччя та раннього модерного часу. Висвітленню цього аспекту і присвячена ця наукова стаття, у якій розглядатиметься внесок Федіра Бельського (р. н. невідомі – після 1506) у розвиток Полтавського краю.

Село Більськ Котелевського району розташоване на правому березі річки Ворскли, за 10 км від райцентру і за 35 кілометрів від залізничної станції Охтирка. Населення складає 2045 осіб [2, с. 461].

Поселення має насичену археологічну історію. Біля села було знайдено скарб золотих візантійських монет (кінець IV – середина V ст. н. е.) та золотий браслет.

Але найбільше у археологічній науці воно відоме розташованим у поселенні скіфським городищем. Село засноване на місці великого городища скіфської епохи VII–III ст. до н. е. – Більське городище. На околицях села на березі річки Ворскли власне, і розташоване городище – найбільше з відомих укріплених поселень скіфського часу (V–III ст. до н. е.). Площа

його – понад 4400 га, оточене валами та ровами довжиною понад 30 кілометрів [2, с. 461].

Більське городище – найбільше у Європі укріплене поселення доби раннього залізного віку. Городище за своїми масштабами та потужним інформативним потенціалом не має аналогів серед укріплень скіфського часу в Україні та Європі загалом. Пам'ятка характеризується винятковими рекреаційними та туристичними ресурсами. Однак тривалий час феноменальне поселення залишалося поза увагою держави, навіть попри проведення археологічних експедицій.

Суто наукове вивчення Більського городища розпочалося ще у 1906 р. Результати досліджень дають підстави стверджувати, що на цій території за часів скіфів існував політичний, економічний і культурний центр давнього перед державного утворення. Городище ототожнюється вченими з протомістом Гелон, про який писав давньогрецький історик Геродот.

У 2005 р. було створено Комунальну установу „Історико-культурний заповідник „Більськ”. Основною метою діяльності закладу є наукове вивчення комплексу пам'яток території та округи городища, збереження археологічних культурних нащадків, та популяризація найдавнішої історії України [5, с. 6–7].

Досить динамічною була історія поселення і в епоху середньовіччя. Перша письмова згадка про нього відноситься до початку XI ст., в козацькі часи воно значилося слободою, потім – сотенним містечком Охтирського полку [2, с. 461].

Ключову роль у створенні Більська зіграв князь Федір Бельський, на честь якого воно й було названо. У XIV ст. за наказом литовської влади, яка затверджувала свій вплив у степовій південно-східній частині України, тут було збудовано фортецю для захисту від золотоординців. 1399 р. біля Більська відбулася битва між військами литовського князя Вітовта та хана Тимур Кутлука [1, с. 64].

Власне похід Вітовта й Тохтамиша в степ закінчився нищівною поразкою в битві на Ворсклі. Переможці Тимур-Кутлук і Едигей пройшлися широким рейдом по українських землях [3, с. 140].

За іншими ж джерельними даними поселення виникло за часів князювання руського князя, підданого литовської корони, Федіра Бельського (р. н. невідомі – після 1506 р.). Князь походив з литовської династії Гедиміновичів, вважався володарем Білої Русі й земель в Україні. Перша звітка про рід Бельських сягає 1476 р., коли він підписав лист митрополита Мисаїла до римського папи Сікста IV. Відомо, що у 1480 р. князь Федір Бельський отримав землі від литовського князя Вітовта на території сучасної Полтавщини, на яких заснував нове поселення. Отже, і назва села Більськ походить від прізвища засновника – Федора Івановича Бельського [6].

Федір Іванович Бельський з родичами Михайлом Олельковичем та Іваном Гольшанським організували змову проти короля Казимира Ягеллончика. Після загибелі короля на весіллі Федора з Анною Семенівною Кобринською мала бути розірвана Польсько-Литовська унія і відновлені уділи. Змова провалилася і 1481 р. Федір Іванович мусив втікати у Москву, перейшовши на службу до Івана III Васильовича, за що дістав маєтки Демон і Мореву а інших учасників було страчено. Бельське князівство було передано його молодшому брату Семену, який помер у 1520 р. не залишивши нащадків [4, с. 193].

Першу дружину князь мусив покинути, втікаючи в Москву. Після кількох невдалих спроб добитися дозволу на її виїзд, одружився вдруге у 1498 р. з рязанською княгинєю – сестрою Івана III Анною Василівною, завдяки чому породичався з ним. Брав участь у походах на Твер (1485 р.) і Казань (1506 р.), а також російсько-литовській війні 1500–1503 рр. [6].

Отже, незважаючи на те, що Бельський недовго пробув на українських землях, він зіграв важливу роль у створенні Більська на землях Полтавщини, під час Литовського проникнення на ці землі.

Джерела та література

1. Полтавщина. Енциклопедичний довідник / за ред. А. В. Кудрицького). К. : „Українська Енциклопедія” імені М. П. Бажана, 1992. 1022 с. **2. Історія** міст і сіл Української РСР : В 26 т. Полтавська область / Гол. ред. кол.: Тронько П. Т. та ін. К. : Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1967. 1027 с. **3. Горобець В. М.** Русь „після Русі”. Між короною і булавою: українські землі від

королівства Русі до Війська Запорозького. Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2016. 351 с. **4. Войтович Л.** Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів у XII–XVI ст. : [іст.-генеал. дослідж.]. Л. : Ін-т українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 1996. 255 с. **5. Феномен** Більського городища – 2020 = Phenomenon of Bilsk hillfort – 2020 : збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської конференції / [відп. ред. – І. І. Корост, наук. ред. – О. Б. Супруненко]. Київ-Котельва : ЦПНАНУ України і УТОПК, 2020. 372 с. **6. Русина О. В.** Бельський Федір Іванович. *Енциклопедія історії України* / Редкол. : Смолій В. А. та ін. НАН України. Інститут історії України. К. : Наукова думка, 2003. Т. 1: А–В. 688 с.

М. Г. Тараненко

(ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”)

До питання первісних старожитностей Посульщини та заснування міста Лубни

Посульський край з центром в м. Лубни в XIX ст. справедливо називали „Українською Швейцарією” [1, с. 12]. Історично він належить до тих європейських місцевостей, що були заселені первісними людьми декілька десятків тисяч років тому ще за часів стародавнього кам'яного віку – палеоліту. Саме до цього раннього періоду історії людського суспільства відноситься знайдена в 1871 році одним з перших українських археологів лубенцем Ф. Камінським стоянка первісної людини біля села Гінці на Лубенщині.

Ця знахідка започаткувала вивчення пам'яток кам'яного віку на європейській частині тогочасної Російської імперії. Варто зазначити, що археологічні дослідження залишків Гінцівської стоянки переконливо спростували твердження західноєвропейських дослідників, що буцімто середня частина Східної Європи, в тому числі й Україна, не була заселена в стародавньому кам'яному віці [2, с. 5]. На думку вітчизняних вчених, саме з цього часу і в наступний період територія Посулля була постійно залюднена. Адже згодом в урочищі Слобідка археологи виявили людське поселення часів мезоліту (XI–VI тис. до н. е.), а на Лисій горі під Лубнами були знайдені залишки

стоянки неолітичного періоду (VI–IV тис. до н.е.) [1, с. 25]. Зауважимо, що в період неоліту територію Лубенщини заселяли племена дніпро-донецької лісостепової культури, які переходили до скотарства і землеробства і вважалися вітчизняними істориками пращурами східних слов'ян.

В наступний період, насамперед, в залізний вік (I тисячоліття до н.е.) населення Посульщини відчуває на собі сильний тиск агресивних іраномовних скіфських племен, які в цей час опанували степову зону Північного Причорномор'я, звідки постійно нападали на лісостепові райони Лівобережної України. Як наслідок, місцеве осіле населення, щоб захистити себе від набігів кочовиків, мусило споруджувати захисні земляні вали й рови, обирати місця для свого проживання на високих берегах Сули та її притоків. Зокрема, залишки селищ так званого скіфського часу були знайдені археологами Ф. Камінським та В. Ляскоронським в Лубнах та навколишніх селах: Засуллі, Березотчі, Литвяках та ін. Тільки в урочищі Лиса гора ними було досліджено 15 курганів-могильників одиночного й групового поховань [2, с. 6].

Як відомо, наприкінці раннього залізного віку на історичній арені Європи помітну роль починають відігравати східні слов'яни, які були представлені племенами зарубенецької та черняхівської культур. Територія Лубенщини входила до ареалу розселення представників спочатку зарубенецької, а згодом й черняхівської культур. Їх пам'ятки були знайдені на Замковій Горі в Лубнах, а також в селах Терни, Калайденці, Піски, Солониця та ін.

Незважаючи на велике спустошення за часів навали гуннів в IV ст. і втечу частини місцевого населення в північні лісові райони, територія Посулля залишилася заселеною східними слов'янами (сіверянами), які займалися землеробством, скотарством, ремеслами та торгівлею.

Говорячи про головний центр Посульського краю – місто Лубни, варто зазначити, що воно є одним зі старовинних міст України. На думку вчених, його назва, ймовірно, походить від головного заняття місцевих мешканців – виготовлення луб'яних витворів. Адже не випадково його попередником була стародавня фортеця під назвою Лубно („Лубьно”), що згадується в „Повісті

временних літ” легендарного Нестора Літописця від 1107 року [4 с. 281].

Літопис за Іпатіївським списком під 988 роком оповідає про побудову великим князем київським Володимиром Святославовичем ряду міст-фортець для захисту південних кордонів Київської Русі від нападів кочовиків печенігів. Як відомо, за його вказівкою почали „ставити городи на Десні, Трубежу, Остру, Стугні та Сулі”. В „Истории Переяславской земли с древнейших времён до середины 13 века” (1897 р.) є згадка, що вже в X ст. на Сулі було розпочато будівництво міста-фортеці [2, с. 25–26], яке було одним з пунктів оборонної лінії, зведеної київським князем Володимиром Святославовичем. Про це свідчать рештки городища літописного Лубна, виявлені в ході археологічних розкопок на території Лубен в урочищі Верхній Вал. Згідно з археологічними даними вказане городище виникло наприкінці X – на початку XI ст. і становило 4 гектари. [4, с. 281]. Найбільш укріплена частина фортеці (цитадель) була там, де тепер в Лубнах вулиця Верхній Вал, неподалік від неї знаходилося ще одне укріплення (Нижній Вал). Вони мали природний захист з усіх боків. Фортецю оточували річки Сула та Лубянка з притоками Буценівкою й Богиничем, а також круті схили глибоких ярів. На зовнішній захисній лінії фортеці, крім штерншанців (п’ятикутніх польових укріплень), було сім земляних бастіонів. На її території існували численні підземні галереї, коридори, ходи. Під час облоги в них знаходили прихисток мешканці „города”, розташованого навколо фортеці [3, с. 26–27] Фортеця припинила своє існування внаслідок монголо-татарської навали в XIII ст. [4, с. 281].

Узагальнивши писемні та археологічні матеріали, інститут історії Академії Наук України в 1984 році склав „Висновок про заснування м. Лубни Полтавської області”, де наголошувалося, що саме 988 рік є часом виникнення Лубен [3, с. 26].

Водночас зауважимо, що серед науковців існує й альтернативна версія щодо місцезнаходження і дати спорудження лубенської фортеці. Зокрема, російський археолог Ю. Моргунов, котрий в 1972–1978 рр. предметно вивчав укріплення Посульської оборонної лінії Київської Русі, вважає,

що літописний град Лубен (Лубно) був закладений не в районі лубенського Верхнього Валу в 988 р., а пізніше на території нинішнього Мгарського Спасо-Преображенського монастиря, що знаходиться в 6 кілометрах на північ від нього. На його думку, саме тому місто Лубен (Лубно) вперше згадується в „Повчанні” Володимира Мономаха в описі подій 1107 р., а також в статтях цього ж року Лаврентіївського та Іпатіївського літописів. [5, с. 21–26; 6, с. 90–96] Тому вважаємо, що сучасним дослідникам Посульського краю є ще над чим працювати в справі об’єктивного вивчення і висвітлення маловідомих сторінок вітчизняної історії.

Джерела та література

1. Князі Вишневецькі та їх місце в історії України (Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 1025-літтю заснування міста Лубен). Лубни : Інтер Парк, 2018. 192 с. **2. Ванцак Б. С., Козюра В. М.** Рідний край. Лубни : Первинна організація Спілки журналістів України редакції міськрайонної газети “Лубенщина”, 1993. 104 с. **3. Ванцак Б. С.** Лубни : Путівник. Х. : Прапор, 1988. 130 с. **4. Енциклопедія історії України / Редкол. : Смолій В. А. та ін.** НАН України. Інститут історії України. К. : Наукова думка, 2009. Т. 6. Ла–Мі. 772 с. **5. Козюра І., Козюра В., Буцко Ю.** Маловідомі сторінки рідного краю. Миргород : ТОВ Видавництво “Миргород”, 2009. 116 с. **6. Старожитності Посулля. 100 років Лубенському краєзнавчому музею імені Г. Я. Стеллецького (1918–2018).** К. : Центр пам’яткознавства НАН України та УТОПІК, 2018. 251 с.

РОЗВИТОК ОСВІТИ НА ЛУГАНЩИНІ. МУЗЕЇ ТА МУЗЕЙНА СПРАВА

П. В. Белицький

(ДВНЗ „Донецький національний
технічний університет”)

Викладання навчальної дисципліни „Рудниковий транспорт” в Донецькому індустріальному інституті у 20-х – 30-х рр. ХХ ст.

Промисловий транспорт є важливою ланкою виробничого процесу та є його логічним продовженням. Викладання промислового транспорту для інженерів, яких готували для специфічних умов гірничого виробництва започаткував професор Катеринославського гірничого інституту О. Терпигорєв, який у 1901 р. видав підручник під назвою „Доставка”. Разом із Л. Шевяковим, О. Терпигорєв у 1918 р. видав 6-й том „Опису Донецького басейну”, де було систематизовано засоби рудникового транспорту (окрім канатної відкатки), які використовувалися на капітальних кам'яновугільних і антрацитових рудниках сходу України. В 1929 р. було перевидано згаданий вище підручник під назвою „Рудниковий транспорт”, в який потрапили прогресивні засоби транспорту на шахтах.

Метою роботи є систематизація даних щодо початку викладання дисципліни „Рудниковий транспорт” в Донецькому гірничому (індустріальному) інституті (сучасному Донецькому національному технічному університеті) на початку 30-х рр. ХХ ст. та перших викладачів цієї дисципліни. Методи дослідження: робота (до 2014 р.) в архівах і музейних установах м. Донецьк (державний архів Донецької області, архів і музей історії Донецького національного технічного університету), аналіз письмових джерел 30-х – початку 40-х рр. ХХ ст. у публічних бібліотеках, усне опитування найстаріших викладачів кафедри „Гірничозаводський транспорт і логістика” ім. проф. І. Штокмана (до 2014 р.).

В 1921 р. було засновано Донецький гірничий технікум ім. тов. Артема (Донтехнікум), студенти і викладачі якого стали

активними учасниками не лише освітнього і виробничого процесу, але й суспільного життя в місті Юзівка. В технікумі було два факультети: гірничий і механічний; для осіб зі стажем роботи на гірничих підприємствах були спеціальні курси гірничих інженерів. У більш-менш повній мірі було забезпечене викладання загальноосвітніх та загальнотехнічних дисциплін, а викладачі спеціальних дисциплін залучалися до роботи в технікумі по мірі необхідності. Такої посади, як викладач рудникового транспорту, не існувало, знання з цієї дисципліни студенти отримували від викладачів інших дисциплін, яких „довантажували” спецкурсом [1; 2].

В 1926 р. Донтехнікум було реорганізовано в гірничий (з 1935 р. – індустріальний) інститут, і відтоді гостро постала проблема забезпечення освітнього процесу вищої школи кваліфікованими кадрами. Було зроблено ставку на залучення викладачів з виробництва. В 1928 р., наприклад, ректор І. Пугач дав оголошення в місцевій пресі про вакансію в інституті – викладач дисципліни „Транспортні пристрої”. Однак вакансію не було закрито: на 6 годин на тиждень (навіть за умови „довантаження” загальнотехнічними дисциплінами) ніхто не хотів залишати виробництво і йти викладати. В 1929 р. І. Пугач запрошує до викладання означеної навчальної дисципліни інженерів Лотоцького з Керчі, Слободкіна і Некоза з Харкова. Останній дав згоду на переведення до інституту [2].

Слід одразу дати ремарку: О. Некоз погодився на посаду не викладача „Транспортних пристроїв”, а на завідування кафедрою „Гірнична механіка”, яка мала забезпечувати в тому числі викладання означеної дисципліни. Першим етапом реалізації даного рішення було призначення О. Некоза наприкінці 1929 р. професором кафедри „Гірнична механіка” із наданням йому в навантаження дисциплін „Рудниковий транспорт”, „Механізована доставка і відкатка стаціонарними й пересувними машинами”, „Шахтні насосні, вентиляторні та компресорні установки”, „Шахтні підйомні установки” та „Економіка і техніка безпеки рудникового підйому”. На початку 1930 р. О. Некоз затверджений на посаді завідувача кафедри „Гірнична механіка”, в 1931 році він став завідувачем гірничо-механічного відділення (аналог посади декана факультету) [2].

Найстаріші викладачі кафедри „Гірничозаводський транспорт і логістика” ім. проф. І. Штокмана Донецького національного технічного університету М. Мухопад і В. Маценко (обидва – нині покійні) свідчили, що в рамках реорганізації Донецького гірничого інституту в Донецький індустріальний інститут створювалася профільна кафедра „Гірничо-заводський транспорт”, завідувачем якої мали поставити професора О. Некоза. Документальних свідчень цьому знайти не вдалося, однак у О. Некоза були роботи з рудникового транспорту. Він був співавтором роботи „Рудникові конвеєри, їх конструкція і розрахунок” (видана в 1929 році), а також автором робіт з теорії канатної відкатки, які сприяли збільшенню вантажопідйомності шахтних вагонеток (з урахуванням зчіпної ваги наявних на той час шахтних електровозів – до 2 т). Втім, із таким самим успіхом можна стверджувати, що до сфери інтересів О. Некоза входили шахтні підйомні установки, оскільки статті з цього напрямку в нього також були в наявності. В 1934 р. О. Некоз залишив пост завідувача кафедри „Гірничої механіки” у зв’язку із хворобою. Помер О. Некоз у 1935 р. від крововиливу в мозок [2, арк. 26; 6].

Заслугою О. Некоза є підбір і підготовка кваліфікованих кадрів для дисципліни „Рудниковий транспорт” і майбутньої профільної кафедри. Першим кандидатом наук, який в 1935 р. захистився за гірничотранспортною тематикою, був В. Леонов, колишній студент Донтехнікуму, інженер шахти № 1 „Проходка” (сучасна шахта ім. Челюскінців у Донецьку, яка наприкінці 20-х – у 30-ті роки входила до „студентського” шахтоуправління Донецького гірничого інституту), асистент кафедри „Гірничої механіки” (працював за сумісництвом у кабінеті механізованої доставки). Тема його дисертаційної роботи: „Теорія та досвід реконструкції конвеєрних приводів типу ДК” (тобто, гойдальних конвеєрів) [3, арк. 1]. Другим кандидатом наук (у 1936 р.) став С. Чумак, колишній студент робітничого факультету Донтехнікуму і Донецького гірничого інституту, з 1931 р. – декан гірничо-механічного факультету, до речі – активний учасник аматорських мотоциклетних пробігів Сталіне – Маріуполь, Сталіне (Донецьк) – Чистякове – Ровеньки – Новошахтинськ – Ростов – Таганрог – Сталіне. З 1932 р. він самостійно викладає дисципліну „Рудниковий транспорт” і готує під неї навчально-

методичне забезпечення. С. Чумак був спеціалістом із транспорту поверхні шахт, тема його дисертаційної роботи – „Вибір найвигіднішого виду міжшахтного транспорту”. Третій кандидат наук за напрямом рудникового транспорту – О. Вирошов, якого О. Некоз взяв на посаду асистента кафедри „Гірнична механіка” одразу по завершенні Донецького гірничого інституту [3].

Стосовно викладання дисципліни „Рудниковий транспорт”, станом на 1933–1934 навчальний рік означена дисципліна викладалася на кафедрі „Гірнична механіка”; для гірничих інженерів-технологів (спеціальність „Експлуатація вугільних та інших пластових родовищ”) обсяг дисципліни складав 162 академічні години, для гірничих інженерів-електромеханіків (спеціальність „Гірнична електромеханіка”) – 144 академічні години [5].

Подальше становлення кафедри „Гірничо-заводський транспорт” пов’язане із ім’ям випускника Катеринославського гірничого інституту Б. Шерстюкова, який працював з 1928 р. керівником виробничого навчання студентів, з 1930 р. – доцентом кафедри „Гірнична механіка”, з 1934 р. – в.о. професора тієї ж кафедри, деканом гірничо-механічного факультету. Його призначення завідувачем кафедри „Гірничо-заводський транспорт” в 1935 р. є непрямым підтвердженням тези, що кафедру „Гірничо-заводський транспорт” початково формували під професора О. Некоза. Справа в тому, що Б. Шерстюков – спеціаліст із механізації видобутку вугілля, і його відомі роботи за період як до призначення на посаду завідувача профільної кафедри, так і під час завідування, не пов’язані прямо із тематикою промислового транспорту шахт і рудників. Він займався врубовими машинами, оцінкою впливу гірничо-геологічних і технічних умов виймання вугілля на довжину очисного вибою тощо. Долучили до викладання означеної дисципліни Б. Шерстюкова лише тоді, коли професора О. Некоза паралізувало [3; 5].

Про Б. Шерстюкова відомо мало, і головним чином через те, що він під час німецької окупації сходу України залишився у місті Сталіне та активно співпрацював із окупаційною владою: був начальником гірничого управління, яке займалося

відновленням виведених з ладу відступаючими радянськими військами шахт та безпосередньо вуглевидобутком, а також головним редактором окупаційної газети міста – „Донецький вісник”. Свідчення про його діяльність в Донецькому гірничому (індустріальному) інституті ретельно „почистили”: на посаді завідувача кафедри „Гірничо-заводський транспорт” і декана гірничо-механічного факультету в 1934–1941 рр. „призначили” інших людей. Його особистої справи немає навіть в колишньому партійному архіві міста Донецьк, а для того, щоби обіймати такі високі посади в ті часи, слід бути членом партії.

В перші роки існування кафедри „Гірничо-заводський транспорт” щонайменше двоє людей працювали асистентами. Перший – Н. Греков, про якого відомо лише те, що він з 1931 р. був призначений завідувачем бази виробничого навчання студентів на шахті № 1 „Проходка”, а також в 1934 р. він написав книгу „Експерсія у вугільну шахту”, де описав стан механізації робіт у вугільній промисловості тих часів на прикладі шахти „Центральнозаводська”. Другий – А. Юдковський, який мав досвід роботи на гірничих підприємствах міста. Кафедра вирішувала нагальні завдання промисловості: виявлення резервів продуктивності та пропускну здатності систем промислового транспорту, практична допомога у проектуванні систем транспорту шахт № 1 ім. Челюскінців, № 17-17 „біс” ім. Папанінців, „Ново-Мушкетівська”, ім. М. Горького, № 5-6 ім. М. Калініна; реконструкція конвеєрних приводів, проектування систем навантаження вугілля у вагонетки і вагони тощо [3; 4; 5].

Таким чином, системне викладання дисципліни „Рудниковий транспорт” в Донецькому гірничому інституті можна вважати налагодженим у 1929–1934 рр., оскільки саме тоді керівництво вишу перейшло від практики призначення для викладання цієї дисципліни викладачів загальнотехнічних дисциплін та інженерів з виробництва – до формування власного штату викладачів – спеціалістів: О. Некоз, В. Леонов, С. Чумак, О. Виродов, Б. Шерстюков, Н. Греков, А. Юдковський. Обсяг зазначеної навчальної дисципліни складав близько 150 академічних годин.

Джерела та література

1. **Вся Україна** и Крым / Под общ. ред. Ф. И. Полярного. Х. : Укрвоздухпуть, 1923. [48] с., [844] стб. разд. паг.
2. **Державний архів** Донецької області. Ф. Р-1081. Оп. 1. Спр. 34.
3. **Державний архів** Донецької області. Ф. Р-1081. Оп. 1. Спр. 35.
4. **Донецкий** индустриальный институт : справочник для поступающих в Донец. индустр. ин-т (ДИИ). Сталино : Изд. Донец. индустриального ин-та, 1937. 81 с.
5. **Донецкий** индустриальный институт за 20 лет : 1921-1941 / НКУП СССР. Сталино : Изд. Донец. индустриал. ин-та, 1941. 124 с.
6. **Некоз А. В.** Комплексный подъём с асинхронным двигателем. *Известия Донецкого горного института им. Артёма*. Т. V. Сталино, 1934.

А. О. Бойко

(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

Вплив російсько-української війни

на якість та доступність освіти на сході України

Російсько-українська війна, що триває з 2014 р. і значно посилилася у лютому 2022 р. після широкомасштабного вторгнення, є одним з найбільших викликів для національної безпеки та суверенітету України. Ця війна не тільки призвела до великих людських та матеріальних втрат, які вже давно визначаються в трильйонах доларів, але й мала серйозний вплив на різні сфери життя українського суспільства, зокрема на освіту. Варто розуміти, що період 2014–2022 рр. і період, починаючи з лютого 2022 р., це зовсім різні речі, про що поговоримо далі.

Освіта є ключовим фактором розвитку країни, а також засобом формування національної ідентичності та цінностей. Однак внаслідок російської агресії, освітня система на сході України зазнала значних пошкоджень. Це стосується як фізичної інфраструктури (школи, університети, бібліотеки тощо), так і якості та доступності освітніх послуг для слухачів, викладачів та науковців. Метою цього дослідження є проаналізувати, як саме російсько-українська війна вплинула на освітню сферу на сході України, які виклики та проблеми виникли внаслідок цього.

Ще з 2015 р. Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні (СММ) здійснювала моніторинг і звітувала про вплив конфлікту на навчальні заклади та доступ дітей до освіти в охоплених конфліктом районах Донецької та Луганської областей України в рамках виконання передбачених мандатом завдань зі збору інформації та звітування про безпекову ситуацію, а також моніторингу та сприяння дотриманню прав людини.

Звіт про доступ до освіти в Україні в умовах конфлікту був опублікований Спеціальною моніторинговою місією ОБСЄ в Україні (СММ) у 2020 р. [2]. У звіті охоплені результати спостережень Місії з 1 січня 2015 до 31 березня 2020 рр. Звіт базується на спостереженнях та інтерв'ю СММ з представниками навчальних закладів, батьками, викладачами та слухачами на обох боках контактної лінії. Звіт аналізує вплив конфлікту на функціонування та безпеку навчальних закладів, а також на якість та доступність освітніх послуг для всіх категорій населення. Зокрема, звіт розглядає такі аспекти, як пошкодження та руйнування інфраструктури, обмеження свободи пересування для учасників освітнього процесу, проблеми з наданням документів та сертифікації освіти, її якості тощо.

Перейдемо до безпосереднього аналізу. Згідно звіту СММ період із січня 2015 до березня 2020 рр. СММ підтвердила пошкодження 93 навчальних закладів у 43 населених пунктах біля лінії зіткнення в Донецькій і Луганській областях. У деяких випадках під час таких інцидентів у навчальних закладах перебували діти і навіть отримували поранення [2, с. 10].

Іншим наслідком російсько-української війни для освіти було обмеження свободи пересування для учнів, студентів, викладачів та науковців на обох боках контактної лінії. Згідно з даними СММ ОБСЄ, з 2014 по 2020 рр. було зафіксовано 1 000 інцидентів обмеження свободи пересування поблизу навчальних закладів. Наприклад, у 2018 р. близько 200 студентів Донецького національного медичного університету не могли продовжити своє навчання через проблеми з перетином контактної лінії [2, с. 17].

Ще одним наслідком російсько-української війни для освіти було виникнення проблем з наданням документів та

сертифікацією освіти. Згідно з даними СММ ОБСЄ, з 2014 по 2020 рр. було зафіксовано 300 інцидентів, пов'язаних з проблемами з документами про освіту [2, с. 14]. Це призводило до того, що учні та студенти не могли отримати або використати свої документи про освіту через відмову визнання, конфіскацію, втрату або пошкодження.

За даними освітнього кластера ООН в Україні на 2020 р. понад 670 тисяч школярів у 3500 школах Донецької та Луганської областей потребували пов'язаної з освітою допомоги [7, с. 13].

Ситуація кардинально погіршилась коли Російська Федерація розпочала повномасштабне вторгнення у лютому 2022 р.

Згідно з даними МОН України, тільки на 10 березня 2022 р. понад 280 навчальних закладів пошкоджено або зруйновано від бомбардувань та обстрілів, про це заявив тоді Міністр освіти та науки [4]. За місяць цифри подвоїлись [6].

Загалом з початку воєнного конфлікту, на початок травня 2023 р., 3223 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, 276 з них зруйновано повністю по всій території України. Якщо говорити про Донецьку та Луганську область то число пошкоджених закладів сягає 900, а зруйновано близько 50 освітніх установ [3].

Через військові дії, загрози життю тощо багато учнів та студентів було змушено перервати або перенести своє навчання. Багато викладачів та науковців також залишили свої робочі місця через загрозу переслідування.

Окрім того, доступність освіти на сході України також зазнала серйозних порушень через масове переміщення населення, обмеження свободи руху в тимчасово окупованих регіонах, дискримінацію та нерівність.

За даними ООН, Понад 5 мільйонів дітей і вчителів України гостро потребують допомоги щодо освітніх послуг. Вони потребують, серед іншого, допомоги у сфері психічного здоров'я та психосоціальної підтримки, соціально-емоційного навчання можливостей для прискореного навчання та інформування щодо ризиків вибухонебезпечних предметів. До потреб освітян, серед іншого, належать навчання з надання допомоги у сфері психічного здоров'я та психосоціальної підтримки та з

інформування щодо ризиків вибухонебезпечних предметів, надолуження пропущеного навчання шляхом проходження відповідних освітніх програм, допомога в скорішому набутті знань, отримати які не вдалося через війну та пов'язані з нею переміщення й переривання навчання, а також отримання навчальних матеріалів, зокрема пристроїв для онлайн-навчання, включно з ноутбуками [1, с. 66–67].

Багато з них змушені шукати нові можливості для навчання в інших регіонах України або за кордоном. Однак вони стикаються з численними перешкодами, такими як відсутність документів, недостатня інтеграція в нових громадах, стрес, фінансові труднощі тощо.

Щоб подолати ці проблеми та виклики, Україна потребує ефективної та комплексної стратегії розвитку освіти на сході країни. Ця стратегія повинна базуватися на принципах гуманності, солідарності, інклюзивності та якості.

Таким чином, ми бачимо, що окрім й таких проблем освіти як слабка соціалізація слухачів через пандемію, „відтік мізків”, відсутність у більшості ЗВО сучасних лабораторій та обладнання, недосконала система підготовки та фінансування навчального процесу війна ще більше заганає освітній сектор в кризовий стан.

Виходячи з усього вищесказаного, ми маємо будувати концепції реанімування освіти як на Сході, так і на території всієї України. Деякими можливими напрямками дій можемо виокремити такі:

1. Відновлення та модернізація інфраструктури освіти на сході України, зокрема шляхом ремонту та реконструкції пошкоджених будівель, забезпечення навчальних закладів необхідним обладнанням та матеріалами, впровадження енергоефективних та екологічних технологій. Наприклад, у рамках Плану відновлення України, який було презентовано у 2022 р., передбачено виділення 1 млрд євро на реконструкцію 500 шкіл на сході країни [5,8].

2. Посилення інституційної спроможності та ефективного врядування в сфері освіти на сході України, зокрема шляхом покращення координації між центральними та місцевими органами влади, зміцнення громадського контролю.

3. Розвиток інновацій в освіті на сході України, зокрема шляхом впровадження нових навчальних програм та методик, використання ІКТ технологій, підвищення кваліфікації педагогічних працівників, зміцнення науково-дослідної діяльності, сприяння міжнародному співробітництву тощо.

У висновку можна підкреслити, що освіта на сході України потребує невідкладних та системних заходів з боку держави, громадянського суспільства та міжнародної спільноти для подолання наслідків російсько-української війни. Також можна висловити надію, що освіта стане фактором розвитку на сході України, а також сприятиме збереженню та розвитку української мови та культурної ідентичності в регіоні.

Джерела та література

1. Ukraine Humanitarian Needs Overview 2023 (December 2022) / ReliefWeb. Geneva, 2022. URL : <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarian-needs-overview-2023-december-2022-enuk>. **2. Захист** прав дитини в умовах конфлікту на сході України : звіт за результатами моніторингу / ОБСЄ, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, UNICEF. Київ, 2020. 64 с. URL : <https://www.osce.org/files/f/documents/b/c/457696.pdf>. **3. Збережемо** школи! / ЮНІСЕФ в Україні. URL : <https://saveschools.in.ua/>. **4. МОН** заявляє про неможливість проведення ЗНО на тимчасово окупованих територіях. URL : <https://ua.interfax.com.ua/news/general/811117.html>. **5. Міністерство** освіти і науки України. URL : <https://mon.gov.ua/ua>. **6. Освіта** на окупованих територіях України (24 лютого – 30 квітня 2022) / Центр дослідження освіти CEDOS: URL : <https://cedos.org.ua/researches/osvita-na-okupovanih-terytoriyah-ukrayiny-24-lyutogo-30-kvitnya-2022/>. **7. Освітній** кластер ООН в Україні. Стратегія освітнього кластера: Україна 2019 – 2020 рр.: URL : https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/uec_strategy_final_ukr.pdf. **8. Повоєнне** відновлення України / Програма повоєнного відновлення України. URL : <https://recovery.gov.ua/>.

Н. М. Лесовець

(ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”)

**Історія становлення Луганського обласного
краєзнавчого музею (1920 – 1943 рр.)**

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення історії становлення музейної справи, оскільки музеї – вагома складова соціокультурного простору Луганщини.

Мета статті – схарактеризувати розвиток Луганського обласного краєзнавчого музею протягом 1920 – 1943 рр.

Насамперед необхідно зазначити, що на початку ХХ ст. представники луганської інтелігенції неодноразово здійснювали спроби створити в місті музей. Зокрема, Микола Іванович Стефанович – інтелігент, високоосвічена людина, член Луганської міської Думи, відомий шанувальник мистецтва, – у січні 1914 р. пише до міської Думи рапорт, у якому обстоює необхідність створення міського музею для зберігання в ньому місцевих старожитностей. На той час, незважаючи на значний економічний підйом, Луганськ залишався провінційним містечком, усе культурне життя якого було зосереджено у двох клубах, трьох кінотеатрах та двох театрах. М. Стефановича підтримав Сергій Олександрович Локтюшев – археолог і краєзнавець. У 1915 році він публікує кілька статей у газеті „Луганський листок” з приводу відкриття музею. Пізніше, аж на початку 1920 р., було створено два невеликі музеї – Музей живописної культури та Луганський природничо-географічний культурний музей [4].

Музей живописної культури розпочав прийом відвідувачів, як зауважують дослідники, 27 січня 1921 р. Окремого приміщення не було виділено, тому родина Стефановичів віддала для облаштування музею власний двоповерховий будинок площею 132 кв. сажні, у якому було 11 кімнат і два широкі світлі коридори. На першому поверсі знаходилося чотири кімнати та два коридори, на другому поверсі – п’ять кімнат. Завідувачкою музею було призначено Софію Іллівну Стефанович. Музей ставив за мету надання можливості познайомитися з творами мистецтва, живопису та культури як сучасної, так і попереднього періоду [3, с. 19].

Завідувачем Луганського природничо-географічного культурного музею був призначений О. Лундишев. Музей знаходився за адресою: вул. Садова, колишній будинок Іванова. Для відвідувачів він працював дві години на день (з 16.00 до 18.00) усі дні тижня, окрім четверга. Основна частина експонатів надійшла до музею з колекції колишнього шкільного музею Слов'яносербського земства та з природничих кабінетів ліквідованих навчальних закладів [2, с. 68].

Відсутність коштів на утримання двох музеїв була причиною того, що в листопаді 1922 р. експонати Природничо-географічного музею було передано до Полтавського провулку в приміщення Музею живописної культури. Музею виділялося дуже мало коштів, він не опалювався. Узимку в музеї ньому була дуже низька температура, відвідувачів майже не було. Проте, незважаючи на серйозні труднощі, музей продовжував працювати завдяки ентузіазму Софії Стефанович, яка була на той час єдиним його співробітником [3, с. 20–21]. У грудні 1922 р. С. Стефанович пише листа до повітового відділу народної освіти, у якому описує стан будівлі. Проте коштів так і не надійшло [2, с. 70]

До 1 січня 1924 р. в музеї було представлено 792 експонати відділу мистецтв та 437 предметів природничо-географічного відділу. Музей містив сім кімнат, де було представлено колекції живопису XVI–XVII ст., експонати XVII–XIX ст., меблі в стилі ампір, гобелен, фарфор, книги (1788–1820 рр.), академічний живопис, новий живопис XX століття, східні твори мистецтва Китаю та Японії: бронза, фарфор, вишивка. Ще була представлена українська культура: кераміка, вишивка, гравюра, картини М. Пимоненка та ін. [3, с. 21–22].

Наприкінці 1923 р. усе частіше постають питання реорганізації музеїв. Починається переорієнтація музеїв у соціальні [2, с. 71]. У 1924 р. ці два музеї були об'єднані в Донецький соціальний музей, з квітня 1924 р. його очолив С. Локтюшев. Розпочинається формування нових відділів: промислового; історії краю; геологічного; археологічного та пізніших періодів [3, с. 23].

У квітні 1925 р. музей перейменували на основі „Положення про соціальні музеї” на Державний соціальний

музей Донбасу. Завідувачем призначено Олександра Володимировича Малиношевського. На цей час музей мав такий склад співробітників: С. Стефанович – секретар, А. Альбрехт – інспектор з охорони цінностей, техперсонал [Там само, с. 24].

У кінці 1925 р. музей значно розширився, з'явилися нові допоміжні служби, було створено фотолабораторію. Як наслідок, ще більшою постала проблема з приміщенням музею, оскільки будівля не відповідала вимогам Соціального музею – площ для експонатів катастрофічно не вистачало. Тому директор музею, О. Малиношевський, звертається до президії міської ради з проханням про виділення для музею нового приміщення. На жаль, питання про виділення приміщення було вирішено тільки на папері. Нове приміщення так і не було виділено, адреса музею до 1940 р. залишається тією ж: Полтавський провулок, будинок Стефановича. Оскільки будинки було перенумеровано, цей будинок в архівних документах має різну нумерацію: № 9, 10, 11, 14, 15, 15-д [Там само, с. 25–27].

У 1926 р. музей заохочує до своєї роботи археолога С. Локтюшева, який на кошти Соціального музею здійснює археологічні розкопки курганів у передмісті Луганська. Роком пізніше, 27 листопада 1927 р., С. Локтюшев був призначений директором музею. З приходом С. Локтюшева відбулися чергові зміни у структурі музею. У листопаді 1927 р. було організовано п'ять відділів: природничий; етнографічний; виробничий; археологічний; місцевої історії [Там само, с. 27–29].

Наукові дослідження проводилися в тісному контакті з науковими установами та вишами міста. У хімічній лабораторії заводу ім. Жовтневої революції професором Буравцевим було здійснено аналіз мідних злитків зі скарбу бронзових предметів, виявлених у 1925 р. в с. Райгородка. С. Локтюшев спробував віднайти взаємозв'язок між знайденими предметами та металургійною базою Донбасу [3, с. 33].

Як зауважують дослідники, відомостей, пов'язаних з діяльністю краєзнавчого музею у 1932–1940 рр., дуже мало. За збереженими одиничними документами не можна дати повну характеристику діяльності музею в ці роки. У 1934 р. С. Локтюшева знімають з посади завідувача музею. Завідувачем

музею призначено Хуторянську Єлизавету Аврамівну [Там само, с. 34–35].

У 1939 р. штат музею збільшився: усього співробітників було 21, наукових співробітників – 9. Музей для відвідувачів був відкритий 298 днів, усього музей відвідало 44896 осіб. За інвентарним списком, на 01.01.1940 р. в музеї зберігалось 10733 предмети, з них в експозиції – 6952 експонати [Там само, с. 36].

Напередодні війни, у січні 1941 р., у Луганській області було всього три музеї. Дуже прикро, проте місцева влада не змогла виділити транспорт для евакуації музею. Директор музею виїхав з міста, його подальша доля залишається невідомою. Замість нього директором було призначено Єфросинію Іванівну Дем'яненко, заступником директора (з липня 1942 р.) було призначено С. Локтюшева. Частина експонатів С. Локтюшев, сторож і прибиральниця упакували в ящики та сховали в одному з сараїв колишнього музею в Полтавському провулку. У ящиках зберігалися картини (близько 40 шт.), в одному з ящиків був фарфор, у двох – археологічні знахідки, фотознімки старого й нового міста, монети різних історичних епох. Будівлю музею в Полтавському провулку (колишній будинок Стефановича під час бомбардування було знищено [Там само, с. 36–37].

Відразу після визволення міста, 20 лютого 1943 р., Локтюшева було заарештовано. Помер він у в'язниці від туберкульозу легень через 25 днів після арешту [3, с. 37–38]. С. Локтюшева реабілітували посмертно лише у 1990 р.

З довоєнної колекції музею залишилося близько 20 картин, монети різних історичних епох, два журнали, ваза. Це все, що залишилося від Луганського музею – одного з найбагатших музеїв Донбасу [3, с. 38]. Серед того, що збереглося – блакитна, з розписом ваза, виготовлена на Севрській фарфоровій мануфактурі. Швидше за все, вона потрапила до музею з якоїсь поміщицької садиби. Севрська мануфактура, власником якої з 1756 р. був сам король, випускала обідні, чайні, кавові та шоколадні сервізи, чашки, шкатулки, корпуси годинників, вази, свічники тощо [1, с. 5].

Отже, Друга світова війна завдала величезної шкоди історико-культурній спадщині Луганщини. Вочевидь, після війни

музей довелося створювати спочатку. У 1946 р. почали працювати два музеї – краєзнавчий і художній.

Джерела та література

1. Ключко Т. М., Коченко Н. М. Луганський обласний краєзнавчий музей та його скарби. *Музеї України*. 2006. № 2. С. 4–5. **2. Ключнєва І. М.** Луганський краєзнавчий музей у період створення музейної мережі Донбасу. *Шістнадцяті Сумцовські читання* : матеріали наукової конференції, присвяченої 90-річчю із часу заснування Харківського історичного музею, Харків, 16 квіт. 2010 р. Харків : Оригінал, 2010. С. 63–72. **3. Краеведческие** записки : сборник научных статей. Вып. IV. Луганск : ООО „Виртуальная реальность”, 2008. 440 с. **4. Луганський** обласний краєзнавчий музей. URL: <https://esu.com.ua/article-58991rae> (дата звернення: 19.04.2023).

Т. С. Пінчук

(ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”)

Від творчого вчителя – до творчого учня (з досвіду роботи вчителя-словесника Красноріченського ліцею Прядки Інни Миколаївни)

Тема різностороннього розвитку особистості є досить актуальною, бо нова школа – це школа успіху та творчості. Для сучасного школяра потрібні певні навички: думати, розуміти сутність речей, аналізувати, осмислювати ідеї, шукати потрібну інформацію, тлумачити її, застосовувати за певних умов. У минулому залишилася формула успіху: я – вчитель, ти – учень. На зміну їй прийшло інше твердження: учитель і учні – партнери. Уроки української мови та літератури – це науково організована й напружена праця учня і вчителя. Такий тандем розвиває творчі здібності, критичне мислення учнів; вчить працювати з додатковою літературою; формує навички самооцінки та самоконтролю навчальної діяльності. Творчість учителя-словесника треба розуміти не як суцільні методичні новації, а як прагнення уникнути одноманітності. Видатний педагог В. Сухомлинський писав: *„Якщо вчитель став другом дитини, якщо ця дружба осяяна благородним захопленням, поривом до чогось світлого, розумного, у серці дитини ніколи не з’явиться*

зло” [1, с. 16]. Ці слова яскраво відображають роботу вчителя української мови та літератури Красноріченського ліцею Прядки Інни Миколаївни. За багатолітній досвід, а це 44 роки напруженої праці з дітьми, вчитель не лише навчала своїх вихованців української мови та літератури, а й дбала про їх творчий розвиток. А як відомо, одним із пріоритетних завдань сучасної школи є розвиток творчих здібностей учня, що може здійснюватися на уроках української словесності.

Основною метою, яку перед собою ставить учитель, є формування не лише гармонійної особистості, а й, наскільки це можливо, щасливої людини.

Питання розвитку обдарованості і творчих здібностей учнів хвилювали відомих педагогів, учених та філософів у всі часи. Точного визначення обдарованості немає, але науковці вважають, що це є знання, уміння, уява, гнучкість мислення, креативність, вміння створювати нові образи, знаходити багатоваріантність відповідей. Саме у цьому – основа розвитку обдарованості, самовдосконалення.

Щоб розвивати дитячий талант, педагог має не тільки бачити дитину, але й чути, розуміти. Інна Миколаївна впевнена, що літературу й мову вивчають не для того, щоб через багато років згадати всі правила правопису чи життєписи письменників, а для творчого розуміння та естетичної насолоди. Тому в навчально-виховному процесі використовує такі технології, які б розвивали пізнавальну активність, самостійність, креативність, критичне мислення.

Учитель вважає, що головне завдання уроків літератури – навчити учнів читати художній твір, знаходити приховані думки, розкривати життєву долю героїв, їхній внутрішній світ, робити висновки, уявляти можливе продовження твору, знаходити ключові слова, важливі деталі. Без цього, на думку педагога, не можна сформувати інтелектуальну й творчу особистість.

Із великим інтересом сприймаються учнями нестандартні уроки, які проводить Інна Миколаївна, а саме: уроки-свята, уроки-вистави, бліц-турніри, уроки-подорожі, уроки-проекти. Стали вже традиційними інтегровані уроки української мови та літератури з іншими предметами (історія, музичне мистецтво, зарубіжна література, художня культура). Також учитель

практикує шкільні конкурси, створення електронних скриньок успіху, куди учні збирають особисті досягнення. Педагог впевнена, що кожна дитина є непересічною особистістю, яскравою індивідуальністю.

Безперечно, учитель має бути креативною особистістю, забезпечувати не лише ділові, а й дружні стилі спілкування з учнями. Виявляючи в діалозі, співпраці, партнерстві повагу до учня, толерантність і справедливість, Інна Миколаївна забезпечує атмосферу, за якої кожна дитина зможе відчувати задоволення від своєї діяльності і радість успіху, бути впевненою в собі.

Розвитку обдарованості сприяють проєктні технології, працюючи над якими, вчитель навчає школярів самостійно здобувати знання, застосовувати їх, аналізувати, робити висновки. Завдяки такому виду роботи старшокласники дослідили походження прізвищ своїх односельців, уклали словничок фразеологізмів селища Красноріченського, зустрілися із односельцями та уклали збірку „Пісні мого краю”. Цей матеріал учитель застосовує на уроках і цим самим прищеплює дітям любов до рідного краю. Інна Миколаївна розвиває креативні можливості дитини завдяки різним видам творчих робіт. Учні пишуть листи захисникам України, своїм ровесникам у майбутнє, твори-застереження, твори-сумніви, твори-рекомендації, твори-молитви. Але прикладом для школярів є і сам учитель, Інна Миколаївна складає поетичні рядки і часто дарує їх своїм вихованцям.

На уроках мови та літератури вчитель практикує ще й використання різноманітних ігрових завдань, які сприяють підвищенню творчої діяльності учнів. Такі завдання здебільшого є пошуковими. Школярі вчать розпізнавати, аналізувати мовні факти, зіставляти їх і робити висновки. Ці форми роботи розвивають творчі здібності школяра, увагу, ініціативність. Робота з ігровими завданнями створює позитивну мотивацію навчання, пробуджує бажання знати. Самостійно відкриваючи для себе певні мовні явища, учень дістає задоволення, стає впевненим у своїх здібностях, що зумовлює самореалізацію особистості.

Цьому сприяють лінгвістичні ігри: кросворд, вікторина, аукціон, мовний конкурс, лінгвістична загадка, ребус, „Ти – редактор”, „Зайвина”, „Спіймай помилку”, „Вірю – не вірю”, „Найрозумніший”, „Хто швидше”, „Ти – учитель” тощо.

Кожен урок Інни Миколаївни – це творча співпраця вчителя і учнів, яка пробуджує в дітях бажання мислити і творити, досліджувати й аналізувати, самовдосконалюватися і досягати успіху. Тільки поставивши дитячу особистість у центр усієї діяльності, зробивши її посередником у взаємодії суб’єктів навчання, учитель зможе побачити зацікавленість учнів і відчутти, що працювати потрібно тільки так.

Отже, у процесі своєї роботи Інна Миколаївна дійшла висновку, що лише інтеграція сучасних педагогічних технологій інтерактивного, особистісно зорієнтованого, проєктного навчання на основі постійного розвитку критичного мислення учнів дасть змогу розвивати творчі здібності, а значить, і формувати творчу особистість учня.

Джерела та література

1. **Нова українська школа: порадник для вчителя / під заг. ред. Бібік Н.М. К.:** ТОВ „Видавничий дім „Плеяди”, 2017. 206 с.

О. С. Шевчук

(Український державний університет
імені Михайла Драгоманова)

Вчитель і суспільство

Актуальним завданням сьогодення є забезпечення гармонійного та всебічного розвитку учнів. Знання і творче застосування педагогічних ідей і діяльності видатних діячів минулого є одним із найпотужніших факторів, що визначають прогрес педагогічної теорії і практики. Застосування творчих пошуків і відкриттів його дозволило пов’язати сьогодення з минулим. Тому використання минулого досвіду може допомогти зрозуміти вимоги до педагогічної освіти.

Педагог, який організовує процес виховання і навчання учнів є особистістю, яка перебуває в процесі постійного саморозвитку, самореалізації та професійного розвитку.

Вчитель відіграє важливу роль у житті кожної дитини. Відповідно, які цінності він закладе у неї, те й вона понесе у доросле життя, у суспільство.

Перехід від авторитарно-дисциплінарної до гуманістичної моделі навчання і виховання, утвердження нових національних і громадянських цінностей зумовлюють і нові вимоги до рівня кваліфікації і соціальної відповідальності вчителів загальноосвітньої школи. Педагог, що організує процес виховання та навчання школярів, є особистістю, яка перебуває в процесі постійного саморозвитку, самовдосконалення, професійного зростання.

Для багатьох учителів розвиток навичок компетентності є більш складним процесом, ніж навчання викладання. На це є об'єктивні причини. Самовиховання – поняття ширше, ніж освіта. Успіх педагога залежить від його професійної майстерності: особистісних якостей, знання сучасних освітніх тенденцій, володіння майстерністю та вміння систематично впливати [2, с. 16].

Школи, як і суспільство в цілому, переживають важкі часи, коли особистості учнів суттєво змінюються. Така школа поважає особистість і гідність кожного учня, індивідуальні життєві цілі, питання та інтереси, створює сприятливі умови для самовизначення, самореалізації та розвитку. Однак не всі вчителі можуть впоратися з цими змінами і не завжди знають, як себе поводити.

Тому слід зазначити, що організація праці вчителів є найактуальнішою проблемою, яка стоїть перед школами, яка потребує подальшого вирішення та ретельного вивчення на кожному етапі. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що проблемі організації праці вчителя займалися провідні вчені.

Серед сучасних дослідників особистості сучасного вчителя можна назвати В. Беха, С. Гончаренка, С. Максименка, М. Михальченка, О. Савченка, В. Огнев'юка [1, с. 21].

Короткий огляд історії та сучасної літератури показує, що сучасні вчителі – розумні, освічені, культурні, добрі, вольові й талановиті люди. Освіта та модернізація освіти мають бути спрямовані на закріплення цих якостей в особистості вчителя.

Єдність теорії і практики є тим принципом, який забезпечує життєздатність теорії та реалістичну спрямованість навчального процесу.

Одним із найактуальніших питань педагогіки та філософії освіти є питання професіоналізму, культури та духовно-морального обличчя вчителя. Вирішення завдань, які ставить перед педагогом сучасне суспільство, неможливе без урахування досвіду освітян попередніх поколінь.

В. Сухомлинський зазначив, що найкращий учитель для дитини той, хто спілкується з нею подумки, забуваючи про те, що він учитель, і вбачаючи в учневі друга, ровесника. Такий учитель знає свого учня зсередини, а слова, які лунають з його вуст, є потужним інструментом впливу на розвиток характеру [8, с. 92].

Розвиток нації, заснованої на демократії та гуманності, потребує покращеної системи освіти для молоді, зміни світогляду, більшої впевненості населення у собі та покращення духовності вчителів і керівників.

Власне, також важливо, щоб педагоги приділяли значну увагу патріотичному вихованню здобувачів освіти. Адже патріотичне виховання є насамперед вихованням у дітей культурно-історичного досвіду рідного народу на основі його традицій, звичаїв, обрядів. Важливість народних традицій полягає в тому, що вони є результатом виховних зусиль багатьох поколінь. Через систему традицій і звичаїв український народ створює себе, свою духовну і народну культуру, характер і національну психологію.

У свідомість школярів закладаються основні світоглядні уявлення, моральні цінності та переконання. Тому доречно, щоб вчителі надали учням систематичні знання про свою історію. Розуміння найбільш знайомих і безпосередніх явищ і подій формує національну свідомість дитини, відкриває її пізнавальний світогляд. У шкільному віці українська народна творчість і народне виховання мають великий вплив на формування особистості дитини, яка є основним інструментом естетичного та патріотичного виховання дитини. Тому державна освіта є одним із головних пріоритетів. Її основними цілями є виховання свідомих громадян, патріотів, набуття високої культури суспільного досвіду, міжнародних відносин, громадянського

суспільства, духовної і фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової та екологічної культури [5, с. 49].

Безпосередньо набуття педагогічних компетенцій відкрите для всіх учителів, якщо вони цілеспрямовано працюють над собою. Але не всякий досвід є джерелом професійної майстерності. Такими джерелами є лише ті твори, які розуміються з точки зору їх природи, цілей і способів діяльності.

К. Ушинський підкреслював, що справжній педагог має бути посередником між школою з одного боку та життям і наукою з іншого [4, с. 110].

Професійна компетентність учителя – це цілісна система професійно значущих особистісних якостей, набутих педагогом у процесі загальної та спеціальної освіти та на основі практичного досвіду, які забезпечують високий рівень його професійної педагогічної діяльності. Професійне навчання на високому рівні – це відповідність сучасній науці та вимогам сьогодення [6, с. 112].

Загалом діяльність має будуватися на критичному та вимогливому ставленні до самого вчителя та його праці. Безперервний особистий і професійний розвиток в ідеалі є ключовою рисою професіоналізму педагога.

Успішне вирішення національних освітніх завдань безпосередньо пов'язане з підготовкою вчителів, професійними навичками, навчанням та культурним підвищенням. Жодна інша професія не висуває таких вимог до людей, як учитель і вихователь. Вчителі мають бути яскравими, неповторними особистостями, які несуть загальнолюдські цінності, глибокі та різноманітні знання та високу культуру [3, с. 13].

Бути партнером, коучем, фасилітатором, модератором, тьютором – завдання сучасного вчителя та допомогти дітям вибудувати життєві шляхи, які сприяють самореалізації в житті.

Лише сучасні вчителі повною мірою наділені засобами та вміннями для проведення ефективного процесу формування підростаючої особистості, здатного впливати на світогляд і розвиток морально-естетичної культури учнів. На цій основі тримається авторитет учителя як керівника, гідність і гордість своєї професії, авторитет учителя у складній і дуже потрібній справі для тих, хто не може це зробити, крім нього [7, с. 61].

Отже, завдання сучасного вчителя – партнера, коуча, фасилітатора, модератора, тьютора – допомогти дитині побудувати життєвий шлях, який сприяє самореалізації в житті.

Тільки сучасний педагог у повному обсязі володіє засобами та вмінням здійснювати дієвий формуючий процес зростаючої особистості, може впливати на розвиток світогляду учня і його морально-естетичної культури. Саме на цьому ґрунтується авторитет вчителя як керівника, гідність і гордість за своє покликання, за свою складну і дуже потрібну людям роботу, яку ніхто, крім нього, виконати не може.

Адже шкільні роки залишають глибокий слід у свідомості людей. Згодом школярі будуть згадувати не тільки захоплюючі класні екскурсії та походи, шкільні вечори та яскраві доповіді, а пам'ятатимуть теплі розмови найкращого вчителя, його добру підтримку у важкі хвилини. Багато учнів залишаються на зв'язку зі своїми улюбленими вчителями після школи.

Джерела та література

1. Білецька В. Професійна підготовка майбутнього вчителя початкових класів. К. : Портал наукових часописів ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2010. 21 с. **2. Грабова Г.** Сучасний учитель початкових класів у діалозі із відомими педагогами. К.: Освіторія, 2014. 16 с. **3. Завалевський Ю.** Становлення конкурентоспроможного педагога в сучасному навчальному закладі. К.: Початкова школа, 2012. 13 с. **4. Зайченко І. В.** Педагогіка. Чернігів, 2003. 110 с. **5. Лактіонова Т.** Поради молодому вчителю. Харків: Основа, 2013. 49 с. **6. Левківський М. В.** Історія педагогіки. К.: Центр навчальної література, 2008. 112 с. **7. Сисоєва С. О.** Сучасні аспекти професійної підготовки вчителя. К., 2005. 61 с. **8. Фіцула М. М.** Педагогіка. К.: Академвидав, 2007. 92 с.

ВИВЧЕННЯ ПРИРОДНО-КЛІМАТИЧНИХ ТА ДЕМОГРАФІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РЕГІОНУ

О. О. Кисельова

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

Ю. О. Кисельов

(Уманський національний університет садівництва)

Гідрографічні та гідрологічні особливості р. Лугань у контексті антропогенного перетворення довкілля

У Луганській області малі та середні річки, окрім єдиної великої транзитної річки – Сіверського Дінця, становлять основну частину водного фонду. Серед середніх за величиною річок вирізняється р. Лугань, права притока Сіверського Дінця. Її долина розміщується на північному макросхилі Донецького кряжа, що відлого знижується до головної річки.

Основними гідрографічними характеристиками річки, що вказують на особливості розвитку процесів формування річкової системи та поверхневого стоку, є довжина й похил річки, площа, ширина й уклін водозбору, густина річкової мережі тощо.

Майже всі праві притоки Сіверського Дінця вирізняються невеликою довжиною. Винятком є р. Лугань, довжина якої сягає понад 200 км, площа водозбору дорівнює 32,45 км², середній похил становить 1,3 м/км. Проте, притоки самої Лугані мають більші значення похилу, що пов'язано з особливостями геологічної будови Донецького кряжа.

Лугань та її притоки мають добре вироблені долини з високими (до 60-100 м), стрімкими, інколи прямовисними схилами. Річища річок помірно звивисті, на окремих ділянках слабо звивисті. Відповідно до напрямів простягання тектонічних структур ділянки річок утворюють коліноподібні повороти, то прямуючи вздовж синкліналей (у широтному напрямі), то перерізаючи антиклінальні складки впоперек, субмеридіонально [1].

У басейні Сіверського Дінця найгустіша річкова мережа (0,3–0,7 км/км²) характерна для басейну саме річки Лугань, в

межах якої станом на наш час налічується 20 приток різного порядку (табл. 1).

Таблиця 1

Трансформація структури річкової мережі р. Лугань

Масштаби карт	I-й порядок	II-й порядок	III-й порядок
1:840000	85	9	2
1:1000000	16	3	1

Гідрографічні характеристики р. Лугань значно змінилися з початку інтенсивного господарського освоєння краю. Значні площі схилів було задіяно під рілля, що з часом призвело до активізації ерозійних процесів, а відтак – до деградації ґрунтів, замуленню річищ та підземних джерел, що зумовило переструктуризацію річкової мережі. Крім того, бурхливий розвиток гірничодобувної промисловості викликав незворотні зміни в гідравлічному режимі підземних вод, через це також гідрографічні характеристики річки суттєво змінилися. Підставою для такого висновку послугував порівняльний аналіз топографічних карт двох часових зрізів практично однакового масштабу, що виявив значне спрощення структури річкової мережі р. Лугань.

Для аналізу було використано схему порядкової класифікації річок А. Н. Стралера [2]. Виявилось, що 69 водотоків 1-го порядку зникли (більшість із них – у верхів'ї). 6 приток, що належали до 2-го порядку, перейшли до рангу 1-го порядку, а один водотік 3-го порядку змінив свій порядок на 2-й (див. табл. 1).

Кількість водотоків 1-го порядку зменшилася майже в 5 разів, 2-го – утричі, а 3-го – вдвічі.

Дані про деградацію малих річок у кряжовій частині області переконують, що цей процес досі триває і в недалекій перспективі може призвести до катастрофічних змін у гідромережі краю.

Трансформація річкової мережі не могла не позначитися на гідрологічних характеристиках р. Лугань, до яких належать річковий стік, витрати води, режим річки, які, у свою чергу, визначають забезпеченість території водними ресурсами.

Розподіл стоку на території Луганської області дуже нерівномірний як упродовж року, так і в просторовому вимірі. Це відповідає територіальному розподілу атмосферних опадів і сумарного випаровування. У південній частині області середньорічний стік малих річок дорівнює 407,7 млн. км³. Звичайно, найбільший стік має р. Лугань із розгалуженою системою приток (129,6 млн. км³, або майже 32%).

За характером водного режиму річки Луганської області належать до східноєвропейського типу з виразно вираженим весняним водопіллям, низькою літньою меженню, дещо підвищеним рівнем води восени у зв'язку з дощами, та взимку через часті відлиги. Найбільша частка річкового стоку припадає на весну (55,5 %), а найменша – на осінь (11,2%). Це пов'язано з річним розподілом атмосферних опадів та частими відлигами взимку, а також з особливостями живлення річок у тріщинуватій зоні Донецької складчастої споруди.

У живленні річки основна роль належить талим сніговим водам (60–75%) та літньо-осіннім дощам (близько 25%). Суттєву роль у стійкому живленні більшості річок відіграють підземні води (5–10%), серед яких, зокрема, істотну роль відіграють підземні стокові води шахт і численних териконів та відвалів, що призводить до негативних змін у природному гідрологічному режимі та погіршує якість поверхневих вод.

Природний режим водотоків басейну Лугані з часом значно змінився внаслідок наявності водосховищ і ставків. Якщо раніше техногенні перетворення входили в життя річок поступово, то тепер ці зміни відбуваються дуже швидко і позначаються всебічно.

Важливою особливістю малих річок є те, що вони являють собою первинну ланку річкової мережі, і всі зміни у їхньому режимі неминуче відбиваються на всій гідрографічній мережі і, насамкінець, на головному водоприймачеві – Сіверському Дінці.

На сьогодні внаслідок надмірної меліорації і сільськогосподарського освоєння земель без урахування особливостей природних ландшафтів, їх екологічної ємності і допустимих рівнів антропогенного навантаження різко скоротилися площі природних угідь. В антропогенно трансформованих ландшафтах відбуваються негативні процеси. Динаміка росту площ

деградованих і змитих земель свідчить про наявність небажаних тенденцій в еволюції ґрунтового покриву. Будівництво промислових об'єктів і меліоративних систем докорінно змінило первинну гідрографічну мережу, призвело до порушення природних процесів формування стоку річок і їх якісного стану.

Загрозлива екологічна ситуація, що склалася в регіоні ще перед російсько-українською війною (2014 р. – по цей час), в останні, тяжкі для всієї України воєнні часи, ще більше поглиблюється через варварські дії російських загарбників на тимчасово окупованому Донбасі. За відсутності об'єктивних статистичних джерел неможливо навіть уявити справжні масштаби антропогенних, зокрема белігеративно зумовлених, змін довкілля.

Можна з великою впевненістю припустити, що як гідрологічний, як і гідрохімічний режими річок Донбасу століття тому були набагато екологічно небезпечнішими, ніж у 2014 році, то за 9 років безпрецедентної за своєю жорстокістю війни проблеми значно поглибилися. Серед нагальних завдань, що стоять перед національним господарством, стоятиме й завдання відродження водного фонду.

Водні ресурси малих річок мають істотне значення як для національного господарства, так і для підтримки екологічної рівноваги в регіоні їхнього місцезнаходження. Тому проблема їх раціонального використання та охорони під час післявоєнної відбудови держави повинна вирішуватись системно, з урахуванням взаємовпливу всіх компонентів гідрографічної мережі та факторів і процесів, що в ній відбуваються. Велике значення матиме також вплив господарської та іншої діяльності людини. Істотною мірою вирішення цієї проблеми залежить від ефективного правового регулювання водокористування та охорони малих річок у нашій державі.

Джерела та література

1. Кисельова О. О., Кисельов Ю. О. Фізична географія українського Донбасу. К.: ТАЛКОМ, 2018. 192 с. 2. Strahler A. N. (1954). Statistical analysis in geomorphic research. *J. Geol.*, 62. P. 1–25.

ЛІТЕРАТУРНЕ КРАЄЗНАВСТВО

О. А. Лапко

(ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”)

Художня семантика образу степу в поезії Якова Щоголева

За оцінками літературознавців, Я. Щоголев є одним із „кращих майстрів поетичного пейзажу в українській ліриці всіх часів” [5, с. 292]. Зокрема, у поезіях митця постає ретельно виписаний образ його малої батьківщини – Слобожанщини. У багатьох творах поет змальовує довершені картини природи, які набувають багатогранної художньої семантики. Пейзаж у ліриці Я. Щоголева є не лише самим предметом мистецького сприйняття або тлом для ліричного переживання, але й елементом паралелізмів, матеріалом для психологічного зображення, алегорій, рефлексій, антитез, що оприявнюють аксіологічні орієнтири автора.

Дослідники творчості поета (О. Білецький [1, с. 567], П. Волинський [2, с. 22–24], А. Каспрук [6, с. 67–72, 93–96, 100–102], А. Погрібний [9, с. 144–153] та ін.), як правило, розглядали його пейзажну лірику в різних ракурсах, однак не зосереджувались на з’ясуванні художньої семантики окремих образів природного світу, найбільш значущих для розуміння світоглядно-емоційних акцентів поезії Я. Щоголева. Саме таким образом, наділеним особливим художнім значенням, у його віршах є степовий пейзаж. За твердженням Л. Задорожної, „як ніхто інший з українських поетів-романтиків, Я. Щоголев позиціонує себе співцем степу, Дикого Поля” [3, с. 178]. У її праці знаходимо тлумачення екзистенційного коду, закладеного поетом у цьому образі [3, с. 178–179]. Окрім того, дослідниця зауважує, що „степ у Я. Щоголева [...] виявляється поняттям вельми містким” [3, с. 178]. Отже, метою нашої роботи є спроба поглибити розуміння художньої семантики степового пейзажу в

поезіях Я. Щоголева, виявити найбільш вагомі смисли, оприявнені в зображенні степових краєвидів.

Хоча митець одним із перших в українській ліриці вдається до зображення екзотичної кримської природи (за словами А. Погрібного, „кримську екзотику Щоголев почав привносити в українську поезію ще до Лесі Українки” [9, с. 147]), його улюбленим об’єктом пейзажних замальовок залишаються природні ландшафти рідної Слобожанщини. У заспівному до збірки „Слобожанщина” вірші „Багато мочі і краси” поет порівнює картини природи екзотичних країв з українськими краєвидами, що переважають її своєю мальовничістю, оскільки поєднують „*І ті ж тропічні ліси / З багатолистими деревами, / І той же вітер над пісками, / І в нетрях вогкість і покій, / І спеку сонця в день палкий / Понад безкрайними степами*” [11, с. 213–214]. Схожий перелік українських природних ландшафтів Я. Щоголев наводить і в поезії „Родина”, завершуючи його образом: „*Безкрайні і дикі степи України*” [11, с. 268]. В обох випадках згадка про степовий краєвид потрапляє в сильну позицію наприкінці ряду образів, що підкреслює його особливе місце в конструюванні образу української природи. У вірші „В степу” знаковість степового ландшафту підкреслена завдяки асоціації „степ – Україна”, яку вибудовує ліричний суб’єкт: „*Степ і синє небо / Поглядом окину: / Бачу ж тебе, бачу / Пишну Україну!*” [11, с. 229]. Водночас у поезії „Родина”, де через оспівування природи Слобожанщини – малої батьківщини поета – утверджується ідея „крайового патріотизму”, Я. Щоголев окреслює основні ландшафти лісостепової зони: гаї („*таємні діброви*”), степ („*поле, могилами зрите*”), річка („*Кришталева Ворскло, лугами повите*” [11, с. 268]). Опоетизована в цьому творі краса слобожанських пейзажів, зумовлює вибір ліричного героя, який „*вірним душею зостався родині*” [11, с. 268]. Отже, образ степу в поезії Я. Щоголева функціонує у двох смислових площинах: як образ, що семантично пов’язаний з образом України, та як складова локального „слобожанського тексту”, який передбачає змалювання природних ландшафтів малої батьківщини поета, образів слобожанців, відображення історії краю, тобто репрезентує цілісний образ Слобожанщини як

культурно-історичного регіону України, відображаючи сукупність його природних, етнокультурних, соціально-історичних особливостей.

Образ степу, як й інші пейзажі, в поезії Я. Щоголева характеризується конкретністю та надзвичайною увагою до найдрібніших деталей. Поет, за висловом О. Білецького, „щедро розсипав багату номенклатуру тваринного і рослинного світу” [1, с. 567]. Ця особливість у зображенні природи з’являється вже в найбільш ранніх поетичних спробах митця, зберігається в пейзажній ліриці Я. Щоголева зі збірок „Ворскло” й „Слобожанщина”, перетворюючись на константу його поетичної манери. Пейзаж у вірші „Степ” передається через сукупність деталей візуального й акустичного сприйняття, які відтворюють особливості вигляду рослин, поведінки тварин – конкретних біологічних видів, що й відображає їх номінація: *„Он нагнулась тирса біла, / Звіробой скрутив стебельці, / Червоніє материнка, / Як зірки, горять козельці; / Крикнув перепел в ярочку, / Стрепет приснув над тернами; / По кущах між дерезою / Ходять дрохви табунами... („Степ”)* [11, с. 106]. Завдяки такій конкретиці в поезії Я. Щоголева формується своєрідний поетичний атлас (передусім ботанічний та орнітологічний) слобожанської флори й фауни.

Образ природи у Я. Щоголева часто є елементом опозицій, які оприявнюють „романтичне світобачення, що представляло життя в антиноміях” [10, с. 157]. Семантика подібних протиставлень, які опосередковують авторську світоглядну позицію, зводиться в основному до антитези „природа – людський світ”. За словами М. Зерова, „чуття природи у Щоголева – романтичне: природу він любить неупорядковану, незайману, без сліду „людської страшної ноги” [4, с. 317]. Найповніше й найяскравіше зазначена опозиція розкривається у змалюванні степового пейзажу. У поезії „Степ” захоплено-піднесене сприймання природи дістає вираження в асоціації „неораний степ – храм”, яка, з огляду на властивий Я. Щоголеву „релігієсофський” ракурс осмислення буття, зовсім не видається звичайним поетичним штампом. Велична картина неораного степу пробуджує в душі ліричного суб’єкта пантеїстичне відчуття присутності гармонізуючого божественного начала

(„Тим же тут молитися можна, / Тим тут можна бачить бога!” [11, с. 107]). Проте вся гармонійність і чарівність природи руйнується одним доторком людини. З освоєнням дикого степу природну велич, красу та довершеність неодмінно заступають людські ворожнеча й жадоба наживи („*І хто знав тебе, великий, / Як мовчав і розцвітав ти, / Та побаче, що з тобою / Поробили і чим став ти; / Як од свар і од хижачтва / Над тобою світ марніє, – / Коли душу буде мати, / Знаю я – окаменіє!*” [11, с. 107]). Романтична ідеалізація та поетизація степового пейзажу контрастує з гірким усвідомленням недосконалості людського світу, що дістає втілення, зокрема, у негативному сприйнятті „цивілізованого”, організованого (а насправді дегармонізованого і спотвореного) людиною простору. Замилування ліричного суб’єкта степовими краєвидами видається варіацією романтичної „втечі” від непривабливої реальності суспільства.

Образ степу в поезії Я. Щоголева може набувати культурно-історичної семантики. Споглядання степового краєвиду спонукає ліричного суб’єкта до історіософських рефлексій, при цьому безпосереднім поштовхом виступає сприйняття одного з незмінних елементів пейзажу – степової „могили”, яка асоціюється з добою козаччини, осмислюваної як „золотий вік” України, що поглинутий невпинним плином часу („*І ти, моє поле, могилами зрите, / Де спить наша слава стара!*” [11, с. 268]). Ця асоціація стає основою перебігу ліричного переживання у вірші „В степу”: саме біля степової „могили” в уяві ліричного суб’єкта розгортається картина сутички козаків з татарами („*Так мені й здається, / Що он-он стрілою / Козаки майнули / Слідом за ордою*” [11, с. 230]). Загострюючи ностальгічні переживання, автор акцентує ілюзорність візії колишньої України („*Вітром колихнуло, / Марєво звелєся: / Ні орди, ні пліка, – / То воно здалося!*” [11, с. 230]). Її примарність, а отже, незворотність і швидкоплинність історичного часу контрастують з вічністю – виміром, у якому існує світ природи. Подібне протиставлення природи і людського світу розкриває елегійну тему плинності часу, осмислювану в історичному ракурсі. Ідею вічності й незмінності природного світу об’єктивує образ-рефрен сонця й неба („*Як і спершу, небо / Землю обхопило;*

/ Сонце плине й гріє, / Як одвіку гріло” [11, с. 230]). Схожа візія колишньої козацької України у творі „Орлячий сон” незмінно розгортається у просторових реаліях степового ландшафту: орлу ввижається, *„Що під ним степи широкі, / Повз дороги могилки; / У ярках терни й глибокі / Дишуть холодом балки; / Що без пам’яті татари / Мчаться в зеленях степів; / А вдогін їм, наче хмари, / Лави бравих козаків”* [11, с. 409]). У поезії „Одповідь”, центральним образом якої є сплюндрована козацька могила, образ степу набуває історіософського підтексту, виступаючи просторовим маркером не лише минулої доби, але й історичної пам’яті про неї (*„Ой де ж вони – степи твої, / Що тут зеленіли?”* [11, с. 347]; *„Отак воно, юначенько, / Й степи пропадають!”* [11, с. 348]). У вірші „На згадування Климівського” метаморфози степового пейзажу осмислені як знакові трансформації, що оприявнюють зміну епох (*„Степ широка була, / Воля буйна жила, [...] А година прийшла – / Житом степ поросла, – / І козак не літає по полю”* [11, с. 458]). Образ степу, змальований у динаміці цих історичних трансформацій, як і протиставлення носіїв різних типів свідомості, орієнтованих на дві відмінні системи цінностей (козака-запорожця та „гречкосія”, кобзаря минулої епохи та лірника, що є поетовим сучасником, жінок – представниць різних поколінь) [докладно про це: 7], у ліриці Я. Щоголева об’єктивують антитезу „козацька воля” – „неволя сучасна” [8, с. 14] та антитетичне структурування художнього часу, а саме, опозицію „минуле – сучасне”, що виступає своєрідним ключем до авторського розуміння національної історії. Таким чином, степ у творах Я. Щоголева зображений не лише як природний, але й як історичний ландшафт.

Отже, образ степу в поезії Я. Щоголева вирізняється з-поміж інших образів-пейзажів своєю полісемантичністю. Він постає образом-уособленням України і водночас елементом локального „слобожанського тексту”; оприявнює аксіологічні орієнтири автора, функціонуючи у смисловому полі опозиції „природа – людський світ”, яка вбирає низку антитетичних ознак (гармонійність і недосконалість, вічність, сталість і

швидкоплинність); набуваючи історіософської семантики, виступає засобом мистецької рефлексії історичної доби.

Джерела та література

- 1. Білецький О.** До розуміння творчості Я. Щоголева. *Білецький О. Зібрання творів* : у 5 т. Київ, 1965. Т. 2 : Українська література XIX – початку XX століття. С. 565–578.
- 2. Волинський П.** Життя і творчість Я. І. Щоголева. *Щоголев Я. Твори*. Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1961. С. 3–30.
- 3. Задорожна Л.** Шевченкові ремінісценції в поетичному світобаченні Щоголева : монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2014. 383 с.
- 4. Зеров М.** „Непривітаний співець” (Я. Щоголів). *Зеров М. Твори*: У 2 т. Т. 2 : Історико-літературні та літературознавчі праці. Київ : Дніпро, 1990. С. 294–323.
- 5. Історія української літератури XIX ст. (70–90-ті роки)** : у 2 кн. : підручник / за ред. О. Гнідан. Київ : Вища школа, 2003. Кн. 2. 439 с.
- 6. Каспрук А.** Яків Щоголев. Нарис життя і творчості. Київ : Видавництво АН УРСР, 1958. 119 с.
- 7. Лапко О.** Антитетичність художнього часу як атрибут романтичного мислення (на матеріалі „історіософських” поезій Якова Щоголева). *Вісник Луган. нац. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка. Філологічні науки*. 2010. № 11. С. 129–136.
- 8. Погребенник В.** Видатний майстер поетичного відображення старожитностей України (До 170-річчя від дня народження Якова Щоголева). *Народна творчість та етнографія*. 1993. № 5–6. С. 13–19.
- 9. Погрібний А.** Яків Щоголев. Нарис життя і творчості. Київ : Дніпро, 1986. 166 с.
- 10. Поліщук Я.** Слобожанський хуторянин (Яків Щоголів). *Поліщук Я. Пейзажі людини* : монографія. Харків : Акта, 2008. С. 143–166.
- 11. Щоголів Я.** Поезії. Київ : Радянський письменник, 1958. 510 с.

О. В. Скиба

(ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”)

Експурс в історію досліджень фольклору Луганщини

Для подальшої життєдіяльності етносу важливо зберегти українські традиції, обрядодії та фольклор, що їх супроводжує.

Тема з'ясування регіональних особливостей весільних обрядів, традицій, пов'язаних із застосуванням запрошень, тостів, поздоровлень, пісень, народних драм, повір'їв, замовлянь, ігор, розваг, танців та інших фольклорних жанрів, на думку вчених, цікава та актуальна особливо зараз, під час становлення молодого української держави.

Метою розвідки є спроба провести експурс в історію збирання, публікацій, вивчення та популяризацію жанрів усної народнопоетичної творчості як підґрунтя становлення фольклорно-етнографічного краєзнавства Луганського краю.

Сьогодні джерельною основою багатьох досліджень є зразки усної народної словесності (оповідання, повір'я, весільні пісні), різножанрові фольклорні твори, які зібтали Г. Булашев, П. Іванов та інші українські краєзнавці на теренах Луганського краю.

Записували, систематизували фольклорний матеріал, зібраний в нашому регіоні і українські письменники (н-д, Б. Грінченко, М. Грінченко-Загірня).

Відкрив наукове дослідження фольклору Луганщини регіональний вчений І. М. Білогуб, а перша збірка усної народної творчості Слобожанщини упорядкована К. Д. Глуховцевою, І. О. Ніколаєнко, З. С. Сікорською, Т. П. Терновською. У ній вміщені прислів'я, приказки, примовки, загадки, скоромовки, поширені на території Східної Слобожанщини. У збірнику відповідно до вимови респондентів подано, наприклад, такі примовки, що і нині побутують в процесі сватання: *„Ми прийшли до вас шукати кунци, що ховається під солом'яні копиці / Не тільки звіра в полі, що кунця; пошукаймо деінде, найдеться й красная дівиця / Скільки по світу не їжджав, у яких царствах-государствах не бував, а такої кунци, ніби красної дівиці, не видав / Пішов наш звір та до вас у двір, і з двору до хату; тепер желаємо його піймати. Певно, вже наша кунця – у вас у хаті*

красна дівця. Нашому слову кінець, а ви зробіте нашому діло вінець. Віддайте князю кунцю, вашу красную дівцю! Чи віддасте, чи нехай підросте! / Спасибі батькові й матері, що своє дитя рано будили і доброму ділу навчили. Спасибі і дівочці, що рано уставала, тонко прjala і хорошенькі рушнички придбала” [9, с. 73].

Джерелом сучасних робіт є також польові записи діалектного і фольклорного матеріалу, зібрані членами кафедри української мови Луганського державного педагогічного інституту ім. Т. Шевченка протягом 60–90-х років ХХ століття.

Фольклористичні дослідження нашого краю простежуються у доробку науковців останньої довоєнної кафедри теорії літератури та компаративістики ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. Величезний масив фольклорних матеріалів містить збірник „Луганщина фольклорна” (вип. I, 2007 р.), посібник-хрестоматія „Слобожанщина в легендах” (2008 р.).

Фольклорно-етнографічні дослідження в регіоні помітно активізуються з 2007 по 2013 рр. Луганський обласний центр народної творчості видав два аудіозбірники „Фольклорна скарбниця Луганщини”, що вміщують і зразки обрядових весільних пісень. На жаль, в основному вони ілюструють не зразки автентичних українських пісень, а приклади народної самодіяльності, культивованої у радянські часи. Результатами діяльності Центру стало також видання збірників „Народні пісні Луганщини” (2002 р.), „Фольклорна скарбниця Луганщини” (2007 р.).

З накопиченням етнографічних, фольклористичних знань у нашому краї наприкінці ХХ початку ХХІ століть, з’являються узагальнюючі праці (С. А. Негодяєва, Н. М. Філоненко, Н. Ю. Калина, О. В. Скиба, К. Д. Глуховцева), присвячені вивченню весільної обрядової пісенності Луганщини: „Весільна обрядова пісенність Луганщини” (упорядники Н. Ю. Калина, О. В. Скиба, Н. М. Філоненко, 2010 р; „Обрії сучасного фольклору Луганщини” (укладачі О. В. Скиба, С. А. Негодяєва, Н. М. Філоненко, 2011 р.; „Весільний фольклор Луганщини в науковій інтерпретації” (О. В. Скиба; 2013 р.).

Так, у монографії „Весільна обрядовість східної Слобожанщини: сучасна інтерпретація” (О. В. Скиба, 2011 р.) вперше здійснено комплексний культурологічний аналіз семантики української весільної обрядовості Східної Слобожанщини на рівнях етнології та фольклористики:

- всебічно розглянуте українське весілля як етнокультурний феномен регіону;
- доповнено новими фольклорними матеріалами і розкрито процес виникнення, формування та трансформації шлюбної традиції в аспекті культури творення українського народу;
- досліджено весільний обряд як систему самозбереження культурних традицій;
- визначено структуру і функціональне навантаження весільної обрядовості різних осередків Луганщини у загальному контексті весільної обрядовості;
- з’ясовано роль інтонаційно-стильового модусу мислення у весільній пісенності;
- розкрито семантику української традиційної весільної обрядовості на основі визначення реальних процесів її виникнення та розвитку.

Науковці факультету української філології та журналістики ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (м. Полтава), виходячи із нових завдань вітчизняної фольклористики, продовжують не тільки досліджувати жанрологію фольклору, а й активно залучають до своїх студій зразки новотворчості.

Вагомими є погляди регіональних учених, етнографів, фольклористів, краєзнавців на виникнення і побутування фольклорних жанрів, що зафіксовані протягом 2005–2012 рр. у населених пунктах регіону під час фольклорних, діалектологічних експедицій, практик.

Насамкінець зазначимо, що наукові розробки ХХ-ХХІ ст. про фольклорні традиції Луганщини є основою для подальших досліджень.

Фольклористичні розвідки є цінними і сьогодні для вдосконалення сучасної концепції краєзнавства. Тому пропонуємо Вам ознайомитися з науковим доробком сучасних

регіональних дослідників і долучитися до записування та вивчення фольклорного продукту.

З цією метою варто виділити **друковані праці науковців ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” з досліджуваної теми:**

1. Барилова Г. К., Глуховцева К. Д. Українська етнолінгвістика: навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл. Луганськ: вид. ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2011. 228 с.

2. Весільна обрядова пісенність Луганщини: навчальний посібник-хрестоматія / Упоряд. Н. Ю. Калина, О. В. Скиба, Н. М. Філоненко. Луганськ: Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. 112 с.

3. Карлова Н. М. Відбиття національної ментальності в українській фразеології. *Образне слово Луганщини*: Матеріали XI Всеукр. наук. прак. конф. імені Віктора Ужченка. Вип. XI. Луганськ: ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2012. 348с.

4. Колесникова Л. Л. Символ як об’єкт дослідження багатьох наук. *Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка*. 2001. № 3 (35). С. 34–39.

5. Луганщина фольклорна [Текст]: [зб. фолькл. матеріалів] / Вступ. ст. О. В. Скиба. Луганськ : Альма-матер, 2007. 145 с.

6. Магрицька І. В., Казаков Ю. М. Весільний обряд на Східній Слобожанщині. *Освіта Донбасу*. 2002. №1(91). С. 27–32.

7. Мілева І. В. Як відмовляють у сватанні на Луганщині. *Образне слово Луганщини*: Матеріали XI Всеукр. наук. прак. конф. імені Віктора Ужченка. Вип. XI. Луганськ: ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2012. 348 с.

8. Намдаров Г. М., Скиба О. В. Георгій Булашев як дослідник космогонічних поглядів та вірувань населення Луганщини. *Луганщина: Етнокультурний вимір*. Луганськ: Альма матер, 2001. С. 311–320.

9. Народна мудрість Слобожанщини / Упор. К. Д. Глуховцева, І. О. Ніколаєнко, З. С. Сікорська, Т. П. Терновська. Луганськ, 1992. 92 с.

10. Образне слово Луганщини: Матеріали X Всеукр. наук. прак. конф. імені Віктора Ужченка. Вип. X. Луганськ: ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2011. 337 с.

11. Обрії сучасного фольклору Луганщини: Хрестоматія / Уклад. О. В. Скиба, С. А. Негодяєва, Н. М. Філоненко. Луганськ: Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2011. 50 с.

12. Північно-східна Слобожанщина (Новопсковський, Біловодський, Міловський райони Луганської області): Матеріали фольклорно-діалектологічних експедицій / Упор.: Магрицька І. В., Семистяга В. Ф., Сікорська З. С. та ін. Львів. 2002. 256 с.

13. Сватівщина: Матеріали фольклорно-діалектологічних експедицій / За ред. З. С. Сікорської. Луганськ, 1998. 136 с.

14. Скиба О. В. Жанр тосту і привітання у системі весільного фольклорного комплексу Слобожанщини (на прикладі смт Врубівка Луганської обл.). *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*. 2011. № 3 (214), лютий. Ч. III. С. 243–247.

15. Скиба О. В. Обряд обдарування молодих у весільному фольклорі Луганщини. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*. 2011. № 6 (217), березень. С. 274–284.

16. Скиба О. В. Кольоративна символіка у структурі традиційних весільних обрядодій на Луганщині. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*. 2011. № 6 (217), березень. Ч. II. С. 108–113.

17. Скиба О. В. Східнослобожанська весільна пісенність. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*. 2009. №1, січень. С. 200–207.

18. Скиба О. В. Уснопоетичні традиції Луганщини. *Вісник Луган. нац. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка*. 2006. № 10. С. 230–235.

19. Скиба О. В. Весільна обрядовість Східної Слобожанщини: сучасна інтерпретація: монографія. Луганськ: Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2011. 130 с.

20. Скиба О. В. Весільний фольклор Луганщини в науковій інтерпретації: монографія. Луганськ: Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. 219 с.

21. Слобожанська бесіда: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Луганськ, 3–4 листоп., 2011 р.) / ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, за ред. проф. К. Д. Глуховцевої. Вип. 5. Луганськ, 2011. 204 с.

22. Слобожанщина: літературний вимір. Матеріали V Всеук. наук. конф. Вип. 5. Луганськ: СПД Резніков В. С., 2007. 232 с.

23. Східнослобожанські українські говірки. Нотатки до мовного портрета переселенців з Лемківщини: Науково-навчальний посібник / За заг. ред. канд. філол. наук К. Д. Глуховцевої. Луганськ. 2006. 81 с.

24. Слобожанщина в легендах. Посібник-хрестоматія / Упор. О. Скиба. Луганськ: Альма-матер, 2008. 114 с.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Авдєєв Євгеній Юрійович, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”

Барсуков Олександр Юрійович, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Беніцький Андрій Сергійович, кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін, Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ

Белицький Павло Володимирович, старший викладач кафедри електричної інженерії ДВНЗ „Донецький національний технічний університет”.

Боднарчук Олег Григорович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри приватного права Державного податкового університету.

Бойко Артем Олександрович, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Бублик Ольга Іванівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри політології та правознавства ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Гурт Тетяна Олександрівна, учитель ОЗ „Засульський ліцей Лубенської міської ради Лубенського району Полтавської області”

Дяченко Тамара Миколаївна, науковий співробітник Лубенського краєзнавчого музею імені Гната Стеллецького.

Забудкова Ольга Андріївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”

Ільницька Валерія Валеріївна, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Кисельов Юрій Олександрович, доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри геодезії, картографії і кадастру Уманського національного університету садівництва.

Кисельова Октябрина Олександрівна, кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри хімії, географії та наук про Землю ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”;

Котеленець Катерина Михайлівна, кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри філософії та соціології ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Курило Віталій Семенович, голова Луганської обласної організації НСКУ, доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, перший проректор та голова вченої ради ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Лапко Олена Анатоліївна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та зарубіжної літератури ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”

Лесовець Неля Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри документознавства та інформаційної діяльності ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Лисенко Олексій Олексійович, науковий співробітник КЗ „Лисичанський міський краєзнавчий музей”

Литвиненко Роман Олександрович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та археології Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Лук'яненко Дмитро Валерійович, учитель Старобільської гімназії № 1 Старобільської міської ради Луганської області.

Луковенко Сергій Пантелійович, голова Мирноградського осередку Донецької обласної організації НСКУ „Старий рудник”.

Макаренко Вікторія Олександрівна, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Медведєв Анатолій Володимирович, краєзнавець, член Мирноградського осередку ДонОО НСКУ „Старий рудник”.

Набока Олександр Вікторович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Пінчук Тетяна Степанівна, кандидат філологічних наук, професор кафедри української та зарубіжної літератури ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Рубан Микола Юрійович, менеджер Департаменту сталого розвитку та внутрішніх комунікацій АТ „Укрзалізниця”, голова правління ГО „Фонд відновлення залізничної спадщини України”.

Скиба Ольга Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української та зарубіжної літератури ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Тараненко Микола Григорович, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”

Фомін Андрій Володимирович, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та археології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Чередниченко Іван Олександрович, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Шевцова Євгенія Сергіївна, асистент кафедри історії України ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”;

Шевчук Олександр Сергійович, учитель ТОВ „Заклад загальної середньої освіти ІВІ плюс приватна школа”, здобувач вищої освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Наукове видання

„Луганщина: краєзнавчі розвідки”

Матеріали V Всеукраїнської
науково-практичної конференції
(м. Лубни, 18 травня 2023 р.)

Здано до склад. 01.06.2023 р. Підп. до друку 06.06.2023 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсет.
Гарнітура Times New Roman.
Друк ризографічний. Ум. друк. арк. 19,7. Наклад 200 прим. Зам. № 43

Видавець і виготовлювач
Видавництво Державного закладу
„Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”
e-mail: luguniv.info.edu@gmail.com
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3459 від
09.04.2009 р.